

การรับรู้ด้านเอกลักษณ์ ด้านความหมาย และด้านความสำคัญ ที่มีต่อเสาชิงช้ากรุงเทพมหานครฯ

โดย
นายณัฐปคัลภ์ พูลเพิ่ม

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง แผน ข ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2565

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

การรับรู้ด้านเอกลักษณ์ ด้านความหมาย และด้านความสำคัญ ที่มีต่อเสาชิงช้า
กรุงเทพมหานครฯ

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง แผน ข ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต
ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง
มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2565
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

PERCEPTION OF IDENTITY, MEANING AND IMPORTANCE TO THE GIANT
SWING, BANGKOK

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Architecture (Urban Design)
Department of URBAN DESIGN AND PLANNING
Silpakorn University
Academic Year 2022
Copyright of Silpakorn University

หัวข้อ การรับรู้ด้านเอกลักษณ์ ด้านความหมาย และด้านความสำคัญ ที่มี
ต่อเสาชิงช้ากรุงเทพมหานครฯ
โดย นายณัฐปคัลภ์ พูลเพิ่ม
สาขาวิชา การออกแบบชุมชนเมือง แผนก ข ระดับปริญญาโท
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ศาสตราจารย์เกียรติคุณ กำธร กุลชล

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

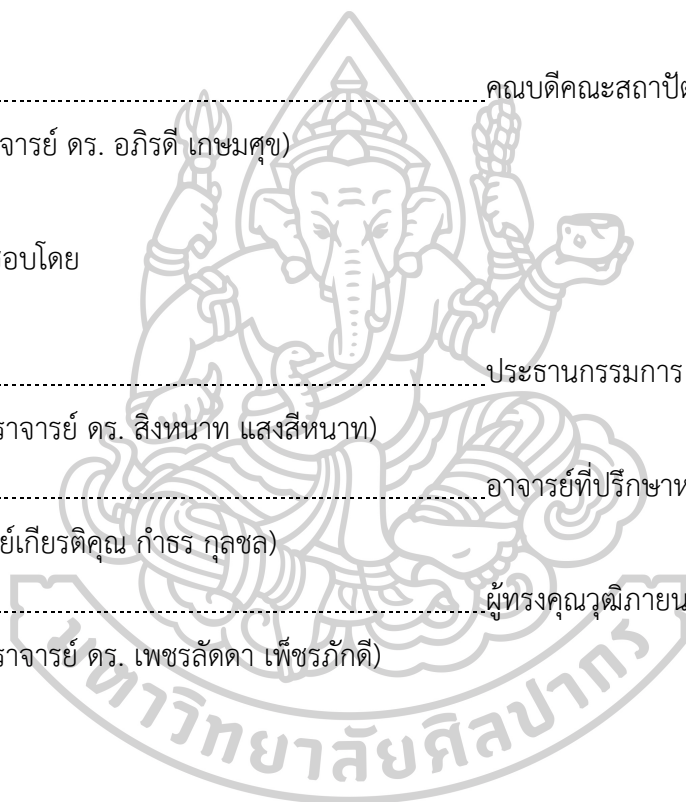
..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร. อภिरดี เกษมสุข)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สิงหนาท แสงสีหนาท)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ศาสตราจารย์เกียรติคุณ กำธร กุลชล)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพชรรัตดา เพ็ชรภักดี)

61051205 : การออกแบบชุมชนเมือง แผน ข ระดับปริญญาโทบัณฑิต

คำสำคัญ : การรับรู้ / เสาชิงช้า / ศาสนาพราหมณ์

นาย ญัฐปภัทร์ พูลเพิ่ม: การรับรู้ด้านเอกลักษณ์ ด้านความหมาย และด้านความสำคัญ ที่มีต่อเสาชิงช้า กรุงเทพมหานคร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ศาสตราจารย์เกียรติคุณ กำธร กุลชล

การค้นคว้าอิสระครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำการศึกษารับรู้องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านของเสาชิงช้า ได้แก่ ด้านเอกลักษณ์ ด้านความหมาย และด้านความสำคัญ จากการรับรู้ของบุคคลทั่วไปว่ามีการรับรู้ต่อเสาชิงช้า และพื้นที่ใกล้เคียงได้ชัดเจนหรือถูกต้องอย่างไร เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการสร้างการรับรู้ที่ชัดเจนในพื้นที่ต่อไป หรือพื้นที่ที่มีความใกล้เคียงทางด้านกายภาพเช่นเดียวกับย่านเสาชิงช้าให้เกิดการรับรู้ที่ถูกต้องและชัดเจนได้ โดยการวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาในสองระดับคือ ระดับข้อมูลเบื้องต้นจากการศึกษาทบทวนเอกสารที่มีการตีพิมพ์ และการสำรวจภาคสนามโดยใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์

ผลการศึกษาพบว่า

1.กลุ่มตัวอย่างทั่วไปมีการรับรู้เสาชิงช้าที่แตกต่างกันออกไป และไม่สามารถรับรู้ได้ชัดเจนเกี่ยวกับความหมายของเสาชิงช้า

2.เส้นนำสายตามีอิทธิพลสำคัญในการกำหนดการรับรู้ด้านความหมายของสถานที่ การรับรู้ที่ชัดเจน หรือการรับรู้ที่ไม่ชัดเจนในด้านความหมาย มีเส้นนำสายตาเป็นหนึ่งในองค์ประกอบในการกำหนดเรื่องเหล่านี้

3.เสาชิงช้าไม่เพียงแต่เป็นสถานที่สำคัญทางจิตใจของกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่เท่านั้น แต่มีความสำคัญต่อจิตใจของกลุ่มตัวอย่างทั่วไปเช่นเดียวกัน และกลุ่มตัวอย่างทั้งสองยกให้เสาชิงช้าเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญระดับประเทศ

4.การรับรู้เกี่ยวกับเสาชิงช้าส่วนใหญ่จะมีการรับรู้ที่แตกต่างกันออกไป แต่มีส่วนที่เป็นจุดร่วมของกลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 กลุ่มคือการมองว่าเสาชิงช้าเป็นเพียง “ภูมิสัญลักษณ์ (Landmark)” เท่านั้น เป็นส่วนมาก และมีอีกส่วนให้ความเห็นว่าเสาชิงช้าก็สามารถเป็น “ชุมทาง (Node)” ได้เช่นเดียวกัน

5.การที่กลุ่มตัวอย่างรับรู้ความหมายของเสาชิงช้าไม่ชัดเจนมาจากรูปแบบของเมือง ซึ่งมีการตั้งเสาชิงช้าไว้ใกล้วัดสุทัศน์มากกว่าที่จะอยู่ใกล้ทิวสถานโบสถ์พราหมณ์ และไม่แสดงให้เห็นถึงความใกล้ชิดกับทิวสถานโบสถ์พราหมณ์ เป็นปัจจัยทำให้เกิดการรับรู้ที่ไม่ชัดเจนทางด้านความหมาย

61051205 : Major (Urban Design)

Keyword : PERCEPTION / GIANT SWING / BRAHMANISM

MR. Natpakal POOLPERM : PERCEPTION OF IDENTITY, MEANING AND IMPORTANCE TO THE GIANT SWING, BANGKOK Thesis advisor : Emeritus Professor Kamthorn Kulachol

The objective of this independent research is to study the perception of the three aspects of Giant swing, which are their characteristics, meanings, and importance. The study aims to investigate how the general public perceives Giant swing and their surrounding areas, whether their perceptions are clear and accurate, in order to create clear understanding in future areas or areas that are physically similar to Giant swing areas. The research was conducted at two levels: firstly, by reviewing printed documents for preliminary information, and secondly, by conducting field surveys using questionnaires and interviews.

The results of the study showed that

1. In general, people perceive landmarks differently and cannot clearly understand the meaning of a landmark.

2. Visual cues play an important role in determining the perception and clarity of the meaning of a place, and the presence of visual cues is one of the components that contribute to this.

3. The significance of landmarks is not only important to the psyche of a specific group in a particular area, but it also has importance to the psyche of the general population, and both groups consider landmarks as important national sites.

4. The perception of landmarks varies among different groups, but there are some commonalities between the two groups, such as viewing landmarks as primarily symbols, and some also consider them as nodes.

5. The imprecise perception of landmarks is impacted by urban design. Landmarks situated nearer to the Giant Swing than Wat Suthat, and the lack of visual cues indicating proximity to Wat Suthat, contribute to ambiguity in interpretation.

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระเรื่อง การรับรู้ด้านเอกลักษณ์ ด้านความหมาย และด้านความสำคัญ ที่มีต่อเสาชิงช้า กรุงเทพมหานคร ฉบับนี้ที่สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ด้วยความกรุณาอย่างสูงจาก ศาสตราจารย์เกียรติคุณ กำธร กุลชล อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระรวมทั้งคณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ ที่กรุณาให้คำแนะนำ ตรวจสอบปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องอันเป็นประโยชน์แก่การค้นคว้า ผู้วิจัยมีความซาบซึ้งในความกรุณาของท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง และขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้

และอีกหนึ่งส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความสำเร็จในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อ นายอาคม พูลเพิ่ม คุณแม่ นางสิริลักษณ์ พูลเพิ่ม และคุณยาย นางวิไลลักษณ์ ศรีมงคล ที่คอยเป็นกำลังใจช่วยเหลือทั้งทางทรัพยากรสำหรับการศึกษา และกำลังใจที่มีมาให้ในยามที่ท้อแท้ ขอขอบพระคุณคณะอาจารย์ประจำภาควิชาสาขาการออกแบบชุมชนเมือง มหาวิทยาลัยศิลปากรทุกท่าน ที่เป็นกำลังหลักในการผ่านพ้นอุปสรรคของงานวิจัยฉบับนี้มาได้ซึ่งเกิดจากความรู้ที่ท่านอาจารย์ทุกท่านมอบให้ และคำชี้แนะทุกอย่างที่พวกท่านทั้งหลายได้ให้ไว้และสอนสั่งผู้วิจัย ผู้วิจัยอยากขอบคุณมิตรภาพอันดีที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลา 5 ปี ที่เล่าเรียนอยู่ด้วยกันมา กับเพื่อนๆ ในชั้นเรียนสาขาการออกแบบชุมชนเมือง ปีการศึกษา 2561 ทุกคน ที่มีส่วนช่วยกันผลักดันซึ่งกันและกันทำให้ผู้วิจัยมาอยู่ในจุดนี้ได้ และบุคคลสุดท้ายที่อยากขอบคุณคือตัวข้าพเจ้าเอง ที่ถึงแม้จะมีช่วงที่ยากและง่ายปะปนกันไปในช่วงเวลาการศึกษาและทำงานค้นคว้าอิสระ แต่ก็พยายามฝ่าฟันอุปสรรคทุกอย่างมาได้โดยไม่ละทิ้งความพยายาม ทั้งนี้ข้าพเจ้า นายณัฐปศัลภ์ พูลเพิ่ม ขอกราบขอบพระคุณทุกท่านที่กล่าวถึงและไม่ได้กล่าวถึงซึ่งมีส่วนช่วยให้งานวิจัยฉบับนี้ผ่านไปอย่างลุล่วง ทำให้การศึกษาในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

นาย ณัฐปศัลภ์ พูลเพิ่ม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของงานวิจัย.....	1
1.2 คำถาม.....	2
1.3 วัตถุประสงค์.....	2
1.4 ขอบเขตการศึกษา.....	2
1.5 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษา.....	2
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง.....	6
2.1 ประวัติและความเป็นมาของเสาชิงช้า.....	7
2.2 แนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	30
2.3 บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	39
2.4 สรุปการทบทวนวรรณกรรม.....	43
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	46
3.1 วิธีการศึกษา (Research Methodology).....	46
3.2 เครื่องมือในการศึกษา.....	49

3.3 อุปกรณ์ในการศึกษา	50
3.4 ระยะเวลาและงบประมาณในการวิจัย	50
บทที่ 4 บทวิเคราะห์ข้อมูล	52
4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม.....	52
4.2 ความเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้ด้านเอกลักษณ์ ด้านความหมาย และด้านความสำคัญ.....	59
4.3 ข้อมูลจากบทสัมภาษณ์.....	61
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาและการอภิปรายผล.....	64
5.1 สรุปผลการศึกษา	64
5.2 การอภิปรายผล.....	64
รายการอ้างอิง	67
ภาคผนวก.....	70
ประวัติผู้เขียน	76

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ตารางระยะเวลาในการจัดทำคั่นคว่ำอิสระ พ.ศ.2563.....	50
ตารางที่ 2 ตารางระยะเวลาในการจัดทำคั่นคว่ำอิสระ พ.ศ.2564.....	50
ตารางที่ 3 ตารางระยะเวลาในการจัดทำคั่นคว่ำอิสระ พ.ศ.2565.....	51
ตารางที่ 4 ตารางระยะเวลาในการจัดทำคั่นคว่ำอิสระ พ.ศ.2566.....	51

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ภาพถ่ายย่านเสาชิงช้าในอดีต.....	30
ภาพที่ 2 ภาพแสดงแนวคิดจินตภาพเมือง	31
ภาพที่ 3 ภาพตัวอย่าง “เส้นทาง” หรือ “Paths” จากแนวคิดจินตภาพเมือง	31
ภาพที่ 4 ภาพตัวอย่าง “เส้นขอบ” หรือ “Edges” จากแนวคิดจินตภาพเมือง	32
ภาพที่ 5 ภาพตัวอย่าง “ย่าน” หรือ “Districts” จากแนวคิดจินตภาพเมือง.....	32
ภาพที่ 6 ภาพตัวอย่าง “ชุมทาง” หรือ “Nodes” จากแนวคิดจินตภาพเมือง	33
ภาพที่ 7 ภาพตัวอย่าง “ภูมิสัญลักษณ์” หรือ “Landmarks” จากแนวคิดจินตภาพเมือง.....	33
ภาพที่ 8 ภาพแสดงกระบวนการของการรับรู้ของมนุษย์.....	35
ภาพที่ 9 ภาพแสดงการอธิบายถึงการรับรู้ และอิทธิพลของสิ่งเร้าที่ส่งผลให้เกิดการรับรู้ต่างๆ.....	37
ภาพที่ 10 ภาพแสดงหลักแห่งความสมบูรณ์ (Principle of closure).....	39
ภาพที่ 11 แผนภูมิแสดงช่วงอายุของกลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถาม	53
ภาพที่ 12 แผนภูมิแสดงอาชีพของกลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถาม.....	53
ภาพที่ 13 แผนภูมิแสดงระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถาม	54
ภาพที่ 14 แผนภูมิแสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถามที่อยู่อาศัยใน กทม. และต่างจังหวัด 54	
ภาพที่ 15 แผนที่บอกตำแหน่งที่ตั้งสถานที่สำคัญในย่านเสาชิงช้า.....	57
ภาพที่ 16 แผนภูมิแสดงความเชื่อมโยงแบบสอบถามบางข้อตามการรับรู้ 3 ด้าน (ด้านเอกลักษณ์, ด้านความหมาย และด้านความสำคัญ).....	60

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของงานวิจัย

เสาชิงช้าคือสถาปัตยกรรมโบราณที่อยู่คู่บ้านคู่เมืองของกรุงรัตนโกสินทร์ นับตั้งแต่การก่อตั้งกรุงจนถึงยุคปัจจุบัน และยังเป็นศูนย์กลางของกรุงรัตนโกสินทร์อีกด้วย นั่นจึงเป็นหนึ่งในหลายๆ ปัจจัยที่ทำให้เสาชิงช้ามีความสำคัญต่อกรุงรัตนโกสินทร์และพื้นที่โดยรอบมาก เสาชิงช้าเปรียบเสมือนสถานที่แห่งความทรงจำของผู้ที่อยู่อาศัยโดยรอบและผู้ที่ผ่านมาผ่านไปผ่านมา เปรียบเสมือนองค์ประกอบหลักที่สำคัญส่วนหนึ่งของย่าน

เนื่องจากในปัจจุบันตัวเสาชิงช้านั้นได้ตั้งตระหง่านอยู่ใจกลางกรุงรัตนโกสินทร์ผ่านกาลเวลามาอย่างยาวนาน ทำให้สถานที่นี้เป็นทั้งสถานที่ท่องเที่ยวและภาพจำของใครหลายคน โดยสามารถสังเกตได้จากการที่รายการโทรทัศน์หรือแม้กระทั่งรูปสัญลักษณ์ของร้านค้า ป้ายโฆษณา ที่เกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวประเทศไทย ได้มีการนำเสาชิงช้าไปเป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบจากสิ่งนั้นเองทำให้หลายคนอาจมองว่าเสาชิงช้าเป็นสัญลักษณ์ของกรุงเทพมหานคร แต่จะมีใครทราบถึงความหมายแท้จริงของเสาชิงช้าหรือไม่ว่าตัวเสาชิงช้านั้นถูกสร้างมาเพื่ออะไร ใช้งานอย่างไร ทำให้ผู้วิจัยเกิดคำถามในจุดนี้ถึงความเข้าใจต่อตัวเสาชิงช้าของแต่ละบุคคล บางคนมองว่าเสาชิงช้ามาจากความเชื่อทางฝั่งชาวจีนเนื่องมาจากมีลวดลายปลิวไหวและมีสีแดงซึ่งเป็นสีที่ชาวจีนนิยมใช้เพื่อความ เป็นสิริมงคล หรือถูกมองว่ามาจากทางญี่ปุ่นเพราะมีความใกล้เคียงทางรูปทรงคล้ายกับเสาโทริอิ ซึ่งเป็นขุมประตูกจากเซนนิกายในศาสนาพุทธฝ่ายมหายาน ซึ่งเป็นหนึ่งในมุมมองความเข้าใจที่อ้างอิงมาจากบทสนทนาระหว่างผู้วิจัยกับเด็กต่างจังหวัดและสถาปนิกจบใหม่ที่ไม่ได้ศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับเสาชิงช้า ทำให้เห็นอีกแง่ของการตีความเสาชิงช้า และเกิดเป็นข้อสงสัยว่าหากเพียงบุคคลสองถึงสามคน มีมุมมองการรับรู้ที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนถึงเพียงนี้ หากแต่เป็นบุคคลจำนวนมากจะมีการรับรู้ที่มีความแตกต่างและเหมือนหรือใกล้เคียงกันมากน้อยเพียงใด

ดังนั้นความสงสัยในปัญหาข้างต้นที่ได้กล่าวไปนั้นทำให้เห็นถึงความหลากหลายจากสัญญาณชี้แนะที่เสาชิงช้าปล่อยออกมาแก่การรับรู้ของผู้คนสามารถตีความไปได้หลากหลายความหมาย และสร้างการรับรู้ไม่รู้จบให้ผู้พบเจอ ฉะนั้นมีจุดใด องค์ประกอบใดหรือประเด็นใดในตัวของเสาชิงช้าที่ทำให้ความเข้าใจหรือการรับรู้ของผู้คนนั้นมีความเห็นร่วมกันและแตกต่างกัน มีอิทธิพลใดบ้างที่ส่งเสริมหรือเป็นตัวช่วยให้เกิดการรับรู้เพิ่มเติม การออกแบบผังเมืองในย่านเสาชิงช้ามีส่วนช่วยให้เกิดการรับรู้ที่ถูกต้องหรือมีการบิดเบือนการรับรู้ของผู้คนหรือไม่ องค์ประกอบของเมือง (5 Element of the city) มีส่วนช่วยหรือส่งเสริมในด้านการรับรู้ใดบ้างของแต่ละบุคคล ประเด็นเหล่านี้หากไม่หาคำตอบ

เพื่อสร้างความชัดเจน ความเข้าใจหรือการรับรู้ของผู้พบเจอเสาชิงช้าอาจเปลี่ยนหน้าตาหรือเปลี่ยนใจความของสัญญาณชี้แนะดั้งเดิมของเสาชิงช้าต่างออกไป อาจไม่ถูกบุคคลภายนอกให้ความสำคัญ หากไม่รู้ประวัติโดยชัดเจนหากขาดการส่งเสริม และอาจเกิดเป็นสัญลักษณ์ที่มีเพียงบุคคลในพื้นที่ให้ความสำคัญ ผู้วิจัยมีความคาดหวังให้งานวิจัยฉบับนี้สร้างความเข้าใจ สร้างการรับรู้ที่ถูกต้องต่อตัวเสาชิงช้าว่าถูกสร้างมาเพื่ออะไร และตัวเสาชิงช้าในในปัจจุบันมีหน้าที่อะไร และเมื่อมีบทบาทอย่างไรต่อเสาชิงช้าและมีอิทธิพลมากน้อยเพียงใดต่อการสร้างการรับรู้ใหม่ให้ผู้คน และการรับรู้ทั้งด้านเอกลักษณ์ของเสาชิงช้า การรับรู้ด้านความหมาย และการรับรู้ด้านความสำคัญ ทั้ง 3 ประเด็นดังกล่าวมีจุดที่แตกต่างและใกล้เคียงกันในมุมมองของบุคคลมากน้อยเพียงใด ด้วยเหตุผลเหล่านี้จึงก่อให้เกิดเป็นงานวิจัยค้นคว้าอิสระฉบับนี้

1.2 คำถาม

- ผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่เสาชิงช้า และบุคคลอื่น ๆ นอกพื้นที่ มีการรับรู้ต่อเสาชิงช้าอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์

- เพื่อศึกษาและเผยแพร่ถึงผลจากการรับรู้เกี่ยวกับเสาชิงช้า ของผู้คนในพื้นที่และนอกพื้นที่ รวมทั้งการให้ความสำคัญกับเสาชิงช้าในปัจจุบัน

1.4 ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา ได้แก่ย่านเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร โดยมุ่งเน้นไปที่ตัวเสาชิงช้าและบริเวณโดยรอบภายในรัศมี 500 เมตร

ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาข้อมูลจากเอกสารวิชาการ ที่เน้นไปทางด้านทฤษฎีการรับรู้ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการรับรู้ การรับรู้ของมนุษย์ และจินตภาพเมือง

แนวทางการศึกษาเน้นไปในเรื่องการรับรู้ (Perception) ของผู้คนที่มาต่อเสาชิงช้า การรับรู้ด้านความหมาย ความสำคัญ การใช้งานและประโยชน์ในปัจจุบันที่ผู้คนเข้าใจและให้ความเห็น และเอกลักษณ์ของเสาชิงช้าที่ผู้คนรับรู้ จดจำ เป็นส่วนใหญ่

1.5 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษา

1.5.1 กำหนดหัวข้อวิจัย วางแผนโครงการวิจัย

1.5.2 ทบทวนวรรณกรรม ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาหาข้อมูลพื้นที่เสาชิงช้า อดีตความเป็นมา และการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ในอดีตถึงปัจจุบัน

ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้ การวิเคราะห์ตัวแปรที่ส่งผลต่อการรับรู้ของผู้คน และการศึกษาแนวคิดจิตภาพเมือง ได้แก่ องค์ประกอบของจินตภาพเมือง, แนวทางการศึกษา วิเคราะห์และการเก็บข้อมูลของทฤษฎีจินตภาพเมือง จากหลาย ๆ บทความและแหล่งที่มาที่มีความ สอดคล้องกันทางด้านเนื้อหาและกระบวนการดำเนินงาน

1.5.3 ศึกษาสภาพพื้นที่ปัจจุบันของย่านเสาชิงช้า บริเวณ ถนนดินสอ, ถนนบำรุงเมือง, ซอย หลังโบสถ์พราหมณ์ และเสาชิงช้า

1.5.4 กำหนดเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ความเหมาะสมในการใช้งานเครื่องมือ และกำหนดกลุ่มตัวอย่างในแต่ละกลุ่มให้เหมาะสมกับเครื่องมือในแต่ละตัว

เกณฑ์การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง

- กลุ่มตัวอย่างแบ่งเป็น 2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ และผู้ที่อยู่นอกพื้นที่ แบ่งช่วงอายุออกเป็น 4 กลุ่มดังนี้

1. ช่วงอายุ 15-20 ปี
2. ช่วงอายุ 21-30 ปี
3. ช่วงอายุ 31-40 ปี
4. ช่วงอายุ 41 ปีขึ้นไป

โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างจากพื้นที่ศึกษาดังนี้

- กลุ่มตัวอย่างที่อยู่นอกพื้นที่ จำแนกประเภทได้แก่ บุคคลที่เข้ามาทำธุระในพื้นที่, บุคคลที่เป็นนักท่องเที่ยว, บุคคลที่สัญจรผ่านไป-มา ในพื้นที่ และกลุ่มผู้อาศัยต่างจังหวัด โดยกระบวนการเก็บ ข้อมูลได้จากการใช้แบบสอบถาม และแบบสอบถามออนไลน์ กำหนดให้เป็นกลุ่มข้อมูลเชิงสถิติ โดย กำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่างจากการคำนวณโดยใช้สูตร Taro Yamane โดยยึดจำนวนผู้อยู่อาศัยใน พื้นที่ย่านเสาชิงช้าจากปี พ.ศ.2562 (สำนักงานเขตพระนคร 2562) โดยมีจำนวนรวมทั้งหมด 2,241 คน จากการใช้สูตรคำนวณขนาดประชากรออกมาได้ 225 คน คือจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดในการ แจกแบบสอบถาม

- กลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในพื้นที่ ได้แก่ ข้าราชการ, พ่อค้า-แม่ค้า, บุคคลที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาเป็น ระยะเวลาานาน จำแนกช่วงระยะเวลาได้แก่

1. กลุ่มที่อยู่อาศัยมา 5-10 ปี
2. กลุ่มที่อยู่อาศัยมา 11-20 ปี
3. กลุ่มที่อยู่อาศัยมา 21-30 ปี
4. กลุ่มที่อยู่อาศัยมา 31 ปีขึ้นไป

ใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูลจากคนในพื้นที่ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลเชิง คุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยกำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่างจากคนในพื้นที่จำนวน 40 คน เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์

และใช้เป็นข้อมูลเปรียบเทียบความแตกต่างจากความรู้สึกของข้อมูลต่อคนนอกพื้นที่ เพื่อหาความแตกต่าง

หลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลครบตามจำนวนและคุณภาพที่กำหนด นำไปสู่การวิเคราะห์และจำแนกข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละกลุ่มในเรื่องของ เพศ อายุ อาชีพ ภูมิภาคในปัจจุบันที่อาศัย กลุ่มของความคิดเห็นที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน กลุ่มความคิดเห็นที่แตกต่างกัน และหาบทสรุปที่ผู้คนให้ความเห็นและมีการรับรู้ที่มีต่อเสาชิงช้า

1.5.5 วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม การสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์เพื่อสรุปผลการศึกษา

- วิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยอยู่นอกพื้นที่เสาชิงช้าก่อน โดยรวบรวมแบบสอบถาม และนำคำตอบมารวมเป็นเชิงสถิติหาค่าจำนวนผู้ให้ความเห็นในแต่ละข้อ และทำการวิเคราะห์ควบคู่กับการใช้ทฤษฎีการรับรู้เพื่อหาข้อเท็จจริงและความน่าจะเป็นต่อการให้ความเห็นของกลุ่มคนในแต่ละกลุ่ม

- จำแนกความเห็นและการรับรู้ของบุคคลในรูปแบบต่าง ๆ ออกมา และแบ่งกลุ่มของแต่ละบุคคลเป็นกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความชัดเจนและง่ายต่อการมองวิเคราะห์ว่าในแต่ละกลุ่มมีความคิดเห็นเหมือนกันหรือแตกต่างกันในจุดใด

- หลังจากแบ่งกลุ่มและหาข้อสรุปความแตกต่างได้แล้ว ทำการสรุปรวมการรับรู้และการให้ความเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้แบบสอบถาม หลังจากนั้นทำการวิเคราะห์บทสัมภาษณ์ของกลุ่มคนในพื้นที่ เพื่อหาความแตกต่างจากการรับรู้ของกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีต่อเสาชิงช้า และหาข้อแตกต่างระหว่างคนในพื้นที่และคนนอกพื้นที่

- หลังสัมภาษณ์เสร็จ ทำการวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีการรับรู้เพื่อค้นหาเหตุผลและอนุมานถึงความน่าจะเป็นถึงการให้เหตุผลของคนในพื้นที่ และรวบรวมบทสัมภาษณ์ของแต่ละบุคคลกรองออกมาในบทความว่าความเห็นของแต่ละบุคคลในพื้นที่ได้ให้นิยามของเสาชิงช้าว่าอย่างไร และสามารถนำส่วนนี้ไปใช้ในการอภิปรายผลได้อีกด้วย

- สรุปรวมข้อมูลทั้งหมดของแบบสอบถามและบทสัมภาษณ์ เพื่อหาความแตกต่างและความเหมือนของกลุ่มคนทั้ง 2 กลุ่ม ในการให้นิยามและรับรู้ต่อเสาชิงช้า และมองถึงปัญหาที่เกิดขึ้นต่อคนทั้ง 2 กลุ่ม และนำไปสู่การอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

1.5.5 สรุป, อภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การรับรู้ของบุคคลต่าง ๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ต่อเสาชิงช้าซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกรุงเทพมหานครฯ จะช่วยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงฟื้นฟูเมืองนำไปใช้ประกอบการพัฒนาพื้นที่ศึกษาให้ถูกต้อง และสอดคล้องกับความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง

2.1 ประวัติความเป็นมาของเสาชิงช้า

2.1.1 การก่อตั้งและบูรณะซ่อมแซม

- ความสำคัญของเสาชิงช้า
 - พระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับเสาชิงช้า
 - ตำนานความเป็นมาของพิธีตรียัมปวายตรีปวาย (พิธีโล้ชิงช้า)
 - การเข้ามาของอิทธิพลมาจากอินเดียกับพิธีโล้ชิงช้า
 - ขั้นตอนการดำเนินพิธี
 - ตรียัมปวาย
 - ขบวนแห่พระยายันชิงช้า
 - “นาลีน” โล้ชิงช้า
 - เปิดประตูเรือนแก้วไกรลาสศิวาลัย
 - ตรีปวาย
 - สาเหตุของการยกเลิกพิธีโล้ชิงช้า

2.1.2 อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ต่อเสาชิงช้าในอดีตและปัจจุบัน

- การเข้ามาของพราหมณ์ในประเทศไทย
- สมัยรัตนโกสินทร์
- บทบาทของพราหมณ์ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

2.2 แนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 ทฤษฎีจินตภาพเมือง (The Image of the city)

2.2.2 ทฤษฎีการรับรู้ (Perception Theory)

2.3 บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 Landmarks in Urban Space as Signs

2.3.2 การรับรู้องค์ประกอบทางจินตภาพของนักท่องเที่ยวชาวไทย บริเวณย่านถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่

2.3.3 การใช้พื้นที่บริเวณเสาชิงช้าจากการชูดตรวจทางโบราณคดี บริเวณหลุมภายในแท่นฐานเสาชิงช้า ปี พ.ศ.2549

2.4 สรุปการทบทวนวรรณกรรม

2.1 ประวัติและความเป็นมาของเสาชิงช้า

2.1.1 การก่อตั้งและบูรณะซ่อมแซม

เสาชิงช้าตั้งอยู่บริเวณลานด้านทิศเหนือของวัดสุทัศน์เทพวราราม ถนนบำรุงเมือง แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อวันพุธ เดือน 5 แรม 4 ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ 8 เมษายน พุทธศักราช 2327 บริเวณด้านหน้าเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ ทางเหนือของที่ตั้งปัจจุบันขึ้นไปเล็กน้อย เพื่อใช้ในพระราชพิธีตรียัมปวาย หรือโล้ชิงช้า อันเป็นพิธีกรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ ที่จัดขึ้นในช่วงเดือนธันวาคม ถึงต้นเดือนมกราคม ในเวลาเช้าขึ้น 7 ค่ำ และเวลาเย็น ขึ้น 9 ค่ำ ซึ่งพิธีนี้มีสืบมาจนถึงพุทธศักราช 2477¹

เมื่อวันอาทิตย์เดือน 1 ขึ้น 5 ค่ำ ปีมะเส็ง สมุททิสก จุลศักราช 1180 (พ.ศ. 2361) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ได้เกิดเหตุฟ้าผ่าลงมาบนยอดเสาชิงช้า²

เมื่อปลายรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2409 มีการนำแก๊สเข้ามาใช้ในประเทศไทยครั้งแรก ซึ่งได้ตั้งโรงแก๊สอยู่ในพระบรมมหาราชวัง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2417 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โรงแก๊สเกิดระเบิดขึ้น จึงย้ายโรงแก๊สจากในพระบรมมหาราชวังมายังบริเวณใกล้กับเสาชิงช้า ที่บริเวณหน้าเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ ซึ่งด้านหน้าโรงแก๊สได้ตรงกับวัดสุทัศน์เทพวราราม

ต่อมาได้มีการตั้งบริษัทไฟฟ้าขึ้นมาในรัชกาลเดียวกันนี้ จึงได้รื้อโรงแก๊สออก และสร้างตลาดเสาชิงช้าใหม่ขึ้นมาในบริเวณที่เป็นโรงแก๊ส³ พร้อม ๆ กับการย้ายเสาชิงช้าจากบริเวณหน้า

¹ กรมศิลปากร (2525). จดหมายเหตุการณ์อนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ, ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพาณิชย์: หน้า 442-443.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2546). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร.

³ สันนิษฐานว่าโรงแก๊สน่าจะมีการซื้อช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2439 -2444 เนื่องจากในแผนที่เก่า ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) ยังคงปรากฏโรงแก๊สตั้งอยู่บริเวณหน้าโบสถ์พราหมณ์ อ้างจาก กรมแผนที่ทหาร , กรมแผนที่ทหาร (2527). แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2431-2474. กรุงเทพฯ, กรมแผนที่ทหาร.

แผนที่แผ่นที่ 2 แผนที่กรุงเทพฯ ร.ศ. 115. เมื่อซื้อโรงแก๊สออกแล้ว จึงได้สร้างตลาดเสาชิงช้าใหม่ขึ้น ซึ่งสร้างเสร็จและเปิดใช้ ราว พ.ศ. 2444 ดู พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีถึงกรมหมื่นศิริธสังกาศ ลงวันที่ 10 เมษายน ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438) รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริที่จะทำตลาดขึ้นใหม่บนพื้นที่ภายในกำแพงโรงแก๊สอ้างจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 น.5.12/2 เวนสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล เรื่องจัดการสะอาดที่ตลาดเสาชิงช้า และหน้าวัดสุทัศน์ (7-11 เมษายน พ.ศ. 2438)

โบสถ์พราหมณ์ มายังลานด้านเหนือของวัดสุทัศนเทพวราราม อันเป็นที่ตั้งปัจจุบัน⁴ ซึ่งการย้ายเสาชิงช้าดังกล่าวน่าจะเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2444 หรือก่อนหน้านี้นี้เล็กน้อย เนื่องจากพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีถึงกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ และเจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ ลงวันที่ 25 มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก 119 (พ.ศ. 2444) พระองค์ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับเสาชิงช้าและตลาดเสาชิงช้าใน 3 เรื่อง⁵ คือ

1. ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ติดไฟฟ้าใช้ในตลาดเสาชิงช้าที่สร้างขึ้นใหม่
2. เสาชิงช้าที่เพิงย้ายไปจะทำให้มีการยกพื้นขึ้นรอบ และปักเสาโคมทั้งสี่มุม
3. เมื่อตลาดเก่าย้ายไปในที่ใหม่แล้ว ให้รื้อตลาดเก่าลงทันที โดยให้กรมสุขาภิบาลทำความสะอาดพื้นที่บริเวณนั้น และทำให้เป็นลานใหญ่สำหรับรถแล่นไปมาได้สะดวก

จากข้อความในพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ทำให้ทราบว่า พื้นเสาชิงช้าที่ก่ออิฐถือปูนทำเป็นแท่น และเสาโคมที่ประดับอยู่ทั้งสี่มุม ดังปรากฏในปัจจุบัน เป็นสิ่งที่ทำขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเสาชิงช้าเดิมก่อนที่จะย้ายมานั้นคงไม่มีการประดับประดาในเรื่องดังกล่าว

อนึ่งตลาดเสาชิงช้าที่สร้างขึ้นใหม่นี้ มีลักษณะเป็นอาคารยาวหัวยาวรูปสี่เหลี่ยมจรดกันทั้งสิ้น ด้าน โดยได้ทำเป็น 2 ชั้น มีการเว้นช่องเป็นประตูตรงกลางทุกด้าน ภายในอาคารที่ล้อมอยู่ทั้งสี่ด้าน ทำเป็นตัวตลาดใหญ่ มีแท่นก่ออิฐถือปูนสูงราว 2 คอก สำหรับเป็นที่นั่งวางขายของ⁶

และหोजดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 น.5.12/19 เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล เรื่องขยะมูลฝอยและคิดจะตั้งถังขยะมูลฝอยที่ตลาดเสาชิงช้า (7 สิงหาคม - 17 กันยายน พ.ศ. 2444)

ส่วนตลาดเสาชิงช้าเดิม น่าจะอยู่บริเวณที่เป็นตึกแถวโค้งที่จะเลี้ยวไปทางถนนดินสอ จนกระทั่งไปจรดโบสถ์พราหมณ์ซึ่งเป็นย่านขายเครื่องทองเหลืองที่มีการทำเลียนแบบทองรูปพรรณ ที่เรียกกันว่า ทองเสาชิงช้า ดู กาญจนาคพันธุ์ (2545). หนังสือชุด 100 ปีขุนวิจิตรมาตรา กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้. กรุงเทพฯ, สารคดี.

⁴ ส. พลายน้อย (2525). เล่าเรื่องบางกอก. กรุงเทพฯ, รวมสาส์น.

⁵ สำนักนายกรัฐมนตรี (2513). ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน ภาคที่ 3 (ตอนที่ 1) ระหว่างพุทธศักราช 2434 ถึงพุทธศักราช 2453. พระนคร, โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี: หน้า 221-222.

⁶ ดูรายละเอียดลักษณะตลาดเสาชิงช้าใหม่ได้จาก กาญจนาคพันธุ์ (2545). หนังสือชุด 100 ปีขุนวิจิตรมาตรา กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้. กรุงเทพฯ, สารคดี.

ส.พลายน้อย (2525). เล่าเรื่องบางกอก. พระนคร, สำนักพิมพ์แพรวพิทยา.

และดูภาพถ่ายเก่าย่านเสาชิงช้า พ.ศ. 2464 ในวิสันธานี โปธิสุนทร (บรรณาธิการ) (2534). ย้อนอดีต กรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ, บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.

ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2489⁷ ได้ยกเลิกตลาดเสาชิงช้าดังกล่าว และรื้ออาคารตึกแถวออกไปเป็นบางส่วน ตึกแถวส่วนที่เหลืออยู่ได้ใช้เป็นที่ทำการชั่วคราวของเทศบาลนครกรุงเทพฯ (ในขณะนั้น) จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2497 -2498 ทางเทศบาลนครกรุงเทพฯ ได้รื้อตึกแถวตลาดเสาชิงช้านี้ออกทั้งหมด แล้วสร้างที่ทำการแห่งใหม่ในบริเวณที่อยู่ติดกันขึ้นไปทางเหนือ (ศาลาว่าการกรุงเทพฯปัจจุบัน) ส่วนตึกแถวที่ถูกรื้อออกไปนั้นได้ทำเป็นลานกว้างสำหรับเล่นกีฬา⁸ (ปัจจุบันคือลานจอดรถด้านหน้า กทม.)

กล่าวโดยสรุป คือ บริเวณพื้นที่ลานจอดรถด้านหน้าศาลาว่าการกรุงเทพมหานครในปัจจุบันคือที่ตั้งของโรงแก๊ส และตึกแถวตลาดเสาชิงช้า ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 มาก่อนนั่นเอง

ในปี พ.ศ. 2463 ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 มีการบูรณะเสาชิงช้าครั้งใหญ่ ซึ่งบริษัทค้าไม้ที่มีชื่อว่า หลุยส์ ที เลียวโนเวนส์⁹ ได้บริจาคซุงไม้สักเพื่อใช้ในการซ่อมแซม ดังปรากฏข้อความบนแผ่นป้ายทองเหลืองที่ติดอยู่ตรงแท่นฐานรองรับเสาชิงช้าทั้งภาษาไทย (ด้านทิศเหนือ) และภาษาอังกฤษ (ด้านทิศใต้)

ปี พ.ศ. 2490 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 เกิดไฟไหม้เสาชิงช้า เนื่องจากได้มีผู้จุดธูปกราบไหว้ ทำให้ไฟจากธูปตกลงในรอยแตกจนเกิดไฟไหม้ขึ้น รัฐบาลในขณะนั้นมีความคิดที่จะรื้อถอน แต่มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์เป็นอันมาก จึงต้องระงับไว้ก่อน พร้อมกับมีคำสั่งให้เทศบาลนครกรุงเทพฯ ซ่อมประทั่งไว้ชั่วคราว¹⁰

พ.ศ. 2492 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเสาชิงช้าเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่ม 66 ตอนที่ 4 ลงวันที่ 22 พฤศจิกายนพุทธศักราช 2492¹¹

. กรมศิลปากรจัดพิมพ์ประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในเทศกาลบรมพิธีปี 2534 ณ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร 25 กรกฎาคม -29 กันยายน 2534), หน้า 107.

⁷ คู่มือที่เก่าย่านเสาชิงช้าในช่วงปี พ.ศ. 2489 ได้ที่ ปราณี กล่ำส้ม (2545). "ย่านเก่าในกรุงเทพฯ." (1): หน้า 22.

⁸ กาญจนาคพันธุ์ (2545). หนังสือชุด 100 ปี ขุนวิจิตรมาตรา กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้: หน้า 112.

และ ส.พลายน้อย (2525). เล่าเรื่องบางกอก. พระนคร, สำนักพิมพ์แพรวพิทยา.

⁹ เมื่อปี พ.ศ. 2460 บริษัท หลุยส์ ที เลียวโนเวนส์ ได้ขออนุญาตเช่าทำสัมปทานป่าไม้ที่ตำบลแม่ืองเหนือ ในเขตแขวงจังหวัดเชียงราย อ้างจากเอกสารจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง บริษัทหลุยส์ทีเลียวโนเวนส์เช่าทำป่าไม้ แม่ืองเหนือในเขตแขวงจังหวัดเชียงราย. รหัสไมโครฟิล์ม มร6 ม/11 ลำดับเอกสารที่ 14.1/16

¹⁰ กรมศิลปากร (2535). ทะเบียนโบราณสถานในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. กรุงเทพฯ, โอ.เอส. พรินติ้งเฮ้าส์: หน้า 74.

¹¹ ส.พลายน้อย. เรื่องเดียวกัน

พ.ศ. 2502 ลวดลายสลักไม้ที่ประดับบนกระจังยอดเสาชิงช้าได้ผู้พังลง ทางเทศบาลนคร กรุงเทพมหานครจึงจัดการซ่อมแซมใหม่ และทำพิธียกกระจังขึ้นตั้งบนยอดเสาเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2502¹² อย่างไรก็ตามในรายงานการสำรวจโบราณสถานในกรุงรัตนโกสินทร์ ระบุว่ามีการซ่อมกระจังที่ยอดเสา เมื่อปี พ.ศ. 2478 และได้ใช้กระจังชุดนี้ต่อมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน¹³

พ.ศ. 2513 เสาชิงช้ามีสภาพทรุดโทรมมาก จำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนเสาใหม่ โดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้มอบเสาไม้ให้แก่ทางกรุงเทพมหานครเพื่อดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์ การซ่อมแซมในครั้งนั้นได้พยายามรักษาลักษณะของเสาชิงช้าเดิมไว้ทุกประการ เมื่องานบูรณะเสร็จสิ้นลงได้ทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2515

ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 อันเป็นปีที่กรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปีมีการบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานสำคัญหลายแห่ง ซึ่งหมายรวมถึงการซ่อมแซมเสาชิงช้าให้มีความคงทนมากขึ้นในคราวเดียวกันด้วย และเมื่อปี พ.ศ. 2537 ได้ซ่อมบำรุงโครงสร้างของเสาชิงช้าอีกเพียงเล็กน้อย

ปลายปี พ.ศ. 2547 กรุงเทพมหานครตรวจพบว่าเสาชิงช้ามีสภาพทรุดโทรมอย่างมาก เนื้อไม้ผู้เป็นโพรงหลายแห่ง ร่องรอยการขำรุดอยู่ในชั้นวิกฤต จึงได้มอบหมายให้สำนักผังเมืองเตรียมซ่อมแซมรอยต่อรอยแตกของไม้, เสา และโครงสร้างทั้งหมด ซึ่งเมื่อตรวจสอบโดยละเอียดแล้วพบความเสียหายมากกว่าตรวจพบในขั้นต้น จึงปรับเปลี่ยนวิธีบูรณะโดยเลือกใช้เทคนิคทางวิศวกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีการใช้วัสดุสังเคราะห์ประเภทคาร์บอนไฟเบอร์ (Carbon Fiber) และกาวอีพอกซี (Epoxy) ที่มีความเหนียวและแข็งแรงเพียงพอจะรับน้ำหนักและแรงกระทำต่อโครงสร้างเสาชิงช้า พร้อมกันนี้ได้ตกแต่งผิวเนื้อไม้ทั้งต้นอย่างพิถีพิถัน รวมระยะเวลาการบูรณะทั้งสิ้น 60 วันจากนั้นกรุงเทพมหานครได้จัดให้มีพิธีบวงสรวงในวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2548 โดยมีพระราชครูวามเทพมุนีเป็นผู้ประกอบพิธีพราหมณ์ ณ บริเวณลานเสาชิงช้า

ในขณะที่สำนักผังเมืองดำเนินการบูรณะเสาชิงช้าอยู่นั้น กรุงเทพมหานครได้เตรียมการหาไม้มาทดแทนเสาชิงช้าต้นเดิม โดยความร่วมมือจากหน่วยงาน และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ได้แก่ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช, กรมป่าไม้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2549 สามารถเลือกไม้สักทองเนื้อดีจากอำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ จำนวน 6 คัน จากพื้นที่ 3 บริเวณแต่ละคนมีเส้นผ่าศูนย์กลางมากกว่า 100 เซนติเมตร เส้นรอบวงเฉลี่ยมากกว่า 350 เซนติเมตร และสูงตั้งแต่ 30 เมตรขึ้นไป โดยต้นที่

¹² ส.พลายน้อย (2525). เล่าเรื่องบางกอก. พระนคร, สำนักพิมพ์แพร่พิทยา.

¹³ กรมศิลปากร (มปป). รายงานการสำรวจโบราณสถานในกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 3 ประเภทวัง ศาลเจ้า อนุสาวรีย์ อาคารร้านค้า. กรุงเทพฯ : บริษัท สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด: หน้า 107.

สูงที่สุดมีความสูงกว่า 40 เมตร และแต่ละต้นมีอายุมากกว่า 100 ปี ทางธรรมาภิบาลพื้นที่แพร์ แขวงการทางแพร์ กรมทางหลวง ได้ให้ความอนุเคราะห์มอบไม้ให้กรุงเทพมหานครรับไปดำเนินการ ซึ่งกรุงเทพมหานครได้จัดพิธีบวงสรวงต้นสักที่ได้รับมอบมาเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2549 ณ บริเวณที่ตั้งของต้นสักในจังหวัดแพร์

ดังนี้ ต้นที่ 1 บริเวณหน่วยประสานงานป้องกันและรักษาป่าจังหวัดแพร์ ตำบลไทรย้อย อำเภอเด่นชัย มีเส้นรอบวงบริเวณโคนต้น 360 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 114 เซนติเมตร เป็นบริเวณที่อยู่ในความรับผิดชอบของธรรมาภิบาลพื้นที่แพร์

ต้นที่ 2 บริเวณไหล่ทางหลวงหมายเลข 101 (สายเด่นชัย ศรีสัชชาลัย ลำปาง) หลักกิโลเมตร ที่ 104+066 หน้าบ้านเลขที่ 26/1 หมู่ 2 ตำบลไทรย้อย อำเภอเด่นชัย มีเส้นรอบวงโคนต้น 352 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 112 เซนติเมตร เป็นพื้นที่ในความดูแลของแขวงการทาง จังหวัดแพร์

ต้นที่ 3-6 บริเวณสวนป่าห้วยไร่ (หน้าวัดบ้านห้วยไร่) แปลงปี 2488 หมู่ 2 ตำบลห้วยไร่ อำเภอเด่นชัย เป็นพื้นที่ในความรับผิดชอบของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

วันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2549 กรุงเทพมหานครได้จัดให้มีพิธีบวงสรวงถอนหมุดที่กระจัด บนยอดเสาชิงช้า ซึ่งมีทั้งพิธีฝ่ายสงฆ์และพิธีฝ่ายพราหมณ์ ก่อนที่จะมีการรื้อถอนจริงต่อไป

วันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2549 กรุงเทพมหานครเริ่มดำเนินการรื้อถอนเสาชิงช้า โดยได้ถอด กระจัดบนยอดเสาออกก่อน

วันที่ 7-10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 กรมศิลปากรดำเนินการขุดแต่งทางโบราณคดีบริเวณ แขนงฐานเสาชิงช้า

วันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2549 ได้มีการขนย้ายเสาชิงช้าใหม่ จากอำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันเป็นสถานที่ที่ทำการแกะสลัก มาถึงบริเวณลานเสาชิงช้า หน้าวัดสุทัศน์เทพวราราม เตรียมพร้อมที่จะประกอบติดตั้งให้แล้วเสร็จสมบูรณ์ในวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2549

ความสำคัญของเสาชิงช้า

กล่าวกันว่าสาเหตุที่สร้างเสาชิงช้าขึ้น เนื่องจาก พราหมณ์นาลิวันชื่อพระครูสิทธิชัย (กระต่าย) ชาวเมืองสุโขทัยได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช ว่าในการประกอบพิธีตรียม์ปวย¹⁴ อันเป็นประเพณีของพราหมณ์ที่มีมาแต่โบราณนั้น จำเป็นต้องมีการโล้ชิงช้า จึงได้มีการสร้างเสาชิงช้าขึ้นตรงบริเวณที่ถือว่าเป็นกึ่งกลางของพระนคร¹⁵

¹⁴ คำว่า "ตรียม์ปวย" จะมีวิธีเขียนแตกต่างกันไปในเอกสารโบราณแต่ละฉบับ

¹⁵ ส.พลายน้อย (มปป). "เรื่องเดียวกัน." หน้า 211.

อย่างไรก็ตาม ข้อความตอนนี้อาจไม่มีหลักฐานแน่ชัดปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ และไม่ทราบที่มาอย่างชัดเจนว่าใครเป็นผู้บอกเล่าเรื่องดังกล่าว

พระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับเสาชิงช้า

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า เสาชิงช้าที่สร้างขึ้นนั้นมีความเกี่ยวข้องกับพิธีตรียัมปวายตรีปวาย หรือที่เรียกกันอย่างสามัญว่า “พิธีโล้ชิงช้า” เป็นพิธีสำคัญพิธีหนึ่งของศาสนาพราหมณ์ คือเป็นพิธีขึ้นปีใหม่ของพราหมณ์ และยังถือเป็นหนึ่งในพระราชพิธีสิบสองเดือนที่กระทำกันในเดือนยี่ ศาสนาพราหมณ์นั้นได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับไทยแม้ว่าประเทศไทยจะเป็นประเทศที่นับถือศาสนาพุทธก็ตาม อาจดูได้จากคติความเชื่อที่ถือกันว่า กษัตริย์นั้นเป็นสมมติเทพ เป็นอวตารองค์หนึ่งของพระนารายณ์ ดังนั้น พระราชพิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ก็มักจะมีพิธีพราหมณ์เข้ามาสอดแทรกอยู่ด้วยเป็นส่วนใหญ่

ตามคตินิยมในการนับปีของพวกพราหมณ์เอง ในพิธีโล้ชิงช้านี้ บรรดาพราหมณ์ที่นับถือพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า คือ พระอิศวร พระนารายณ์ จะเสด็จลงมาเยี่ยมโลกมนุษย์ในครบบรอบปีนี้ เพื่อดูแลทุกข์สุขของปวงชน ซึ่งตามลักษณะของพิธีนี้แล้ว จะแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ พิธีตรียัมปวาย เป็นพิธีเกี่ยวกับพระอิศวรที่เสด็จลงมาเยี่ยมโลกระหว่างวันขึ้น 7 ค่ำ ถึง วันแรม 1 ค่ำเดือนยี่ และ พิธีตรีปวาย ซึ่งเป็นพิธีเกี่ยวกับพระนารายณ์เสด็จลงมาเยี่ยมโลกเช่นกัน แต่เป็นช่วงระหว่างวันแรม 1 ค่ำ ถึง วันแรม 5 ค่ำเดือนยี่ ทำให้มีคำที่เรียกกันจนติดปากว่า ”แห่พระอิศวรเดือนหงายแห่พระนารายณ์เดือนมืด”¹⁶

เดิมทีนั้น พิธีนี้จะจัดขึ้นในเดือนอ้าย ตามที่มีกล่าวไว้ในหนังสือเรื่องนางนพมาศ หรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ที่แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่า

“ครั้นล่วงมาถึงเดือนอ้าย กาลกำหนดพระราชพิธีตรียัมปวาย และตรีปวายเป็นนักขัตฤกษ์ประชุมหมู่ประชาชน ชายหญิงยั้งหน้าเทวสถานหลวง บรรดาหมู่ชะแม่มางในทั้งหลายก็ตกแต่งกรัชกายไปตามเสด็จสมเด็จพระร่วงเจ้าคุณไภวนางกระดานสาน้ำ รำเสนง และทศนาซีพ้อพราหมณ์แห่อิศวรพระนารายณ์ในเพลาราตรี ณ พระที่นั่งไชยชุมพล เกษมศานต์สำราญใจ ถ้วนทุกหน้า เป็นธรรมเนียมพระนคร”

¹⁶ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ก. (2546). นามานุกรมชนบประเพณีไทย หมวดพระราชพิธี และรัฐพิธี. กรุงเทพฯ: หน้า 76.

เนื้อความในหนังสือเล่มนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเห็นพ้องต้องกันว่า “เดิมอาจเป็นหนังสือตำราพราหมณ์ที่เขียนเป็นภาษาไทย ลักษณะพิธีของพราหมณ์ที่กล่าวไว้ในหนังสือเรื่องนี้ โดยมากเป็นตำราพิธีจริง และเป็นพิธีอย่างเก่า อาจใช้เป็นแบบแผนก่อนครั้งกรุงศรีอยุธยา”¹⁷ แต่ต่อมานั้นก็ได้เลื่อนมาเป็นเพื่อนกำหนดเวลา พระเป็นเจ้าเสด็จลงมาเยี่ยมโลกนี้ แต่ก็ไม่ใช่เรื่องแปลกสำหรับพวกพราหมณ์เลยการที่เลื่อนมาเดือนยี่เพื่อกำหนดซึ่งเสด็จลงมา แต่ก่อนก็จะไม่เป็นการยากอันใดด้วยพราหมณ์ฮ่อมถือตัวว่าเป็นผู้ถือประแจสวรรค์คล้ายกับกับโป๊ป เมื่อไม่อ่านเวทย์เปิดประตูวายุก็เสด็จลงมาไม่ได้เอง¹⁸

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังรับสั่งให้เหตุผลว่า คงด้วยเหตุที่ครั้งกรุงศรีอยุธยานั้น เดือนร้ายซึ่งเป็นเวลาน้ำลด ถนนหนทางเป็นน้ำเป็นโคลน จึงได้ย้ายมาเดือนต่อให้ถนนแห้ง จึงเป็นเหตุหนึ่ง และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงสันนิษฐานด้วยว่า คงเป็นด้วยนับเปลี่ยนเอาต้นฤดูหนาวเป็นปีใหม่ของพราหมณ์ และเปลี่ยนมาตั้งแต่ครั้งกรุงเก่าแล้วอีกเหตุหนึ่ง¹⁹

เสาชิงช้าที่เราเห็นกันในปัจจุบัน ถือเป็นโบราณสถาน ตั้งสูงตระหง่านอยู่บริเวณหน้าวัดสุทัศน์เทพวราราม หรือหน้าเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ เป็นสถานที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระราชพิธีตรียัมปวาย ตรีปวาย สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการโล้ชิงช้าประกอบในพระราชพิธีนี้ และอาจเป็นไปได้ว่า ในการประกอบพิธีโล้ชิงช้าเป็นจุดเด่นสำคัญ ตามตำนานที่จะกล่าวถึงต่อไป จึงเป็นเหตุให้คนทั่วไป เรียกพิธีนี้กันอย่างสั้น ๆ ว่า “พิธีโล้ชิงช้า”

ตำนานความเป็นมาของพิธีตรียัมปวายตรีปวาย (พิธีโล้ชิงช้า)²⁰

พระราชครูวามเทพมุนี (สมจิตต์ รั้งสีพราหมณ์กุล) ได้เล่าเรื่องพระราชพิธีตรียัมปวาย ตรีปวาย (เกี่ยวกับเสาชิงช้า) ว่า

¹⁷ ส.พลายน้อย เล่มเดียวกัน, หน้า 77.

¹⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2514). พระราชพิธีสิบสองเดือน. พระนคร, แพรววิทยา: หน้า 78.

¹⁹ สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา, ท. (ตุลาคม-ธันวาคม 2542). “พิธีโล้ชิงช้า-โกนจุก”. วารสารไทย ปีที่ 20(ฉบับที่ 72): หน้า 22.

²⁰ ประพัฒน์ ตรีณรงค์ (ตุลาคม 2527). “เสาชิงช้าสร้างขึ้นทำไม.” วัฒนธรรมไทย ปีที่ 23(ฉบับที่ 10): หน้า 29.

“รวมความพิถีพิถังซำนั้น เป็นการแสดงตำนานของพระอิศวรตอนหนึ่งซึ่งมีอยู่ว่า เมื่อพระพรหมได้สร้างโลกแล้ว ขอให้พระอิศวรไปรักษา แต่พระอิศวรทรงทวงไวยว่าโลกนี้ดูไม่น่า แข็งแรง จึงเสด็จมายังโลกเพียงพระบาทข้างเดียว (เกรงว่าถ้าลงมาทั้งสองข้างโลกจะแตก) แล้วให้พญานาคอันทรงฤทธิ์ มาย้อยู่ระหว่างขุนเขาทั้งสองฝั่งมหาสมุทร ก็ปรากฏว่า แผ่นดินของโลกยังแข็งแรงที่อยู่ พญานาคทั้งหลายก็โสมนัสยินดีเป็นยิ่งนัก ลงสู่สาครใหญ่เล่นน้ำ และเฉลิมฉลองเป็นการใหญ่”

แต่บางแห่งก็ว่า...

“เมื่อพระอิศวร ผู้เป็นเจ้าของได้สร้างโลกกับพระเป็นเจ้าของทั้งสอง คือ พระนารายณ์ พระพรหม เสร็จลง แล้วพระอุมาเทวีที่มีจินตนาการไปว่า โลกที่พระอิศวรสร้างขึ้นนี้มีแผ่นดินน้อยกว่ามหาสมุทรเป็นแน่ อุปมาเหมือนดังดอกจอกน้อยลอยอยู่ในมหาสมุทร ครั้นเมื่อพระองค์มีความคิดอย่างนี้เกิดขึ้น พระองค์ก็มีความสลดพระทัย ที่มนุษย์และสรรพสัตว์ที่พระอิศวรสร้างขึ้นนั้น จะต้องถึงกาลวิบัติ พระองค์จึงไม่ทรงยอมบรรทม ไม่ยอมเสวยจนพระวรกายชুবวม พระอิศวรทรงทอดพระเนตรเห็นพระอุมาเวตีติดพระเนตรเช่นนั้น พระอิศวรจึงตรัสถามพระอุมาเทวีว่าโลกทั้งสามเป็นประการใดพระอุมาเทวีเมื่อได้ยินพระอิศวรตรัสถามเช่นนั้น พระนางจึงทูลตอบไปตามความคิดแต่หนหลัง พระอิศวรครั้นได้ทราบเรื่องความปริวิตกของพระอุมาเทวีแล้ว พระองค์ก็ตรัสปลอบพระอุมาเทวี ถึงแม้พระองค์จะตรัสปลอบสักเท่าใด ก็ไม่ได้ผล เพราะพระอุมาเทวียังไม่คลายความทุกข์วิตกนั้นไปได้ ฉะนั้น พระเป็นเจ้าของทั้งสองจึงเกิดพนันกันขึ้นคือให้พญานาคเอาหางเกี่ยวกับต้นพุทราที่ริมแม่น้ำปากนี้ เอาหัวเกี่ยวกับพุทราปากโน้น แล้วให้พญานาคไกวตัว ครั้นแล้วให้พระอิศวรยืนเท้าเดียวในลักษณะไขว่ห้าง ถ้าโลกที่พระอิศวรสร้างขึ้นนั้นไม่มั่นคงแน่นอนหนาพอแล้ว เมื่อได้รับความกระเทือนจากการแกว่งไกวของพญานาคแทนที่พระอิศวรไขว่ห้างอยู่นั้นจะตกพระอิศวรก็จะแพ้พนัน ถ้าไม่ตก พระอุมาเทวีก็จะแพ้พนัน ครั้นเมื่อพญานาคแกว่งไกวตัว โลกที่พระอิศวรสร้างขึ้นนั้นก็มั่นคงถาวรดี เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของทั้งสองตกลงกันเรียบร้อยแล้ว ทั้งสองพระองค์ก็เสด็จไปยังริมแม่น้ำ ตรัสให้พญานาคแกว่งไกวตัว โลกที่พระอิศวรสร้างขึ้นก็ไม่สะเทือน พญานาคก็ดีใจ จึงลงเล่นน้ำคำพูดว่า ว่ายน้ำเป็นการใหญ่”

จากคำอธิบายของพระราชาครูความเทพมุนีดังที่กล่าวมานั้นก็จะเห็นได้ว่าทำไมพระราชาพิถีพิถันปววย ตรีปววย อันเป็นพิธีที่สำคัญของพราหมณ์จึงต้องมีการสร้างเสาชิงช้าและมีพิถีพิถังช้า ประกอบอยู่ด้วย

การเข้ามาของอิทธิพลมากอินเดียกับพิธีโล้ชิงช้า²¹

ก่อนอื่นจะขอกล่าวถึงพราหมณ์ที่อยู่ในอินเดีย ซึ่งมีอยู่หลายคณะด้วยกัน แต่ที่แยกกันเป็นคณะใหญ่และสำคัญมี 2 คณะ คือ ฝ่ายที่อยู่ทางเหนือของอินเดีย เรียกว่า “ปัญจโคทะ” และอีกฝ่ายหนึ่งที่อยู่ทางใต้ของอินเดีย เรียกว่า “ปัญจทราวิท” หรือคณะพราหมณ์ทมิฬ พราหมณ์ที่เข้ามาในเมืองไทยในสมัยโบราณส่วนใหญ่ หรือแทบจะทั้งหมดนั้น เป็นพราหมณ์ทางอินเดียใต้ และสันนิษฐานว่า จะมาจากเมือง “รามศ” หรือ “รามศวร” หรือที่ภาษาทมิฬเรียกว่า “รามศวรรณ” ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ใต้สุดของอินเดียเมืองนี้มีอีกชื่อหนึ่งว่า “รามเสตุ” แปลว่าสะพานพระราม โดยมีตำนานว่า พระรามจงถนนจากสุคปลายของอินเดียที่ตรงนี้ ยกพลวานรข้ามมารบทศกัณฐ์ที่กรุงลงกาเมื่อเสร็จศึกลงกา แล้วได้สร้างเมืองขึ้นจึงได้เป็นชื่อเมืองนี้มา

สาเหตุที่ทำให้เข้าใจว่า พราหมณ์ที่เข้ามาในเมืองไทยและมามีบทบาทสำคัญในชีวิตของคนไทยน่าจะมาจากเมืองรามศวรรณนี้ มีปรากฏทั้งในวรรณคดี ในทางศาสนา และในทางประวัติศาสตร์ ประกอบกันหลายอย่าง เช่น

ในทางวรรณคดีเก่าของไทย การเรียกชื่อเมืองที่แสดงว่าเป็นเมืองรามศวรรณมีหลายฉบับ เช่น ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช เรียกชื่อพราหมณ์ว่า “รัมเหตุ” บ้าง “เวภเหตุ” บ้าง “วิราเหตุ” บ้าง ในหนังสือเรื่องนางนพมาศเรียกชื่อพราหมณ์ว่า “รามเหตุ” ชื่อเสตุ คือ สะพานพระราม ดังที่กล่าวมาแล้ว หนังสืออื่นๆนอกจากนี้ก็เรียกแปลกออกไปอีกเป็น “รามเศร์” “รามรัฐ” “รามราชภูร์” “รามวงษ์” และ “รามราช” บ้าง ซึ่งล้วนแต่หมายถึงพราหมณ์เมืองรามศวรรณดังกล่าวแล้วทั้งสิ้น

ในทางศาสนาถือกันว่า เมืองรามศวรรณเป็นเมืองสำคัญของพราหมณ์ก็คือ ในอินเดียถือกันว่าเมืองศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของอินเดียมีอยู่ 4 ทิศ คือ ทางทิศเหนือสุด คือ เมืองเกทรนาถ ทางทิศตะวันออก คือเมืองบุรีทางตะวันตกสุด คือ เมืองทวารกา และทางใต้สุด คือ เมืองรามศวรรณ ที่ออกชื่อเพี้ยนกันไปต่างๆนี้ตามหนังสือไทยเก่าๆเป็นจำนวนมาก ถ้าออกชื่อเมืองที่มีคำว่า “ราม” นำหน้า มักจะบ่งบอกถึงเมืองรามศวรรณจึงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เข้าใจว่า พราหมณ์ที่เข้ามามีบทบาทในไทยนั้นจะต้องเป็นพราหมณ์จากเมืองรามศวรรณนี้

ในเรื่องเกี่ยวกับพิธีต่าง ๆ อาจกล่าวกว้างๆได้ว่า พราหมณ์ในดินแดนทางใต้ของอินเดียนี้ นับถือพระอิศวรเป็นส่วนใหญ่ มีพระมหาลี คือ พระอุมา ซึ่งเป็นที่นับถือคู่กันเทวสถานสำหรับทั้งสองพระองค์นี้ ใช้ทาสีขาวและสีแดงเป็นริ้วสลับกัน พราหมณ์ในเมืองไทยก็นับถือพระอิศวรเป็นใหญ่มาแต่โบราณ และได้มีบทบาทสำคัญที่เกี่ยวกับพิธีต่าง ๆ ที่สำคัญที่สุด คือ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พราหมณ์ได้อ่านมนต์ในพิธีที่เรียกว่า “เปิดประตูไกรลาส” เป็นการอัญเชิญพระอิศวร

²¹ กาญจนาคพันธุ์ (มกราคม - มีนาคม 2520). "โล้ชิงช้า." เมืองโบราณ ปีที่ 3(ฉบับที่ 2): หน้า 112.

ให้เสด็จลงมาจากเขาไกรลาส มนต์นี้เป็นภาษาทมิฬโบราณ นอกจากนี้ ตั้งแต่โบราณมาแล้วนั้น เมื่อมีงานมงคลต่าง ๆ ที่ใดก็ตาม เขานิยมปลุกโรงหรือปะรำขึ้นอีกต่างหาก เครื่องไม้ทั่วไปที่เป็นเสาหรือลูกกรง เขาจะใช้กระดาดสีเขียวและแดงพันสลับกันเป็นริ้ว ชายคาก็ใช้ผ้าขาวและแดงทำเป็นเฟืองไขว้กันไว้ตลอดซึ่งน่าจะเป็นลัทธินิยมที่รับมาจากทมิฬ

ในทางประวัติศาสตร์ พวกทมิฬได้เข้ามายังดินแดนเอเชียอาคเนย์ตั้งแต่สมัยโบราณ แม้แต่เขมรเองก็ยังมีกษัตริย์ราชวงศ์ทมิฬ ชาวทมิฬได้นำเอาตำราพราหมณ์เกี่ยวกับพิธีรีตองต่าง ๆ มาใช้ และเคยติดต่อเข้ามาในไทยตั้งแต่ก่อนสุโขทัยและเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

ในประเทศไทยเอง พวกทมิฬเข้ามาที่เมืองตรัง ซึ่งอยู่ทางฝั่งทะเลหน้านอก (ด้านมหาสมุทรอินเดีย) และในยุคที่เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งอยู่ทางฝั่งทะเลหน้าใน ใกล้เมืองตรัง พวกพราหมณ์ทมิฬก็ไปอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชเรื่อยมาจนปัจจุบัน มีการกล่าวถึงพราหมณ์เมืองตรังในจดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ของรัชกาลที่ 6 สมัยดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารปี พ.ศ. 2452 เมื่อเสด็จถึงเมืองตรังว่า

“พราหมณ์เมืองนี้เป็นเชื้อพราหมณ์แท้ แผลผมใส่เกล้าเป็นมวยอย่างบางกอก ไม่ได้มุ่นเมาลีแบบอย่างเก่า การแต่งกายใช้นุ่งขาวโจงกระเบน สวมเสื้อผ้าแขนแคบยาวราวๆ เข้าห่มผ้าขาวสไบเฉียง มีผ้าโพกด้วย”

อีกแห่งหนึ่งกล่าวว่า

“พราหมณ์ไม่ใช่เหมือนกันหมด ถ้าบวชแล้วโกนศีรษะสวมหมวก ซึ่งรูปร่างคล้ายถ้วยแปบ เข้าใจว่าเดิมคงจะโพกผ้า แต่เพื่อจะให้ง่ายขึ้นจึงทำเป็นหมวก ห่มผ้าสไบเฉียงมีประจำคล้องคอ ถ้ายังไม่ได้บวชไว้มวย นุ่งผ้าสวมเสื้อผ้าขาวเฉยๆ วิธีสวดใช้ภาษาสันสกฤต เข้าใจว่าจะเป็นการเฉพาะที่ในกรุงเทพฯ นั้นเอง”

ตอนที่เสด็จเมืองนครศรีธรรมราช ทรงกล่าวถึงพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชว่า

“พราหมณ์ที่นี้ใกล้พราหมณ์ที่กรุงเทพฯ มาก คือ ไว้มวยนุ่งขาว สวมเสื้อครุย”

ตามพระราชนิพนธ์ที่กล่าวมานี้แสดงว่า พราหมณ์ที่เข้ามาในเมืองไทยนั้น มาที่เมืองตรังก่อน แล้วจึงข้ามมาเมืองนครศรีธรรมราช

ในโคลงอธิบายรูปตนภาษาต่าง ๆ ที่วัดพระเชตุพน (วัดโพธิ์) สมัยรัชกาลที่ 3 มีบทหนึ่ง กล่าวถึงภาพพราหมณ์รามเหศวร์ ว่า

“รามเหศวร์หุติชาติเชื้อ รามรัฐ
 สบลีพาคมเพียร เพียบรู้
 ทวาทศพิริยัช ชูเวทกิติ
 อางผูกอาจแก้กู่ เก่งมนต์”

โคลงบทนี้แสดงว่า พราหมณ์รามเหศวร์ คือ พราหมณ์จากเมืองรามเศวร ซึ่งเป็นฝ่ายนับถือ พระศิวะ หรือ พระอิศวร เป็นผู้รู้คัมภีร์เวทมนต์และเป็นผู้ประกอบพิธีทวาทศ (หรือทวาทศมาศ) คือพิธีสิบสองเดือน จึงจะต้องได้รับมาจากทางอินเดียได้ อนึ่ง พราหมณ์ทางอินเดียได้นั้นใช้อักษร ชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “ อักษรคฤณต์ ” ซึ่งไม่เหมือนกับตัวอักษรทางอินเดียเหนือ ตำราเกี่ยวกับศาสนา พราหมณ์ที่แปลมาเป็นภาษาไทยสมัยก่อน จึงมักแปลวอักษรคฤณต์ของอินเดียได้

มีหนังสือที่เกี่ยวกับพราหมณ์ฉบับหนึ่ง ชื่อว่า ” ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช ” ในตอนท้ายมีการกล่าวถึงอักษรคฤณต์ ไว้ว่า

“ อนึ่งเชียวขึ้นพระบรมหงส์นั้น มีในตำหรับเลี้ยงคนเป็นอันฮากนักหนา อภิเชกตั้ง พระตะเบศพระเมธอักษณวินนตก จึงจะยกพระผู้เป็นเจ้าของขึ้นได้กถุนั้นพอจะเขียนได้ แต่ว่ากระแสด แง่งอนเฉียงคนนั้นถาซึ่งนักหนา ถ้าผู้ใดมีปัญญาอุตสาห์เพียรเขียนเล่าเรียนให้รู้ชัดแย้งในคัมภีร์ทุก สิ่งจึงจะทำการพิธีนั้นได้ แลกันโยภยอันตรายนั้นด้วย ”

ดังนั้นจึงทำให้เข้าใจว่า ตำนานนี้เดิมอาจแต่งเป็นอักษรคฤณต์ แล้วจึงมีผู้มาแปลเป็นไทย หนังสือตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชนี้ จะเกิดขึ้นเมื่อใดไม่ทราบแน่ชัด เพราะในนั้นมีศักราช ระบุไว้หลายแห่ง ขึ้นต้นเรื่องระบุเป็นมหาศักราชเทียบกับพุทธศักราชได้ พ.ศ. 1872 ตรงกับสมัยพระเจ้าเลอไท กรุงสุโขทัย ต่อมาเป็นจุลศักราช 712 เทียบเท่ากับ พ.ศ. 1893 ตรงกับสมัยพระเจ้าอู่ทอง สร้างกรุงศรีอยุธยา ต่อมาเป็นศักราชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิบ้าง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชบ้าง ต่อมาย้อนกลับไปเป็นจุลศักราช 659 เทียบเท่ากับ พ.ศ. 1840 ตรงกับสมัยพ่อขุนรามคำแหง กรุงสุโขทัยแล้วลงท้ายว่า “เขียนจบ ณ วันศุกร์เดือนห้าขึ้น 14 ค่ำ ปีชาล นักษัตริณศก จุลศักราช 1096 ” ศักราชนี้เทียบเท่ากับปี พ.ศ. 2277 ตรงกับสมัยพระเจ้าบรมโกศ กรุงศรีอยุธยา

เมื่อถือตามปีศักราชหลังสุด ตำนานนี้น่าจะมีขึ้นมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ข้อความในตำนาน ส่วนมาก กล่าวถึงฐานันดรศักดิ์ของพราหมณ์ มีบทบัญญัติเป็นอย่างกฎหมายเกี่ยวกับพราหมณ์

ซึ่งถ้าจะเทียบคร่าวๆ ก็น่าจะเป็นอย่าง “กฎหมายสงฆ์” ของไทยที่มีอยู่ในกฎหมายตราสามดวง ศักราชที่ปรากฏอยู่นั้นคงจะเกิดจากการออกกฎเป็นคร่าวๆไป อาจจะมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมา แล้วมารวบรวมจบในสมัยพระเจ้าบรมโกศปลายสมัยอยุธยา และถือเป็นกฎของพราหมณ์มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

ในตำนานพราหมณ์ดังกล่าวนี้มีเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจความได้ว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา มีพระนามว่า พระนารายณ์รามาธิบดี (หมายถึงพระเจ้าอุทอง) เป็นไมตรีกับพระเจ้ากรุงรามราช มีพระนามว่า พระนารายณ์ราชาธิราช (ในอินเดีย) พระเจ้ากรุงรามราชให้ทูตมาถามว่า มีพระนารายณ์ เทวรูปสนองต่างพระองค์หรือยัง (อาจหมายความว่าชื่อนารายณ์มีเทวรูปพระนารายณ์บูชาหรือไม่) พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาตอบว่าไม่มี พระเจ้ากรุงรามราชจึงให้หล่อรูปมีชื่อเรียกว่า “องค์พระนารายณ์ เทวรูปพระศรีลักษมีพระมหาวารี²² บรมหงส์²³ ซึ่งเข้าทองแดง” เสร็จแล้วเอาลงเรือสำเภาให้แสดง ธรรมนารายณ์เป็นนายคุมเรือ เพื่อมาถวายพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา มีชีพอ 5 เหล่าซึ่งเรียกว่า เบญจภาษามาด้วยเรือสำเภากุลพายุซัดเข้าปากน้ำเมืองตรัง กรมการเมืองตรังมีหนังสือบอกไปยัง เมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพญานครให้มารับของทั้งหมดไปยังเมืองนครศรีธรรมราช แล้วมีใบบอก ไปยังกรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาให้เรือมารับของ เกิดอัศจรรย์ลมพัดเป็นเมฆหมอก 7 วัน 7 คืน เทวรูปให้นิมิตว่าจะอยู่เมืองนคร เจ้าพระยาโกษาที่มารับจึงแบ่งเอาชีพอพราหมณ์กิ่งหนึ่ง กลับไปทูลพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาให้ทรงทราบเรื่องที่เกิดขึ้น พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงให้เจ้าพญานคร สร้างเทวสถานให้เทวรูปและของต่าง ๆ นั้น คงอยู่ที่เมืองนครเป็นของคู่บ้านคู่เมืองต่อไป จากนั้น พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาตรัสถามจารีตว่า ธรรมเนียมพระนารายณ์เทวรูปเป็นประการใด ชีพอเบญจภาษากราบทูลว่า

“เดือน 12 แรม 1 ค่ำได้ฤกษ์กะตึกาโรทีนี้ฤกษ์พระอาทิตย์สงกรานต์ถึงราศีพิจิก ให้ตาม ตะเกียงลดไม้เทพทันแลให้นับ แต่แรม 2 ค่ำไป 20 วันเป็นกรรติมาสาธนนับเป็น 28 วันแลให้ ชีพอพราหมณ์ 5 คนเร่งการพิธีเตรียมปา (ตรียัมปวายตรีปวาย) ไว้ถวายข้าวเม่าข้าวตอกแต่

²² คำว่า “พระมหาวารี” นั้นสันนิษฐานว่า จะเป็นศัพท์ภาษาทมิฬ ซึ่งในตำนานพราหมณ์นี้เอง มีอยู่ตอนหนึ่งที่พวก พราหมณ์นครศรีธรรมราชมากรุงศรีอยุธยา ขอรับไปทำพิธีที่เมืองนคร มีคำว่า พระอิศวรเกิดขึ้น มีความว่า “พระ หลวงกรมการคิดพร้อมกันให้เข้ามารับเอาไปทำเมืองนคร ถวายแต่พระนารายณ์ พระอิศวรเทวรูป ถวายพระราช กุศลเข้ามา พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาอนุญาตให้นำกลับไปทำที่เมืองนคร” ดังนี้ จะเห็นได้ว่า ตอนแรกไม่ได้กล่าวถึงรูป พระอิศวรเลย แล้วมากล่าวในตอนนี้ และต่อ ๆ ไปก็กล่าวถึงเทวรูปพระอิศวรอีกหลายแห่ง จึงทำให้เข้าใจว่าที่เรียก “พระมหาวารี” นั้น อาจหมายถึงรูปพระอิศวรก็ได้

²³ เข้าใจว่าเป็นรูปหงส์ซึ่งเป็นภาพของพระพรหม หนึ่งในพระเป็นเจ้าทั้งสาม

พระนารายณ์เทวารูปแลพราหมณ์ 4 คนอ่านหนังสืออวยไชยพรถวายพระราชกุศลตามสงกรานต์ พระอาทิตย์ไปทุกวัน”

ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าพราหมณ์มีพิธีตรีปวายขึ้นเป็นครั้งแรกในเมืองนครศรีธรรมราช พิธีตรีปวายเป็นพิธีเกี่ยวกับพระนารายณ์ บางทีในสมัยนั้นพิธีตรีปวาย อาจหมายถึงพิธีตรียมปวายด้วยก็ได้ เพราะมีการกล่าวถึงพระอิศวรและเสาชิงช้าเข้าไปอยู่ด้วย ที่เรียกพิธีตรีปวายอย่างเดียว อาจเป็นเพราะเชื่อกันว่า พระเจ้าแผ่นดินเป็นพระนารายณ์อวตาร ก็เลยเอาพิธีตรีปวายอันเกี่ยวข้องกับพระนารายณ์ขึ้นตั้งหน้า ต่อมาในตอนหลังๆของตำนานนี้เองยังปรากฏว่าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ยังให้พราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชทำพิธีมงคลต่าง ๆ ถึง 20 พิธี ทำนองเดียวกับกับพระราชพิธีสิบสองเดือน มีรายชื่อพิธี เช่น พิธีจองตั้งเปரியงสาตโคม ตรียมปวาย ตรีปวาย พิธีตั้งหลักเมือง ทอเชือก ตามเชือก ฯลฯ แสดงว่า พิธีตรียมปวาย อันเป็นพิธีเกี่ยวกับพระอิศวรนั้น จะต้องมีในครั้งนั้น อยู่แล้วเหมือนกัน แต่ไปปนอยู่กับพิธีตรีปวาย แล้วจึงแยกออกเป็นพิธีตรียมปวายส่วนของพระอิศวร พิธีหนึ่ง กับพิธีตรีปวายส่วนของพระนารายณ์อีกพิธีหนึ่ง

ตามตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชที่รวบรวมกล่าวมาโดยสรุปนี้ แสดงว่าพราหมณ์ที่เข้ามาในเมืองไทยในสมัยก่อนเป็นพราหมณ์ปัญจทราวาท หรือพราหมณ์ ทมิฬ ซึ่งคงจะมาจากเมืองรามเมศวร อันเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์ทางตอนใต้ของอินเดีย จุดประสงค์ที่ต้องการมาส่งเสริมศาสนาพราหมณ์ โดยมาที่เมืองตรังก่อนแล้วจึงเดินทางเข้ามาในเมืองนครศรีธรรมราช และได้นำเอาพิธีตรียมปวายตรีปวายเข้ามา

ขั้นตอนการดำเนินพิธี

ความมุ่งหมายของพิธีตรียมปวายที่ทำนี้ว่า พระอิศวรเป็นเจ้าเสด็จลงมายเยี่ยมโลกปีละครั้ง มีกำหนดอยู่ในโลก 10 วันคือ วันขึ้น 7 ค่ำ เป็นวันเสด็จลงแรม 1 ค่ำ เป็นวันเสด็จกลับต่อจากนั้นพระนารายณ์ก็เสด็จลงมาในวันแรม 1 ค่ำถึงแรม 5 ค่ำ ก็เสด็จกลับ พิธีนี้เป็นพิธีที่สนุกครึกครื้นตามเรื่องทีกล่าวกันว่า มีเทพยดาทั้งหลายมาเฝ้าชุมนุมพร้อมกัน เป็นต้นว่าพระอาทิตย์ พระธรรณี พระคงคา ซึ่งพราหมณ์ทำเป็นแผ่นกระดาน มาฝังไว้หน้าชมรม ตั้งแต่วันขึ้น 8 ค่ำ เดือนนี้ ก่อนสว่างโดยพระมหาราชครูเชิญกระดานสามแผ่น แผ่นหนึ่งยาว 4 ศอกกว้าง 1 ศอก สลักเป็นรูปพระอาทิตย์ พระจันทร์แผ่นหนึ่ง เป็นรูปพระนางธรรณีแผ่นหนึ่ง เป็นรูปพระคงคาแผ่นหนึ่งทาสีขาว สมมติว่าพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรรณี พระคงคา ลงมาประชุมเฝ้าพระอิศวร กระดานทั้ง 4 แผ่นนี้พระมหาราชครูทำพิธีบูชาที่เทวสถานแล้วเชิญก็ออกมาสู่หลุมหน้าชมรม หลุมดังกล่าวนี้กว้าง 1 ศอก เป็นรูปสี่เหลี่ยม ลึก 4 นิ้ว ในหลุมนั้นปูด้วยอิฐ แล้วปูด้วยหญ้าคาอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งพราหมณ์มักใช้รองอะไรๆในการพิธีกรรมทั้งปวง แล้วมีราวสำหรับฟิงกระดานเอากระดานวางลงในหลุมพิงอยู่กับราว

มีชมรมสี่เสาดาศพदानมาทั้งมานรายรอบ ข้างนอกมีราชวัติ 4 มุม (รั้วกันฉัตรปักเป็นระยะ 4 มุม) ปักฉัตรกระดาศลุกยอดดกล้วย ยอดอ้อย กระดานรูปพระอาทิตย์และพระจันทร์ลงหลุมที่ 1 ข้าง ตะวันออก นางธรรณิลงหลุมกลาง พระคงคาลงหลุมสุดท้ายข้างตะวันตก หน้ากระดานหันมาทางทิศใต้ ตรงชมรมที่พระยายืนชิงช้านั่ง การที่เชิญกระดาน ลงหลุมนี้ เมื่อครบสามวันแล้วก็เชิญกระดานไปเก็บ ไว้ที่เทวสถานตามเดิม นอกจากนี้ท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ก็มาเฝ้าพระอิศวรด้วย

ตรีโยมปวาย

พระราชพิธีตรีโยมปวายเป็นพิธีต้อนรับพระอิศวรนั้นเป็นพิธีที่มีความครึกครื้นมาก มีผู้คนไป รับแจกข้าวตอกข้าวเม่าที่เหลือจากการสรวงสังเวยเป็นสิริมงคล แต่ส่วนพิธีตรีโยมปวายของพระนารายณ์ นั้นเป็นพิธีค่อนข้างเงียบอยู่มากกล่าวกันว่าเพราะพระนารายณ์ไม่ชอบความครึกครื้นและไม่ชอบสังค มนัก

พระราชพิธีตรีโยมปวายในประเทศไทยนี้ปรากฏว่าเริ่มมาตั้งแต่สมัยพระนารายณ์มหาราช จึงนับว่าเป็นราชประเพณีของพระมหากษัตริย์ไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้วจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนับว่าพิธีนี้เหมือนพิธีมะหะหระห์ร่าของแขกเจ้าเซ็น และวิสาขบูชาใน พุทธศาสนาจึงโปรดให้มีพิธีสงฆ์เพิ่มขึ้นด้วย พระสงฆ์รับพระราชทานฉันที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ในวันขึ้น 7 ค่ำเวลาเช้า พระสงฆ์ฉันพร้อมกัน 15 รูป คือ พระราชาคณะ 3 รูปพระพิธีธรรม 12 รูป มีเครื่องไทยทาน เช่น สบง, รัม, รองเท้า, หมากพลู, ฐูป, เทียน และมีกระเจาด ข้าวเม่าข้าวตอก, เผือก มัน, กล้วย, อ้อย, มะพร้าว, น้ำตาลทราย ถวายให้ต้องกับกับพิธี เวลากลางคืนในวันขึ้น 7 ค่ำ 8 ค่ำ แบ่งพระสงฆ์สวดในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามวันละ 5 รูป คือ พระราชาคณะ 1 รูป พระพิธีธรรม 4 รูปทุกคืน พระราชพิธีนี้เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนิน ทุกคืน มาถึงสมัยกรุงเทพาจึงจืดจางลง ที่หน้าพระพุทธรูปปฏิมากรพระแก้วมรกต จัดบูชาแบบพราหมณ์ คือ มีพานข้าวตอก มะพร้าว กล้วย อ้อย เช่นเดียวกับที่พราหมณ์ตั้งบูชาเทวรูป หน้าเทวสถาน จุดเครื่องบูชาแล้วราชบัณฑิตอ่านคำบูชา เมื่อจบคำบูชาแล้วถวายข้าวตอกจึงได้สวดมนต์ต่อไป ทั้งสามวัน ครั้นถึงวันแรม 5 ค่ำเริ่มพิธีตรีโยมปวายที่มีพระสงฆ์รับประทานฉันพระราชาคณะไทย 1 รามัญ 1 พระครูปริครไทย 1 รามัญ 1 ถวายเครื่องไทยทานเหมือนอย่างพระราชพิธีตรีโยมปวาย เวลาค่ำ สวดมนต์ที่พระอุโบสถพระศรีรัตนศาสดารามแต่ไม่มีคำบูชา พิธีเกี่ยวกับพระสงฆ์ของพระราชพิธีก็มี เพียงเท่านั้น

ขบวนแห่พระยาอินชิ่งช้า

ในพระราชพิธีนี้ต้องมีข้าราชการผู้ใดผู้หนึ่งเป็นตัวแทนของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งรับสมมติว่าเป็นพระอิศวรเป็นเจ้าลงมาเยี่ยมโลกตามที่พิธีพราหมณ์ ซึ่งเป็นตำแหน่งอินชิ่งช้า เมื่อสมัยก่อนตำแหน่งนี้ได้แก่ ผู้เป็นเกษตรราชิบติมาเป็นเวลานาน เป็นตำแหน่งเดิมตั้งแต่สมัยกรุงเก่าจนถึงตอนปลายรัชกาลที่ 3 ครั้นต่อมา เจ้าพระยาพลเทพ (ฉิม) ถึงอสัญกรรมจึงไม่ทรงตั้งเจ้าพระยาพลเทพอีก โปรดให้เจ้าพระยานิกรบดินทร์ซึ่งยังเป็นพระอัสภาวดีขึ้นชิ่งช้าแทนปีหนึ่ง ต่อมาก็เปลี่ยนเป็นเจ้าพระยาธรรมาธิภรณ์ (เสื่อ) ซึ่งยังเป็นพระยาราชนิกุลเป็นผู้ขึ้นชิ่งช้าต่อจากเจ้าพระยายมราช (ศุก) เมื่อพระยาสุรเสนายืนชิ่งช้าต่อมาหลายปีจนถึงรัชกาลที่ 4 จึงได้เปลี่ยนแปลงและโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการผู้ใหญ่ที่ได้รับพระราชทานพานทองเป็นผู้ได้รับยศในตำแหน่งอินชิ่งช้า โดยผลัดเปลี่ยนกันไปทุกปี และผู้ที่ได้รับตำแหน่งอินชิ่งช้านี้ เมื่อถึงวันพิธีที่มีการจัดกระบวนแห่กันครั้งครั้นยาวเหยียด บางครั้งมีผู้เข้าร่วมกระบวนถึง 3-4 พันคนก็มี

ข้าราชการผู้ต้องอินชิ่งช้านี้ ต้องกราบบังคมทูลลาเข้าพิธีก่อนหน้าที่จะไปอินชิ่งช้า การจัดกระบวนแห่พระยาอินชิ่งช้านี้ ในพระราชพิธีพราหมณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ในหนังสือ “พระราชพิธีสิบสองเดือน” ทรงกำหนดไว้ดังนี้คือ

“ ตำรวจสวมเสื้อครีษคตถือหว่ายแสน 16 คาบเขน 30 คาบโล่ 30 คาบตั้ง 30 คาบสองมือ 30 พร้าแปะก๊ก 30 คาบเขลย 30 สวมกางเกงริ้วเสื่อแดงหมวกหนัง สารวัตรสวมเสื้ออัตลัดโพกผ้า 18 คน ปโทน (ตำรวจชั้นขุนหมื่น) 300 คนในตวันงตาโองคายผ้าสายริ้วเสื่อคลุมปัสตุแดง ปัสตุเขียว (เสื้อชนิดหนึ่ง) สะพายกระบี่เหล็กขุนหมื่น 200 เสื่ออย่างน้อย แพรสีต่าง ๆ มุ้งมวงโปกแพรขลิบทอง สะพายกระบี่ฝักทองเหลือง สารวัตรขุนหมื่น 50 นั่งยกเสื่อเข็มซาบโปกแพรขลิบทอง สะพายกระบี่ฝักเงิน กลองชนะ 10 คู่สวมเสื้อแดง จำปี 1 เสื่อริ้วตุ้มแดง กรรชิงแดง (เครื่องสูงสำหรับกันแดดคล้ายร่ม) หน้า 2 คันหลัง 2 คันสวมเสื้อมัสรู้ (ผ้าไหมมาจากเมืองแขกชนิดหนึ่งเป็นริ้วมีสีต่าง ๆ) กางเกงปุม (ผ้าไหมมีดอกเป็นตาๆ) คนหามเหลียงโงงไพร่หาม 12 คนกางเกงปัสตุเสื้อขาวคาคเกี้ยวคู่เคียง 8 คน คือหลวงในกรมท่า 2 กรมเมือง 2 กรมวัง 2 กรมนา 2 แต่งตัวนุ่งสนับเพลาบุนยง เสื่อเข็มซาบ โปกคาค (ผ้าไหมชนิดหนึ่งทอปนทองและเงิน) อภิรุ้มกัน (เครื่องสูงร่มกันแดดคล้ายกลมมีผ้าห้อยเป็นระบายรอบปีก) สัปทนแดง 1 บังตะวัน (ร่มชนิดหนึ่ง) 1 สวมเสื้อมัสรู้ริ้วกางเกงแดงริ้วหลังขุนหมื่น 50 แต่งตัวเป็นอย่างข้างหน้า หว่างริ้ว ทนายของตัวเองดบละ 6 คนนุ่งผ้าไหมเงินเสื่อเข็มซาบอัตลัด คับที่หนึ่งที่สองถือดาบ กระบี่ดับที่ 3 ที่ 4 ที่ 5 ถือเครื่องยศ ต่อนั้นไปถือหอก ง้าว ทวน เป็นตบๆ ต่อไปเป็นทนายเรือนอีก 200 ตาม แต่จะมีริ้วนอกถือปี่ไสหว่าย (โล่หว่าย) 30 ถือง้าว 30 กระบองหุ้มปลาย 30 ถือทิว 30 (ทิวนี้มาเคย แต่โบราณไม่เคยขาดสมมติกันว่าเป็นฤษีป็น แต่ที่จริงคุณถูกลมสะบัดปลิวกิ่งามตี)"

กระบวนที่เกณฑ์กำหนดมีเพียงเท่านี้ ถ้าพระยาอื่นซึ่งเข้าลูกแม่คิดจะแต่งกระบวนตามกำลังของตนเองเพิ่มเติมขึ้นเป็นขบวนหน้าขบวนหลังให้มีกำลังหลายพันคนก็ได้

ตัวพระยาได้ขึ้นชิงช้างนี้แต่งตัวนุ่งผ้าเยียรบับ (ไหมชนิดหนึ่งของด้วยทอง) แต่วิธีนุ่งนั้นเรียกว่า บ่าวขุน มีชายห้อยอยู่ข้างเบื้องหน้า สวมเสื้อเยียรบับ คาดเข็มขัดสรวมเสื้อครุยลอมพอกเกี่ยวตามบรรดาศักดิ์ (พระยาแรกนาก็แต่งตัวเช่นเดียวกันนี้)

กระบวนแห่พระยาขึ้นชิงช้างนี้จัดกระบวนขึ้นในเช้าวันขึ้น 7 ค่ำเดือนโดยตั้งกระบวนที่วัดราชบูรณะ เมื่อกระบวนเรียบร้อยแล้วก็เคลื่อนไปตามถนนรอบกำแพงพระนคร เลี้ยวมาตามถนนบำรุงเมือง ในวันแรกมาหยุดพักที่โรงมานพ หรือที่เรียกว่า “มาพัก” ซึ่งปลูกขึ้นสำหรับพิธีฝ่ายพราหมณ์ก็นำกระดานชิงช้า ซึ่งสมมติว่าจะเอาไปแขวนมารับพระยาขึ้นชิงช้า เมื่อพระยามาถึงโรงมานพแล้วก็นำกระดานนั้นกลับคืนไปเก็บไว้ที่เทวสถานแล้วปล่อยกระดานที่แขวน ไว้ที่เสาชิงช้าเสร็จแล้วเอาเชือกมัดให้ตั้งติดกับเสานั้นลง โดยสมมติเอากระดานแผ่นที่ไปเก็บไว้ในเทวสถานนั้นขึ้นไปแขวนแล้วจึงได้รดน้ำสังข์จุ่มเจิม จึงนำพระยาไปไว้ที่ชมรม (ปะรำพิธี) โรงชมรมที่ปลูกขึ้นนี้ทำเป็นไม้ไผ่ มีดาษผ้าขาวเป็นเพดานมีม่านสามด้าน กลางชมรมตั้งราวไม้ไผ่หุ้มผ้าขาวสำหรับนั่งราวหนึ่งสำหรับพิงอีกราวหนึ่งแล้วก็นำพระยาไปนั่งที่ราวไม้ไผ่นี้ พระยานั่งยกเท้าขวาพาดเข้าซ้าย เท้าซ้ายยันพื้นมีพราหมณ์ยืนข้างขวา 4 คน ข้างซ้ายเกณฑ์ในกรมมหาดไทย 2 คน กรมกลาโหม 2 คน ไปยืนมีพราหมณ์เป่าสังข์อยู่เบื้องหน้า 2 คน เมื่อพระยาไปถึงชมรมแล้ว ส่งรูปเทียนไปบูชาพระศรีศากยมุนีในวิหารวัดสุทัศนทั้งเช้าและเย็น บางครั้งพระยาก็ก็นำไปนมัสการพระศรีศากยมุนีถึงวิหารเองก็มี โดยมีกลองชนะตีนำหน้าเข้าไปและนำหน้าออกมา

“นาลีวัน” โไล้ชิงช้า

เมื่อถึงกำหนดไล้ชิงช้าคนไล้ชิงช้าเรียกว่า “นาลีวัน” ก็ขึ้นไล้ชิงช้ากระดานละ 4 คน โดยมีกระดานโตอยู่ถึง 3 กระดาน รวมเป็น 12 คน การไล้ชิงช้านี้จัดทำไม้ไผ่ ปลายผูกถุงเงินปักไว้ทางด้านหน้ากระดาน กระดานแรกผูกไว้ 3 ตำลึง กระดานที่ 2 ผูกไว้ 10 บาท กระดานที่ 3 ผูกไว้ 2 ตำลึง การไล้ชิงช้าในตอนต้นเป็นการขึ้นไปนั่งถวายเป็นบังคม และไล้ไปจนกว่าชิงช้าจะโยนแรงขึ้นตามลำดับแล้วจึงยืนขึ้น คนหน้ามีหน้าที่คอยคาบถุงเงินที่ผูกไว้บนปลายไม้ไผ่คนหลังคอยแก้ท้ายกระดานให้ตรงกับถุงเงิน จนกว่าจะคาบถึงเงินได้ก็ได้ก็เสร็จพิธีไล้ชิงช้าแต่ละกระดานประจำวัน

เมื่อไล้ชิงช้าเสร็จทั้งสามกระดานแล้ว ก็ตั้งกระบวนแห่กลับมาตามถนนบำรุงเมืองเลี้ยวลงถนนท้ายสนามชัยเมื่อกระบวนไปถึงหน้าพลับพลา กระบวนที่ถืออาวุธก็กลับปลายอาวุธลง เมื่อเสด็จพระยาถึงท้ายพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระยาก็ลงจากเสด็จเดินไปถึงหน้าพระที่นั่งถวายเป็นบังคมพระเจ้าแผ่นดิน พร้อมกับพระราชทานผลกล้วยสุก 200 ผล ซึ่งบรรจุเงินเฟื้องอยู่ข้างในแล้ว

ถวายบังคมอีกครั้ง เสร็จแล้วเดินกลับไปยังเสลียงซึ่งอยู่ท้ายพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ นำกระบวนแห่กลับมาที่ชมรม

กระบวนแห่พระยานี้ต้องหยุดพักไปหนึ่งวัน คือ วันขึ้น 8 ค่ำ เพราะในวันนี้เป็นพิธีของพราหมณ์ล้วน ๆ ซึ่งจะกล่าวต่อไปอีกมาเริ่มขึ้นอีกในวันขึ้น 9 ค่ำ กระบวนแห่พระยาตั้งกระบวนจากวัดราชบูรณะแล้วเคลื่อนกระบวนมาหน้าวัดพระเชตุพน แล้วถวายบังคมรับพระราชทานผลกัลปพฤกษ์อีก 200 ผลเหมือนกับวันก่อน กระบวนจึงเคลื่อนเดินเลี้ยวออกถนนบำรุงเมืองโรงชมรมทางด้านตะวันออกเหมือนวันก่อน แต่วันนี้ไม่ต้องพักที่โรงมานพและไม่ต้องมีกระดานมารับ เพราะได้แขวนไว้บนเสาชิงช้าเรียบร้อยแล้ว เมื่อถึงกำหนดโล้ชิงช้า “นาลิวัน” ก็เข้าประจำที่ขึ้นโล้ชิงช้าเช่นวันก่อนและจำนวนสามกระดานมี “นาลิวัน” รวม 12 คน เช่นเดียวกันกับวันก่อนเงินที่ผูกปลายไม้ไผ่ไว้ก็จำนวนเท่าเดิมเมื่อไม้กันเสร็จเรียบร้อยแล้ว นาลิวันทั้ง 12 คน ก็ยกขันสาครมีน้ำเต็มขันมาตั้งหน้าชมรม เพื่อรำเสนงสาदन้ากันครบสามเสนง แล้วพระยาก็ย้ายไปชมรมที่ 2 ที่ 3 นาลิวันก็ยกขันสาครไปรำเสนงที่หน้าชมรม สาदन้าแห่งละสามเสนง จึงเป็นอันเสร็จ แล้วก็ให้พระยาอื่นชิงช้ากลับวัดราชบูรณะ

ในพระราชพิธีนี้ เจ้าแผ่นดินสมัยก่อนเสด็จทอดพระเนตรอยู่เสมอ ซึ่งเป็นการเสด็จโดยกระบวนช้างบ้าง รถบ้าง วอบ้าง ตามพระราชโอกาส

การเสด็จทอดพระเนตรแห่พระยาอื่นชิงช้านี้ ปรากฏในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. 2481 (จากหนังสือ Court ข้าราชการ) กล่าวว่า

“ในวันอังคารเดือนยี่ขึ้น 9 ค่ำปีกุนสัปตศกจุลศักราช 1237 เวลาบ่าย 3 โมง 45 นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินออกทางพระทวารหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม เสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ทอดพระเนตรกระบวนแห่พระยาอื่นชิงช้า มีพระบรมราชโองการให้เรียกกระบวนแห่ ครั้นกระบวนแห่มาถึงท้ายพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระยากสาปนกิจโกศล (ซึ่งรับตำแหน่งเป็นพระยาอื่นชิงช้าในปีนั้น) จึงลงจากเสลียง เดินมาตรงหน้าพระที่นั่งก็น้อมเกล้าคำนับ แล้วมีพระบรมราชโองการให้ธนศักดิ์เจ้าพนักงานคลังมหาสมบัติ นำผลมะนาว 200 ผล มีเงินเพื่ออยู่ภายในพระราชทานแก่พระยากสาปนกิจโกศล ตามธรรมเนียมมาแต่กาลก่อน ครั้นได้รับพระราชทานมะนาว 200 ผลแล้ว ก็น้อมเกล้าถวายคำนับเดินออกไป พอพ้นพระที่นั่งก็ขึ้นบนเสลียงแห่ไปทางถนนเจริญกรุง ฯลฯ ”

เปิดประตูเรือนแก้วไกรลาสศิวาลัย

ทางด้านพิธีของพราหมณ์นั้นเริ่มขึ้นตั้งแต่วันขึ้น 6 ค่ำบรรดาพราหมณ์ทั้งหลายก็พากันชำระกายผูกพรต คือ คาคาเชือกที่ต้นแขนข้างหนึ่งในวันตั้งพิธี และเริ่มกินถั่วกินงา ไม่กินเนื้อสัตว์และไม่อยู่

กับภรรยา การผูกพรตนี้ทำกันมีกำหนด 3 วัน คือ วันขึ้น 7 ค่ำ 8 ค่ำ และ 9 ค่ำ เมื่อเลยกำหนด 3 วันนี้แล้วก็ออกพรต เว้นแต่พระมหाराชครูพิธีผู้เดียว ซึ่งเป็นผู้ทำพิธีต้องผูกพรตตลอด 15 วัน และไม่ได้กลับบ้าน นอนประจำอยู่ที่เทวสถานตลอด 15 วัน รุ่งเช้าของวันขึ้น 7 ค่ำ พระมหाराชครูก็อ่านเวทเปิดประตูเรือนแก้วไกรลาสศิवालีย์เชิญพระเป็นเจ้าเสด็จลงมาแล้วจึงนำกระดานไปรับพระยาอินชิ่งซำที่โรมมานพ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วเวลาค่ำพระมหाराชครูเริ่มทำวิสุทธชำระกาย จูณเจิมและทำการสูทอิ้อตมสูทอิ้ออ่านตำรับแก้วรูปเฝ้าสังข์บูชาเสร็จแล้ว มีพราหมณ์คู่สวดอื่นเรียงซ้อนต่อกัน 4 คน ยกพานข้าวตอกสวดคนละบท วรรคต้นชื่อมหาเวชตีก วรรคที่สองคนที่สองสวดเรียกว่า โกรายะตีก วรรคที่สามคนที่สามสวดเรียกว่า สาระวะตีก วรรคที่สี่คนที่สี่สวดเรียกว่า เวชตีก เมื่อจบทั้งสี่คนแล้ว จึงว่าพร้อมกันทั้งสี่คนเรียกว่า ลอริบาวาย ในเวลาว่า ลอริบาวาย นั้นเป่าสังข์ว่า 3 จบ หยุดแล้วสวดซ้ำอย่างเดิมอีก ถึงลอริบาวายเป่าสังข์อีก เป่าสังข์ครบ 13 ครั้ง เรียกว่ากัณฑ์หนึ่งเป็นจบ ต่อจากนั้นพระมหाराชครูยืนแก้วรูปเทียนกระดิ่งเป่าสังข์บูชาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อจบแล้ววางรูปเทียนถวายแล้วบูชาพานดอกไม้อ่านเวทถวายดอกไม้รายชื่อพระเป็นเจ้าทั้งปวง จบแล้วคู่สวดทั้งสี่คนนั้นยกอุลูปอย่างเช่นเข้ามาถวายในห้องพระโรงอีกคนละครั้งเป็นการถวายข้าวตอก แล้วจึงเอาข้าวตอกนั้นไปแจกคนที่ไปประชุมฟังให้กินเป็นสวัสดิมงคล ป้องกันเสนียดจัญไรทั้งปวง จึงเป็นอันเสร็จพระราชพิธีในเทวสถานใหญ่แล้วก็เลิก ไปทำในเทวสถานกลางต่อไปอีก

พระราชพิธีที่เทวสถานกลางนี้เป็นพิธีสำหรับพระมหาวิฆเนศวรก็เช่นเดียวกับพิธีในเทวสถานใหญ่สำหรับพระอิศวรนั่นเอง แต่การสวดเพิ่มขึ้นเป็น 17 จบจึงจะลงกัณฑ์ แล้วก็มีการแจกข้าวตอกเหมือนกับเทวสถานใหญ่ดังกล่าวมาแล้ว ตลอดสิบคืนที่หน้าเทวรูปทั้งสองสถานนี้มี ข้าวตอก เผือก มัน มะพร้าวอ่อน กล้วยกองโตๆทุกคืนเช่นเดิม

ในวันแรมค่ำหนึ่ง เดือนยี่ เป็นวันพระราชพิธีตรียัมปวาย และตรีปวายต่อกัน เวลาเช้าตรูพราหมณ์ประชุมกันที่สถานพระนารายณ์ พระมหाराชครูอ่านเวทเปิดทวารเช่นเดียวกับเปิดทวารถวายพระอิศวร เวลาเย็นประชุมกันที่สถานพระนารายณ์อีกครั้งหนึ่ง สวดบูชาเช่นเดียวกับที่ทำมาในเทวสถานสองแห่งที่กล่าวมาแล้ว เป็นแต่เปลี่ยนชื่อเป็นพระนารายณ์ คงสวดมหาเวชตีก แลกกันแต่ว่าขึ้น ศิวาสะเทวะ ต่อไปก็สวดโกรายะตีก สาระวะตีก เวชตีก แล้วสวดโลซัตตุนพร้อมกัน 4 คน เป่าสังข์สวด 9 จบ เป็นกัณฑ์ตามบังคับไว้ แต่เวลาสวดพราหมณ์คู่สวดอื่นเรียงเป็นดับเสนอนำกันทั้ง 4 คน ต่อจากนั้นก็ทำอย่างที่กล่าวมาแล้วในสองสถานก่อนนั้น เมื่อเสร็จจากสถานพระนารายณ์แล้ววกไปทำสถานพระวิฆเนศวรอีก พิธีทั้งสองสถานนี้ต้องรีบทำให้เสร็จแต่เย็น เพราะจะต้องไปเตรียมการที่สถานใหญ่ซึ่งเป็นสถานพระอิศวรต่อไปอีก ซึ่งนับว่าเป็นวันเหน้อยมากของพราหมณ์ เพราะทั้งรับทั้งส่ง คือรับพระนารายณ์และส่งพระอิศวรในวันนี้ ครั้นพอค่ำเดือนขึ้นขบวนแห่ก็เริ่มขึ้นซึ่งเรียกกันตามสามัญว่า แห่พระนเรศวร หรือที่ร้องกันว่า “พระนเรศวรเดือนหงายพระนารายณ์เดือนมืด” เพราะแห่พระอิศวรนั้นเวลาเสด็จกลับจากโลกนี้โปรดแสงสว่างจึงให้แห่ในเวลาเดือนขึ้น

ขบวนแห่นั้น เกณฑ์ขุนหมื่นกรมม้าแข่งนอกในเกาะทอง และขอแรงเฉลยศักดิ์ตามแต่จะหา ได้ม้าถือเทียนเป็นกระบวนหน้า แล้วถึงตำรวจนำริ้วถือธงมังกรคู่ 1 ตำรวจถือโคมบัว 80 กลองแขก เดินระหว่างกระบวนหาม 42 ปี 1 ถัดมาปีพาทย์หาม 4 ตี 3 ปี 1 ต่อหน้านากลองชนะ 20 มีจำปีจาก ลองสังข์ 2 แตรรอง 6 แตรฝรั่ง 4 เครื่องสูงที่แห่พระนั้นใช้พื้นขาวเครื่องหน้าห้าชั้น 6 เจ็ดชั้น 2 บังแทรก 4 พวกพราหมณ์ขุนหมื่นถือเทียนเดินสองแถวต่อกลองชนะมาถึงหน้าเสลียงหงส์ ฉัตรเทียน 4 คัน เป็นของพราหมณ์ทำถวายเดินหน้าเสลียงหงส์ 2 คัน เดินหลังเสลียงหงส์เทวรูป 2 เสลียงที่ตั้งหงส์ และที่ตั้งเทวรูปนั้นใช้เสลียงโถง แต่เสลียงหงส์ใช้เพดานตรง ๆ เสลียงเทวรูปเป็นฉัตร ซ้อนๆขึ้นไปห้าชั้นระบายขาวทั้งสิ้น รอบเสลียงมีราวติดเทียน เทวรูปที่ตั้งมามี พระอิศวร พระอุมา พระมหาวีฆเนศวร มีพราหมณ์ถือสังข์เดินหน้า 4 คน มีพัดโบกบังสุริยพระมหาราชครูและปลัดหลวง ขุนเดินเป็นคู่เคียง นางจีบชายหนึ่ง นางโจงชายหนึ่ง ถือเทียนเล่มใหญ่ไปปักข้างเสลียง พระเครื่องหลัง เจ็ดชั้น 2 ห้าชั้น 4 บังแทรก 2 (เครื่องสูงอย่างหนึ่งสำหรับบังแดดเป็นเกียรติยศ) ต่อขึ้นไปเกณฑ์ละคร หญิงสาว แต่งเป็นพราหมณ์ถือเทียนเดินแห่สองแถวประมาณ 100 คน ต่อจากนั้นไปถึงโคมบัวตำรวจ อีก 40 แล้วถึงม้ากรมม้าและม้าเฉลยศักดิ์ตามแต่จะหาได้อยู่ภายหลังอีก เดินแห่จากเทวสถานตาม ถนนบำรุงเมืองเลี้ยวลงสนามชัย

เมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ปักพุ่มดอกไม้บูชาพระเป็นเจ้า 10 พุ่มเมื่อเสลียงมาถึงหน้าพระที่นั่งพราหมณ์เป่าสังข์โองการถวายชัย ทรงจุดดอกไม้เพลิงแล้วจัดเทวรูป ในห้องบูชามาลาซึ่งเป็นเทวรูปเข้าพิธีในพระแท่นมณฑลองค์เล็ก ๆ 3 องค์ คือ พระอิศวร พระอุมา และพระวิฆเนศวร ขึ้นบนพานทองสองชั้น มีดอกไม้สดเต็มพานทั้งสองชั้นกับธูปเทียนเครื่องนมัสการ ทรงเจิมและประพรมสุหร่าย (ฝักบัวสำหรับโปรยน้ำให้เป็นฝอย) จุดเทียนนมัสการ 2 คู่ เหลือไป สำหรับบูชาที่เทวสถาน 2 คู่ แล้วนายภูษามาลาเชิญเทวรูปไปขึ้นเสลียงกันกลดกำมะลอออกประตู เทวาทักษ์ไปขึ้นเสลียงโถงที่ตั้งพระเป็นเจ้าเท่านั้นไปขึ้นด้วยหงส์ด้วย แล้วกระบวนแห่ก็กลับไป เทวสถาน ที่หน้าเทวสถานนั้นฉลองกันครึกครื้น มีหนังโรงหนึ่ง ทั้งวันแรม 1 ค่ำและวันแรม 5 ค่ำ มีการจุดดอกไม้เพลิงสว่างไสว หนังสือและดอกไม้เพลิงนี้มีขึ้นในรัชกาลที่ 4

เมื่อแห่กลับคืนไปถึงเทวสถานแล้วก็ทำพิธีต่อ คือ มีเตียงตั้งพระอิศวร 1 เตียง ชั้นรองลงมา เรียกว่า กัทรบิฐ (พระราชบัลลังก์) ทอคหลังโรยแป้งอย่างพระที่นั่งกัทรบิฐสำหรับบรมราชาภิเษกเตียง หนึ่งตั้งเบญจรัพย์ (พระเต้าสำหรับใส่สรองน้ำพระเจ้าแผ่นดินในพระราชพิธี) และตั้งสังข์ข้างขวา กลดตั้งข้างซ้าย กลางเทวสถานที่ตั้งหงส์ตั้งศิลาบดอันหนึ่ง เรียกว่าบัพโต คือทำแทนภูเขา พระมหาราชครูทำพระสุทธีวิสุทธีเจิมจันท์ อ่านเวทสวดสังวาลพราหมณ์ ซึ่งเรียกว่าธูราและแหวน เกาปิล แล้วพราหมณ์คู่สวด 4 คน สวดบุดู 13 จบกัณฑ์หนึ่งเช่นเดียวกับที่สวดมาทุกคืน พระมหาราช ครูแก้วธูป ประพรมน้ำอบ บูชาข้าวตอกดอกไม้แล้วคู่สวดยกอุลูปเช่นทุกวัน แต่วันนี้ไม่แจกข้าวตอก เช่นวันก่อน เพราะยกไว้เป็นส่วนของถวายหลวงแล้ว พระมหาราชครูอ่านเวทจบหนึ่ง ชื่อ ทรงสาร

จบสองชื่อไตรพัต แล้วทักษิณบุษาศาสตร์ รินน้ำเบญจคัพย์ลงถ้วย ควายรูปเทียนดอกไม้บุษาสั่งขี้กลด
 จึงอ่านเวทสนานหงส์อีกจบหนึ่ง แล้วจึงเชิญ พระอิศวร พระอุมา พระวิฆเนศวร สรงน้ำสังข์ แล้วจึง
 เชิญขึ้นภัทรบิฐ ทำศาสตร์บูชา อ่านเวทชื่อสารเหลืองจบหนึ่ง จบสองชื่อมาลัย จบสามชื่อสังวาล
 แล้วจึงเชิญเทวรูปขึ้นตั้งพานทองขาวชูขึ้น เดินเวียนด้านทักษิณรอบที่ตั้งหงส์เมื่อถึงศิลาบดเรียกว่าพั
 โต้นั้น ยกเท้าขวาก้าวเหยียบขึ้นบนศิลาครั้งหนึ่งจึงเดินเวียนต่อไปเมื่อมาถึงศิลาก็เหยียบอีกจนครบ
 สามครั้งจึงเชิญเทวรูปขึ้นบนบุษบกหงส์ ในระหว่างนั้นเป่าสังข์ตลอดจนพระขึ้นหงส์แล้วจึงได้หยุดแล้ว
 อ่านเวทบูชาหงส์ บูชาพระสุเมรุ สรรเสริญไกรลาส เช่นเดียวกับพระราชพิธีพระเจ้าแผ่นดินขึ้นภัทรบิฐ
 พรหมณ์ก็ว่าสรรเสริญไกรลาสเช่นเดียวกัน เมื่ออ่านเวทส่งพระอุมาจบแล้วอ่านสดุดีจึงอ่านสร่งน้ำ
 พิเศษ จุดเทียน 8 เล่ม มีดอกไม้ตั้งไว้ทั้ง 8 ทิศ อ่านเวทเวียนไปตามทักษิณาวรรตทั้ง 8 ทิศ เรียกว่า
 ไตรทวาร ต่อไปพรหมณ์ 2 คน จึงได้ว่าข้ากล่อมหงส์ 3 บท เป่าสังข์ 3 ลา แล้วอ่านเวทส่งสารส่งพระ
 เป็นเจ้าบทหนึ่ง จึงอ่านเวทปิดทวารควาลย์อีกจบหนึ่งก็เป็นอันเสร็จพิธีในคืนนั้น ซึ่งส่วนมากกว่า
 จะเสร็จก็ปาเข้าไปถึงตี 1 ตี 2 ทุกคราว

รุ่งขึ้นวันแรม 2 ค่ำพระมหाराชครูและพรหมณ์ทั้งปวงจัดของถวายเข้าไปตั้งในท้องพระโรง
 มีพานสองชั้นข้าวดอกสองพาน นอกนั้นมี ข้าวเม่า กล้วย มะพร้าวอ่อน อ้อย เลยไปจนกระทั่งถึงขนม
 หลายสิบโต๊ะ เวลาเสด็จออกพระราชครูถวายน้ำสังข์ พรหมณ์ 2 คน เป่าสังข์แล้วเจ้ากรมปลัดกรม
 3 คน ยกพานข้าวตอก ว่าอุบคนละครั้ง สามคบสามคราวแล้วเป็นเสร็จการ เมื่อเวลายกอุบลถวายแล้ว
 แจกเงินพระราชทานพระมหाराชครู ปีหนึ่ง 10 ตำลึงก็มี 12 ตำลึงก็มี แต่ในเกณฑ์นั้นไม่น้อยกว่า
 5 ตำลึง นอกนั้นเป็นรางวัลใช้ทุนที่มีของถวายมาก นอกจากพระราชทานพระมหาราชครูแล้วยัง
 พระราชทานเจ้ากรมอีกคนหนึ่ง 3 ตำลึง ปลัดกรม 2 ตำลึง หลวงสุรียาเทเวศร์ ตำลึงครึ่ง พรหมณ์
 นอกนั้นก็รู้จักคุ้นเคย 4 บาทบ้าง ถึงตำลึงบ้าง บาทหนึ่งจนถึงหนึ่งสลึงแล้วโปรดให้พระเจ้าลูกเธอที่รับ
 อุบลแจกด้วยคนละเล็กคนละน้อย ต่อจากนั้นพรหมณ์ก็ไปถวายวังหน้าและเจ้าขุนมูลนายทั้งปวง

ตรีปวาย

ต่อจากนั้นก็ทำพิธีตรีปวาย ในสถานนารายณ์เพียงแห่งเดียว เช่นเดียวกับที่ทำมาในวันแรม
 หนึ่งค้ำนั้นทุกวัน เมื่อถึงวันแรม 5 ค่ำ ก็แห่พระนารายณ์อีกครั้งหนึ่ง กระทบนแห่ทั้งปวงก็เหมือนแห่
 พระอิศวร เว้นเสียแต่เสลี่ยงหงส์ ในเสลี่ยงนั้นตั้งรูปพระนารายณ์ พระลักษมี พระมเหศวรี แห่ต้อง
 ก่อนเลาเดือนขึ้น เคลื่อนกระทบนตามถนนบำรุงเมือง วกไปตามถนนสนามชัยเช่นคราวก่อนเมื่อสมัย
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทรงจุดดอกไม้และส่งเทวรูปพระนารายณ์ขึ้นพานสองชั้น ภูเขา
 มาลากี้นำเทวรูปมาถวาย ทรงเจิมและพรหมสุรียาที่พระที่นั่งจักรี แล้วเชิญขึ้นเสลี่ยงกันกลดไปเหมือน
 แต่ก่อน และการประกอบพิธีในเทวสถานก็เช่นเดียวกับที่ทำในสถานพระอิศวรแปลกกันบ้างก็

แต่ตัวเวทมีถ้อยคำแตกต่างกันไปเล็กน้อย พิธีตรีปวายก็เสร็จสิ้นลงในวันแรม 5 ค่ำ เมื่อทำการส่งพระนารายณ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว

พิธีแห่งส่งพระนารายณ์ดังกล่าวนี้ เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรกระบวนแห่อยู่เสมอ (ดังปรากฏในหนังสือ Court ข้าราชการ) รายงานว่า

“.....ฝ่ายพวกพราหมณ์ก็เข้าจัดกระบวนแห่พระนารายณ์ เวลา 1 ทุ่มเศษก็แห่มาถึงหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินออกที่เสาชิงช้า ทรงจุดเทียนนมัสการที่บุษบกจำหลักปิดทอง ซึ่งประดิษฐานรูปพระนารายณ์และพระลักษมี แล้วเจ้าพนักงานกรมภูษามาลายกขึ้นบนเสลี่ยง แห่ไปขึ้นบุษบกดอกไม้ใหญ่ ที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่จนเวลา 2 ทุ่ม จึงเสด็จพระราชดำเนินขึ้น.....”

การพระราชพิธีตรียัมปวายและตรีปวายทั้งสองพิธีนี้ พระมหากษัตริย์ได้รับพระราชทานดังนี้ เรียกว่าเงินทักษิณบูชาสถานละ 6 บาท ทั้งสามสถานรวมเป็น 18 บาท คำกุ่มก็สองสถานละ 1 บาท 1 เฟื้อง สถานใหญ่สถานกลางมีพิธี 10 วัน เป็นเงินสถานละ 5 บาท สถานนารายณ์มีพิธี 5 วันเป็นเงิน 10 สลึง ของบูชาเทวรูปสถานใหญ่ สถานกลาง สถานละ 10 ตำลึง สถานนารายณ์ 5 ตำลึง สีสี่หมัก 57 ชั่ง 10 ตำลึง

อนึ่งในการพระราชพิธีตรียัมปวายตรีปวายนี้ พราหมณ์ได้มีการสมโภชเทวรูปและทำบุญตามทางพุทธศาสนาด้วย คือ วันแรม 5 ค่ำ เดือนยี่ เวลาบ่ายมีสวดมนต์ในเทวสถาน 11 รูป รุ่งขึ้นวันแรม 6 ค่ำ เวลาเช้าเลี้ยงพระที่สวดมนต์ สำหรับที่เลี้ยงพระและมีไทยทานของพราหมณ์เอง ในเวลาเช้าเลี้ยงพระ มีราษฎรพาบุตรหลานมาโกนจุกที่เทวสถาน มีจำนวนคนโกนจุกตั้งแต่ 150 คนขึ้นไปมากน้อยบ้าง พระราชครูพิธีได้แจกเงินคนละเฟื้องทั่วกัน เวลาบ่ายมีเวียนเทียนเทวรูปของหลวง มีบายศรีตองข้าวขา แตรสังข์ ปี่พาทย์ กลองแขกไปประโคมในเวลาเวียนเทียน

สาเหตุของการยกเลิกพิธีโล้ชิงช้า

พิธีโล้ชิงช้าในพระราชพิธีตรียัมปวายตรีปวายนี้ ได้กระทำสืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงพุทธศักราช 2477 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีพระยาชลมารคพิจารณ์ (ม.ล.พงศ์ สนิทวงศ์) เป็นพระยายืนชิงช้าคนสุดท้าย โดยมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ปัจจุบัน พราหมณ์ประกอบพิธีตรียัมปวายควบกับพิธีตรีปวาย ไม่แยกกันเป็น 2 พิธีเหมือนก่อนทำพิธีเฉพาะในเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ ไม่มีพิธีโล้ชิงช้า ลำดับพิธีโดยย่อ โดยเริ่มตั้งแต่พราหมณ์

ทำพิธีผูกพรต ในวันขึ้น 6 ค่ำ เดือนยี่ขึ้น 7 ค่ำ เดือนยี่ประกอบพิธีเปิดประ ๖ ศิวาลัยไกรลาส รับพระอิศวร พระอุมา และพระพิฆเนศวร สวดสรรเสริญเทพเจ้า ถึงวันแรม 1 ค่ำ เป็นวันส่งเทพเจ้า ทั้ง 3 องค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชาวพนักงานอัญเชิญเทวรูป พระอิศวร พระอุมา พระมหาพิฆเนศวร ในห้องพระภูษาไปเข้าพิธีที่เทวสถานด้วยการพิธีพราหมณ์มีการสวดบูชา สรงน้ำเทวรูป พราหมณ์อ่านพระเวทกล่อมหงส์ หรือ ช้างหงส์ แล้วอ่านเวทปิดประตูศิวาลัย วันรุ่งขึ้นพราหมณ์จัดขนมและผลไม้เข้ามาถวายในพระบรมมหาราชวังถวายน้ำสังข์ และ ยกอุลูป (ถวายของและถวายพระพร)

อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ต่อเสาชิงช้าในอดีตและปัจจุบัน

การเข้ามาของพราหมณ์ในประเทศไทย

การเข้ามาของศาสนาพราหมณ์ดูจากสภาพทางภูมิศาสตร์ การเดินทางของชาวอินเดียมาสู่ประเทศไทยในรูปของการค้าขายโดยการเดินทางทะเลด้วยเรืออินเดียได้เป็นพื้นที่ที่ติดทะเลมากที่สุด พิธีกรรมของ พราหมณ์ประเพณีวัฒนธรรมเป็นแบบอินเดียได้ มีหลักฐานของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่เก่าที่สุดในดินแดนที่เป็น ประเทศไทยในปัจจุบันและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ เทวรูปพระवासเทพพบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี กำหนดอายุเวลาประมาณครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 9 นั้น แสดงให้เห็นว่า มีการนับถือศาสนาพราหมณ์ นิกายภาควัต ที่เน้นการถวายภักดีแก่พระवासเทพรูปศิวิลิ่งค์ พบที่อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และจารึกหุบเขาช่องคอย ที่ควนเกย อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ราวพุทธศตวรรษที่ 12

สมัยรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ได้โปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์จากปาก্ষีใต้ขึ้นมารับสนองพระบรมราชโองการเป็นพราหมณ์ประจำราชสำนัก ปฏิบัติพระราชพิธีสำหรับพระองค์ และพระราชอาณาจักร โดยให้ประกอบพระราชพิธีตรียัมปวาย ไส้ชิงช้า ซึ่งเป็นการขอพรจากพระอิศวร เพื่อให้พระนครมั่นคง แข็งแรง และมีความอุดมสมบูรณ์พราหมณ์ได้ปฏิบัติทางราชพิธีต่อมาทุกรัชกาล จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกกรมพิธีพราหมณ์ในกระทรวงวังปัจจุบันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์ปฏิบัติพระราชพิธีสำหรับพระองค์และประเทศชาติต่อไป โดยให้ขึ้นตรงต่อสำนักพระราชวัง และปฏิบัติศาสนกิจที่เทวสถาน สำหรับพระนครข้างวัดสุทัศน์เทพวรารามเสาชิงช้า กรุงเทพฯ ฯ

ในปี พ.ศ.2422 ศาสนิกพราหมณ์จากทางภาคใต้ของอินเดียที่อยู่ในไทย ได้ร่วมกันจัดสร้าง ศาลาเล็ก ๆ สำหรับประดิษฐานเทวรูปพระแม่อุมาเทวีไว้เคารพบูชา ต่อมาเมื่อจำนวนศาสนิกชน มีมากขึ้น จึงได้ไปสร้างวัดวังวิษณุ โดยศาสนิกชนพราหมณ์อุตรประเทศได้ร่วมกันสร้างขึ้น

ศาสนิกชนชาวปัญจาบ แบ่งออกเป็นสองพวกคือ ชิกซ์ และพราหมณ์ฮินดู ได้ใช้สถานที่ ร่วมกันปฏิบัติศาสนกิจ ที่บ้านบริเวณหลังวังบูรพา เมื่อมีจำนวนคนมากขึ้นจึงแยกกัน โดยศาสนิกชน พราหมณ์ฮินดู ได้ไปสร้างฮินดูสมาช ที่บริเวณใกล้เสาชิงช้า ต่อมาชาวภารตได้รวบรวมกันจัดตั้ง สถาบันขึ้น พร้อมกับสมาคมฮินดูธรรมสภา เรียกว่า อารยสมาช เป็นพราหมณ์ฮินดูที่ถือธรรมะเป็น ศาสดา ไม่บูชานับถือรูปเคารพใด ๆ²⁴

บทบาทของพราหมณ์ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งกรุง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการก่อตั้งเสาชิงช้าและเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ขึ้น และนอกจากนั้นได้ มีการเชิญพราหมณ์จากทางภาคใต้ให้เข้ามารับสนองพระบรมราชโองการเป็นพราหมณ์ประจำใน พระราชสำนัก เพื่อปฏิบัติพระราชพิธีสำคัญสำหรับพระองค์ โดยหน้าที่หลักที่สำคัญของพราหมณ์ราช สำนักในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น อาจแบ่งได้เป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้²⁵

- เป็นครูของพระมหากษัตริย์ สอนการใช้ศาสตราวุธ และเวทย์มนตร์ต่าง ๆ
- เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ถวายคำแนะนำในเรื่องการบริหารบ้านเมือง
- เป็นโหราทำนายดวงชะตา และเหตุการณ์บ้านเมือง
- ประกอบพิธีต่าง ๆ เพื่อพระมหากษัตริย์
- อำนวยความสะดวกสบายในการรบ
- เป็นผู้พิพากษา ตัดสินคดีความต่าง ๆ
- เป็นราชทูต

²⁴ สมเกียรติ กาญจนชาติ (2555). "ประวัติศาสตร์ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู." from สืบค้นจาก http://picasawebcothssomkiert.blogspot.com/2012/05/blog-post_34.html.

²⁵ บำรุง คำเอก (2550). อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. ภาควิชาภาษา ตะวันออก. กรุงเทพฯ, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

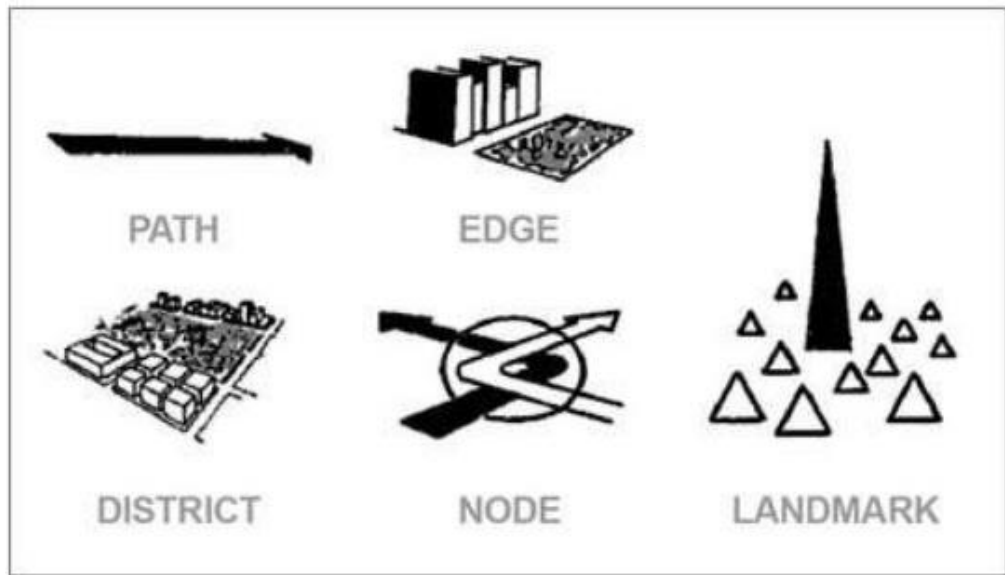
ภาพที่ 1 ภาพถ่ายยานเสาชิงช้าในอดีต

2.2 แนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 ทฤษฎีจินตภาพเมือง (Image of the city)

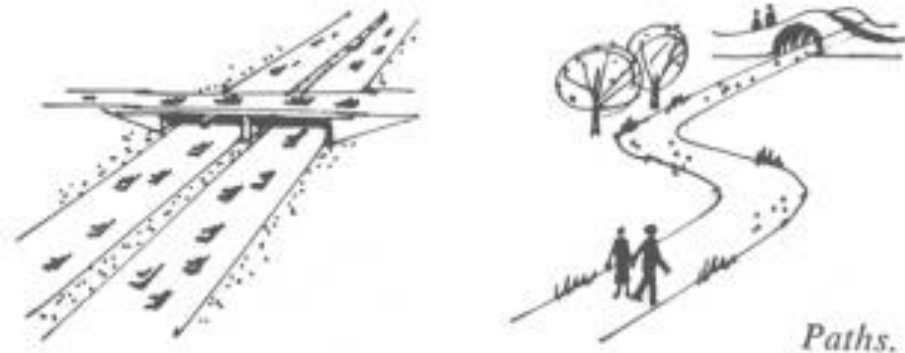
จินตภาพของเมือง (The Image of the city) เควิน ลินช์สถาปนิกชาวอเมริกัน (Lynch 1977) ได้ศึกษาองค์ประกอบของเมือง ที่ได้จากการสังเกต ที่ประกอบด้วย เอกลักษณ์ (Identity) โครงสร้าง (Structure) และความหมาย (Meaning) ส่วนประกอบทั้งสามต่างมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สิ่งต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดจินตภาพได้ชัดเจนต้องมีคุณสมบัติด้านเอกลักษณ์ และโครงสร้างอย่างชัดเจนปรากฏเป็นร่องรอยในความทรงจำแก่ผู้พบเห็น โดยเป็นมโนภาพของเมืองด้านความงามที่มีลักษณะเฉพาะอันชัดเจน แตกต่างไปจากเมืองอื่น อันชวนให้ระลึกถึงและจดจำได้ง่าย ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ตามลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม รวมถึงผู้คนและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองนั้น ๆ โดย Kevin Lynch พบว่ามีองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง (The City Image and Its Elements) ที่ผู้คนมักใช้ในการสร้างจินตภาพขึ้นในใจระหว่างตนเอง และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเมือง ให้แนวคิดองค์ประกอบในการรับรู้ของเมือง ทำให้ได้ภาพของเมืองในการค้นหาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเมืองจากผู้พบเห็นที่ช่วยให้ผู้คนใช้ในการสร้างมโนภาพของตัวเองเกี่ยวกับเมือง ตามองค์ประกอบพื้นฐาน 5 ประการดังนี้²⁶

²⁶ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร (2541). พฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม มูลฐานทางพฤติกรรมเพื่อการออกแบบและวางแผน. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

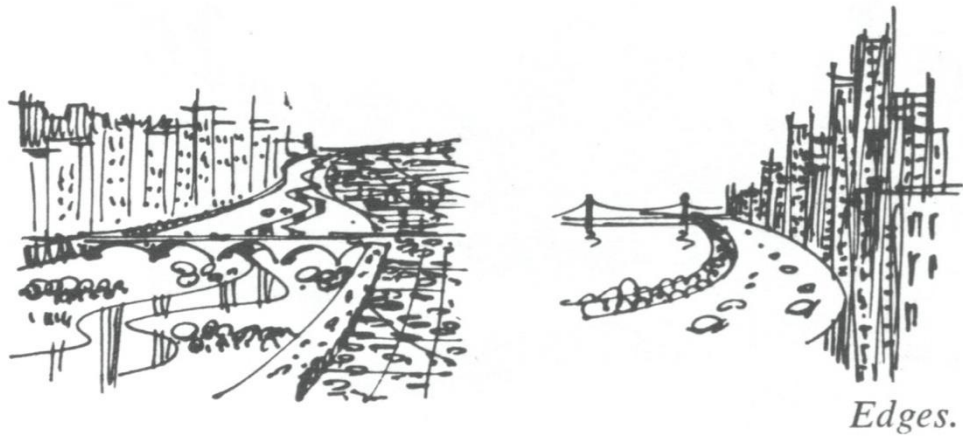
ภาพที่ 2 ภาพแสดงแนวคิดจินตภาพเมือง

เส้นทาง เป็นช่องทางที่บุคคลใช้สัญจรไปมา องค์ประกอบนี้เป็นองค์ประกอบที่เด่นชัดที่สุด ผู้คนจะสามารถจดจำได้มากที่สุดในงานจินตภาพของเขาในขณะที่เคลื่อนไหวผ่านเส้นทาง เพราะเกิดความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ของเมืองตามทางสัญจร

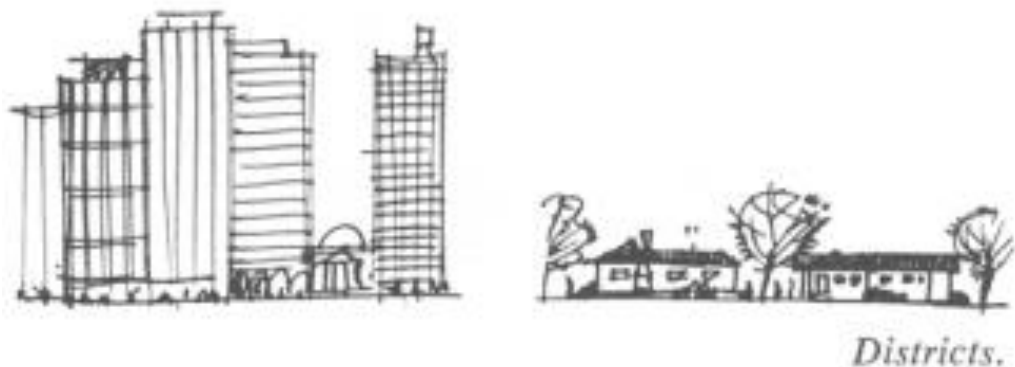
ภาพที่ 3 ภาพตัวอย่าง “เส้นทาง” หรือ “Paths” จากแนวคิดจินตภาพเมือง

เส้นขอบ เป็นองค์ประกอบที่มีลักษณะเป็นเส้นที่กำหนดขอบเขตของบริเวณซึ่งเป็นที่ตั้ง ลักษณะ 2 มิติและ 3 มิติ มีความแตกต่างจากเส้นทางเพราะขอบเปรียบเสมือนกับการกั้น การขวาง หรือจัดสภาวะ 2 สภาวะให้ออกจากกัน ลักษณะทางกายภาพของขอบเขต ได้แก่ ชายหาด เส้นทางรถไฟที่ตัดผ่าน ขอบของที่ดินที่ถูกพัฒนาเป็นโครงการต่างๆ หรือกำแพง เป็นต้น

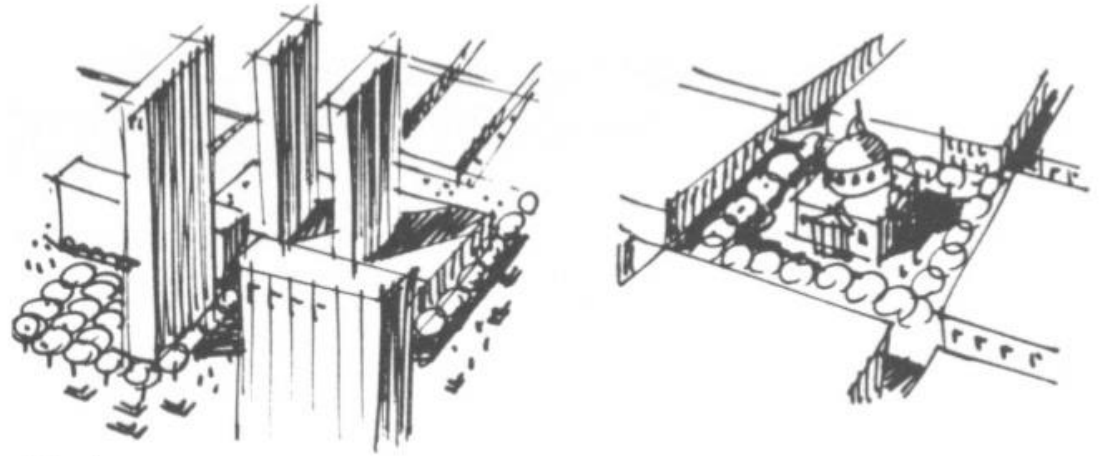
ภาพที่ 4 ภาพตัวอย่าง “เส้นขอบ” หรือ “Edges” จากแนวคิดจินตภาพเมือง

ย่าน เป็นบริเวณที่มีขนาดปานกลางหรือขนาดใหญ่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเมือง มีเอกลักษณ์ของบริเวณอันเกิดจากลักษณะเฉพาะร่วมกันของบริเวณ การที่มีลักษณะเช่นนี้จะก่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างภายในย่านและภายนอกซึ่งสามารถนำมาเป็นข้อจดจำของผู้สังเกตได้

ภาพที่ 5 ภาพตัวอย่าง “ย่าน” หรือ “Districts” จากแนวคิดจินตภาพเมือง

ชุมทาง เป็นจุดศูนย์รวมของเส้นทางอาจเป็นสถานที่ซึ่งมีกิจกรรมเกิดขึ้นอย่างหนาแน่นเป็นจุดศูนย์รวมเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรเป็นสถานที่บอกลักษณะหรือเป็นเอกลักษณ์ของย่านชุมทางจึงสัมพันธ์กับเส้นทางเพราะเป็นที่ซึ่งเส้นทางพบกัน

Nodes.

ภาพที่ 6 ภาพตัวอย่าง “ชุมทาง” หรือ “Nodes” จากแนวคิดจินตภาพเมือง

ภูมิสัญลักษณ์ เป็นสิ่งสำคัญหรือสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์เด่นชัด แต่แตกต่างจากลักษณะของชุมทางตรงที่ที่หมายตาไม่สามารถให้ผู้คนผ่านเข้าไปได้อัน ได้แก่ อาคารสำคัญป้ายสัญลักษณ์รวมจนถึงลักษณะทางภูมิประเทศที่โดดเด่น โดยอาจใช้องค์ประกอบดังกล่าวเป็นจุดอ้างอิงในการบอกทิศทางเช่นยอดโบสถ์ที่ปรากฏในระยะไกล

Landmarks.

ภาพที่ 7 ภาพตัวอย่าง “ภูมิสัญลักษณ์” หรือ “Landmarks” จากแนวคิดจินตภาพเมือง

องค์ประกอบทั้ง 5 ประเภทดังกล่าวมักจะปรากฏในจินตภาพร่วมกันควิน ลินซ์ พบว่าสภาพแวดล้อมของบางเมืองที่มีการจัดระเบียบที่ดีกว่า ทำให้เกิดจินตภาพได้ชัดเจนกว่า เพราะเกิดความเข้าใจได้ง่ายกว่า องค์ประกอบทั้ง 5 ประเภท ได้แก่ ย่านก่อตัวขึ้นโดยการรวมตัวกันของชุมทาง

หรือชุมชนที่รวมกิจกรรม และถูกจำกัดตีกรอบด้วยเส้นขอบ โดยมีเส้นทางเป็นโครงข่ายภายในและมีจุดอ้างอิงต่างๆโดยการใช้สิ่งสำคัญที่เด่นชัดเป็นที่หมายตา โดยปกติแล้วองค์ประกอบทั้งหลายจะซ้อนเหลื่อมกัน ฉะนั้นหากวิเคราะห์ความแตกต่างกันขององค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง ผลที่ได้จึงมักจะต้องมองเป็นภาพรวม²⁷

องค์ประกอบทั้ง 5 ประเภทจึงมีประโยชน์ต่อการศึกษาเปรียบเทียบสภาพแวดล้อมทางกายภาพระหว่างเมืองต่างๆ และมีอิทธิพลอย่างมากต่อการศึกษาจินตภาพของเมืองอื่นๆในภายต่อมา (2544)

2.2.2 ทฤษฎีการรับรู้ (Perception)

การรับรู้ (Perception) คือ กระบวนการแปลหรือตีความต่อสิ่งเร้าข่าวสารที่ผ่านอวัยวะรับสัมผัสทั้งหลาย ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย เข้าไปยังสมองในรูปของไฟฟ้าและเคมี สมองจึงเป็นคลังเก็บข้อมูลมหาศาลที่จะตีความสิ่งเร้าหรือข่าวสารนั้นโดยอาศัยการเทียบเคียงกับข้อมูลที่เคยสะสมไว้ก่อนหรือที่เรียกว่าประสบการณ์เดิม

การรับรู้ คือการสัมผัสที่มีความหมาย หรือการรู้ รู้สึกสิ่งต่าง ๆ สภาพต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งเร้ามาทำปฏิกิริยากับตัวเราเป็นการแปลอาการสัมผัสให้มีความหมายขึ้นเกิด ซึ่งเป็นความรู้สึกซึ่งเฉพาะตัวสำหรับบุคคลนั้น ๆ เมื่อมีการรู้สึกเกิดขึ้นจากอวัยวะในการรับความรู้สึกอันได้แก่ ตา หู ปาก จมูก ผิวหนัง อื่น ๆ และถ้าการรู้สึกมีการตีความว่าการรู้สึกที่เกิดขึ้นคืออะไร นั่นถือว่ามี การรับรู้เกิดขึ้นแล้ว การรับรู้หมายถึง การรู้สึกสัมผัสที่ได้รับการตีความให้เกิดความหมายแล้ว เช่นในขณะนี้ เราอยู่ในภาวะการรับรู้ (Conscious) คือลืมตาตื่นอยู่ในทันใดนั้น เราได้ยินเสียงดังปังมาแต่ไกล (การรู้สึกสัมผัส Sensation) แต่เราไม่รู้ความหมายคือไม่รู้ว่าเป็นเสียงอะไร เราจึงยังไม่เกิดการรับรู้ แต่ครู่ต่อมามีคนบอกว่าเป็น เสียงระเบิดของขบวนรถยนต์ เราจึงเกิดการรู้ความหมายของการรู้สึกสัมผัสนั้น ดังนั้นเรียกว่าเราเกิดการรับรู้ กระบวนการรับรู้ข่าวสารของมนุษย์แบ่งเป็น 2 ส่วน

1. กระบวนการรับสัมผัส (Sensation)
2. กระบวนการรับรู้ (Perception)

²⁷ นันทนช พิศุทธกุล (2554). การรับรู้องค์ประกอบทางจินตภาพของนักท่องเที่ยวชาวไทย บริเวณย่านถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่. สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม. มหาวิทยาลัยศิลปากร, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ภาพที่ 8 ภาพแสดงกระบวนการของการรับรู้ของมนุษย์

กระบวนการรับสัมผัส (Sensation)

เป็นการรับข่าวสารในระยะแรกระหว่าง อินทรีย์กับสิ่งเร้า โดยอวัยวะรับสัมผัส (Reception) เช่น อวัยวะ ในการมองเห็น (Vision) การฟัง (Audition) รับความรู้สึกทางผิวหนัง (Skin Senses) เป็นต้น ในระยะแรกนี้แม้ว่า สิ่งเร้าจะยังไม่ถูกตีความหรือให้ความหมายใด ๆ ก็ถือว่ากลไกการรับสัมผัส มีความสำคัญมากในอันที่จะส่งผลถึงการรับรู้ (Perception) และการเรียนรู้ (Learning) ต่อไป

กระบวนการรับรู้ (Perception)

การรับรู้เป็นกระบวนการนำความรู้หรือข้อมูลข่าวสารเข้าสู่สมอง โดยผ่านอวัยวะสัมผัส (Sensory Organ) สมองจะเก็บรวบรวมและจดจำสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นไว้เป็นประสบการณ์ เพื่อเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิด มโนภาพหรือความคิดรวบยอด (Concept) และทัศนคติ (Attitude) ในการเปรียบเทียบหรือถ้าโยงความหมาย กับสิ่งเร้าใหม่ที่จะรับรู้ต่อไป ดังนั้นการรับรู้และการเรียนรู้จึงมีความเกี่ยวข้องกัน ถ้าไม่มีการรับรู้ การเรียนรู้ ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ อวัยวะสัมผัส (Sensory Organ) มนุษย์เรารู้จากการสัมผัสโดยอาศัยอวัยวะรับสัมผัส (Reception) ดังนี้

1. ตาให้ความรู้สึกจากการเห็น เรียกว่า จักขุสัมผัส
2. หูให้ความรู้สึกจากการได้ยิน เรียกว่า โสตสัมผัส
3. จมูกให้ความรู้สึกจากการได้กลิ่น เรียกว่า ฆานสัมผัส
4. ลิ้นให้ความรู้สึกจากการรู้รส เรียกว่า ชิวหาสัมผัส
5. ผิวหนังให้ความรู้สึกจากการสัมผัส เรียกว่า การสัมผัส

องค์ประกอบของกระบวนการรับรู้

การรับรู้ข่าวสารของมนุษย์จะมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับองค์ประกอบดังนี้

1. อาการรับสัมผัส หมายถึง อวัยวะรับสัมผัสต่าง ๆ ได้รับกระตุ้นจากสิ่งเร้าแล้วจะแปลความหมายโดยอาศัยประสบการณ์เข้ามาช่วย

2. การแปลความหมายของอาการสัมผัส การแปลความหมายของสิ่งเร้าที่รับเข้ามาจะถูกต้องเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการ คือ

2.1 ปัจจัยทางด้านสรีระ (Physiological Factor) เป็นขีดจำกัดความสามารถของอวัยวะ รับสัมผัสที่ตอบสนองต่อ สิ่งเร้า เช่น ขนาดของสิ่งเร้า ความลึกหรือของอวัยวะรับสัมผัส เป็นต้น

2.2 ปัจจัยทางจิตวิทยา (Psychological Factor) เนื่องจากสิ่งเร้าที่มากกระทบกับอวัยวะรับ สัมผัสมีมาก มนุษย์จะเลือกรับรู้เฉพาะสิ่งเร้าที่มีความหมาย แต่การรับรู้ดังกล่าวจะเกิดขึ้นหรือไม่ขึ้นอยู่กับ ปัจจัยด้านจิตวิทยา เช่น

- ความตั้งใจ โดยมีสาเหตุหลายประการ เช่น ความเปลี่ยนแปลง ความแปลก ใหม่ ขนาดและความเข้ม การกระทำซ้ำเคลื่อนไหว เป็นต้น

- สติปัญญา ทำให้บุคคลเข้าใจเหตุการณ์หรือสิ่งต่าง ๆ ได้ช้า หรือรวดเร็วต่างกัน

- ความระวังระไว เป็นความคล่องแคล่วหรือไวต่อการรับรู้สิ่งเร้าต่าง ๆ

- คุณภาพของจิตใจ ความเหนื่อยล้า หรือความแจ่มใสของจิตใจย่อมมีผลกระทบต่อความเข้าใจสิ่งเร้าต่าง ๆ ได้

- บุคลิกภาพ ผู้ที่มีบุคลิกภาพเปิดเผยชอบสังคมกับผู้มีบุคลิกภาพเก็บตัว มักจะรับรู้สิ่งในทางตรงข้ามเสมอ

3. ประสบการณ์เดิม บุคคลจะรับรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยการคาดคะเน หรือตั้งสมมุติฐานไว้ก่อน เมื่อได้รับสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นแล้ว ประสบการณ์เดิมที่เคยมีมาก่อนจะช่วยให้สามารถยืนยันการคาดคะเนได้ หรือทำการ แก้ไขการคาดคะเนเสียใหม่ กรณีที่สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่เข้มแข็งกว่าและสามารถพิสูจน์ได้ว่า ประสบการณ์นั้น ผิดพลาดอย่างแน่นอน (ศิริโสภาคย์ บุรพาเดชะ 2528)

อิทธิพลของสิ่งเร้าที่มีต่อการรับรู้

1. สิ่งเร้าภายนอกคุณสมบัติของสิ่งเร้าภายนอกจะมีอิทธิพลต่อการรับรู้มากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับ คุณลักษณะดังนี้

1.1 ความเปลี่ยนแปลงของสิ่งเร้า การเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอย่อมดึงดูดความสนใจ และเอาใจใส่ ต่อสิ่งเร้า นั้น

1.2 การเคลื่อนไหวของสิ่งเร้า การเคลื่อนไหวจะช่วยกระตุ้นเรตินาในนัยน์ตา ทำให้เกิด พลังงานประสาทสมอง

1.3 ขนาดของสิ่งเร้า วัตถุที่มีขนาดผิดปกติ เช่น ใหญ่มาก หรือเล็กมาก ย่อมได้รับความสนใจ มากกว่าวัตถุที่มีขนาดปกติ

1.4 การเกิดซ้ำซากของสิ่งเร้าการเกิดซ้ำซาก หมายถึง การตอกย้ำด้วยความเข้มข้นหรือจังหวะ ที่แตกต่างกัน มิฉะนั้นแล้วเกิดการซ้ำซากบ่อยครั้งจะทำให้ขาดความเอาใจใส่ต่อสิ่งเร้านั้นได้เหมือนกัน

1.5 ความเข้มข้นหรือความหนักเบาของสิ่งเร้า สิ่งเร้าที่มีความเข้มข้นสูงกว่าปกติ ย่อมดึงดูด ความสนใจได้ดีกว่าสิ่งเร้าปกติธรรมดา

1.6 องค์ประกอบอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ เช่น สี ความถี่ของเสียง ความแปลกใหม่ เป็นต้น

2. สิ่งเร้าภายใน

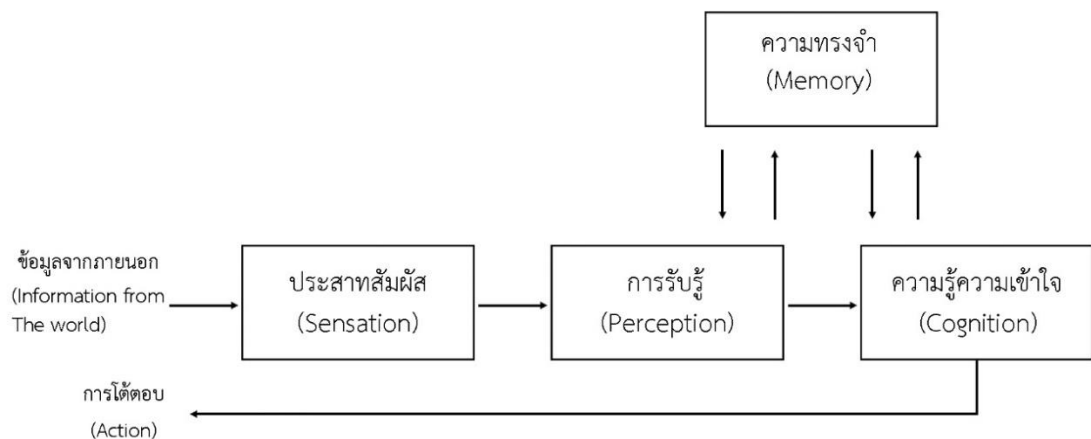
2.1 ความต้องการ เมื่อมนุษย์เกิดความต้องการอะไรมักจะเอาใจใส่ในสิ่งนั้น ๆ อยู่เสมอและ กลายเป็นจุดเน้นของการรับรู้

2.2 คุณค่าและความสนใจ บุคคลจะสนใจกับสิ่งเร้าหรือเหตุการณ์ที่มีคุณค่าและมีความหมาย ต่อตนเอง บางครั้งก่อให้เกิดความต้องการและความหวังที่จะรับรู้ในสิ่งนั้น ๆ ด้วยความตั้งใจและสนใจ

3. คุณลักษณะของสิ่งเร้าสิ่งเร้าที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้มีคุณลักษณะ 2 อย่างคือ

3.1 สิ่งเร้าที่มีโครงสร้างหรือแบบแผน ได้แก่ สิ่งเร้าที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม

3.2 สิ่งเร้าที่ไม่มีโครงสร้างหรือแบบแผน ได้แก่ สิ่งเร้าที่มีลักษณะกำกวม ไม่ชัดเจน

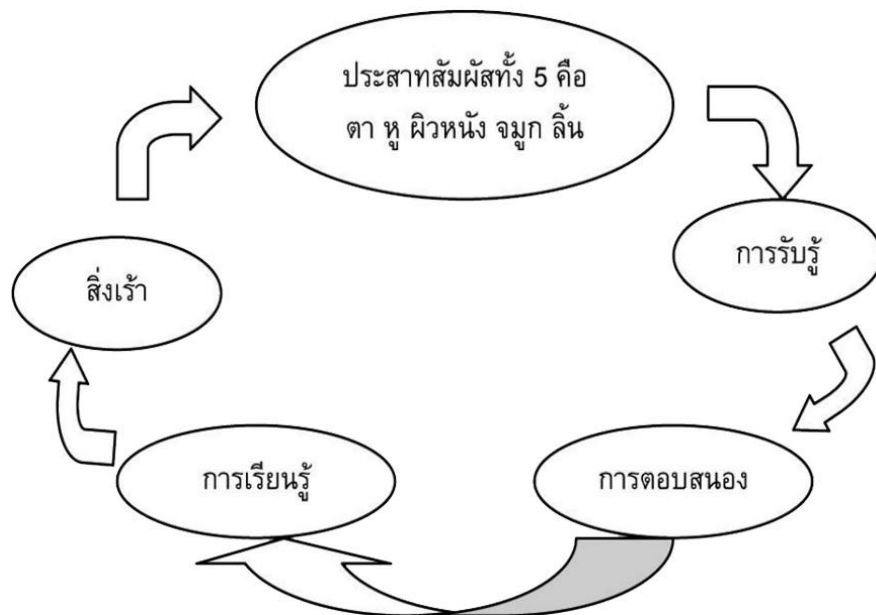

ภาพที่ 9 ภาพแสดงการอธิบายถึงการรับรู้ และอิทธิพลของสิ่งเร้าที่ส่งผลให้เกิดการรับรู้ต่างๆ

การรับรู้เป็นพื้นฐานการเรียนรู้ที่สำคัญของบุคคล เพราะการตอบสนองพฤติกรรมใดๆ จะขึ้นอยู่กับความรู้จากสภาพแวดล้อมของตน และความสามารถในการแปลความหมายของสภาพนั้นๆ ดังนั้นการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยการรับรู้และสิ่งเร้าที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งปัจจัยการรับรู้ประกอบด้วยประสาทสัมผัสและปัจจัยทางจิต คือความรู้เดิม ความต้องการ

และเจตคติ เป็นต้น การรับรู้จะประกอบด้วยกระบวนการสามด้าน คือ การรับสัมผัสการแปลความหมายและอารมณ์ (วชิระ ชินหนองจอก 2553) การรับรู้หมายถึง การรู้สึกสัมผัส ที่ได้รับการตีความให้เกิดความหมายแล้ว เช่นในขณะนี้เราอยู่ในภาวะการรับรู้ (Conscious) คือลืมตาตื่นอยู่ในทันใดนั้นเรารู้สึกได้ยินเสียงดังปังมาแต่ไกล (การรู้สึก สัมผัส-Sensation) แต่เราไม่มีความหมาย คือไม่รู้ว่าเป็นเสียงอะไร เราจึงยังไม่เกิดการรับรู้แต่รู้ ต่อมามีคนบอกว่าเป็นเสียงระเบิดของขงอยางรถยนต์เราจึงเกิดการรู้ความหมายของการรู้สึกสัมผัสนั้น ดังนี้เรียกว่าเราเกิดการรับรู้จากการวิจัยมีการค้นพบว่า การรับรู้ของคนเกิดจากการเห็น 75% จากการได้ยิน 13% การสัมผัส 6% กลิ่น 3% และรส 3% การรับรู้จะเกิดขึ้นมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับสิ่งที่มีอิทธิพลหรือปัจจัยในการรับรู้ได้แก่ ลักษณะของผู้รับรู้ลักษณะของสิ่งเร้า เมื่อมีสิ่งเร้าเป็นตัวกำหนดให้เกิดการเรียนรู้ได้นั้น จะต้องมี การรับรู้เกิดขึ้นก่อน เพราะการรับรู้เป็นหนทางที่นำไปสู่การแปลความหมายที่เข้าใจกันได้ ซึ่งหมายถึง การรับรู้เป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ถ้าไม่มีการรับรู้เกิดขึ้น การเรียนรู้อย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ การรับรู้จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดความคิดรวบยอดทัศนคติของมนุษย์อันเป็นส่วนสำคัญยิ่ง ในกระบวนการเรียนการสอนการจัดระบบการเรียนรู้ มนุษย์เมื่อพบสิ่งเร้าไม่ได้รับรู้ตามที่สิ่งเร้าปรากฏ แต่จะนำมาจัดระบบตามหลัก (วชิระ ชินหนอง จอก, 2553) ดังนี้

1. หลักแห่งความคล้ายคลึง (Principle of similarity) สิ่งเร้าใดที่มีความคล้ายกัน จะรับรู้ว่าเป็นพวกเดียวกัน
2. หลักแห่งความใกล้ชิด (Principle of proximity) สิ่งเร้าที่มีความใกล้กัน จะรับรู้ว่าเป็นพวกเดียวกัน
3. หลักแห่งความสมบูรณ์ (Principle of closure) เป็นการรับรู้สิ่งที่ไม่สมบูรณ์ให้สมบูรณ์ขึ้น การเรียนรู้ของคนเราจากไม่รู้ ไปสู่การเรียนรู้ มี 5 ขั้น ตอน ดังที่ (กฤษณา ศักดิ์ศรี 2530) กล่าวไว้ ดังนี้

ภาพที่ 10 ภาพแสดงหลักแห่งความสมบูรณ์ (Principle of closure)

การเรียนรู้เกิดขึ้นเมื่อสิ่งเร้ามาเร้า ประสาทที่ตื่นตัวเกิดการรับสัมผัสกับอวัยวะรับสัมผัสด้วยประสาททั้ง 5 แล้วส่งกระแสสัมผัสไปยังระบบประสาทส่วนกลาง ทำให้เกิดการแปลความหมายขึ้น โดยอาศัยประสบการณ์เดิมและอื่น ๆ เรียกว่า การรับรู้ (perception) เมื่อแปลความหมายแล้วก็จะมีการสรุปผล ของการรับรู้เป็นความคิดรวบยอด แล้วมีปฏิกิริยาตอบสนอง (response) อย่างหนึ่งอย่างใดต่อสิ่งเร้าตามที่ รับรู้ เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม แสดงว่า การเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้ว ประเมินผลที่เกิดจากการ ตอบสนองต่อสิ่งเร้าได้แล้ว

2.3 บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 Landmarks in Urban Space as Signs

พื้นที่ในเมืองมีองค์ประกอบที่มีความสำคัญเช่น ภูมิสัญลักษณ์ ภูมิสัญลักษณ์เป็นสัญญาณบ่งบอกถึงทิศทางต่อผู้คน จุดหมายตาหมายถึงจุดอ้างอิงจากภายนอกที่ช่วยปรับทิศทางในสภาพแวดล้อมที่คุ้นเคยหรือไม่คุ้นเคย การศึกษานี้ทำความเข้าใจความหมายของภูมิสัญลักษณ์สำหรับผู้ใช้ในเมืองที่รับรู้จุดอ้างอิงด้วยความจำและการรับรู้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการศึกษานี้เกี่ยวกับการค้นพบว่าเมืองมีผลต่อผู้คนที่สัมผัสกับพื้นที่ในเมืองภายในสถานที่สำคัญในเมืองคอนยาประเทศตุรกีอย่างไร วิธีการศึกษานี้คือการกระตุ้นด้วยภาพถ่ายเพื่อทำความเข้าใจว่าผู้คนปรับทิศทางตนเองอย่างไรในการเคลื่อนไหวภายในพื้นที่เมือง โดยพิจารณาจากจุดสังเกต การวิเคราะห์บทสัมภาษณ์มีจุดสังเกตที่แตกต่างกัน 6 ประเภทดังนี้

- 1.ความทรงจำของเมือง ประวัติศาสตร์, ภูมิทัศน์ของเมือง / จัตุรัส, อาคารสูง / ตึกระฟ้า, ชีวิตประจำวัน / การใช้งานในเมือง,
- 2.ความทรงจำส่วนบุคคล / การรับรู้ส่วนบุคคล, รูปแบบการเคลื่อนที่

งานวิจัยนี้เป็นกึ่งจิตวิทยาเพื่อบอกถึงผลลัพธ์ที่จุดหมายตจะมีอิทธิพลต่อการรับรู้ของมนุษย์ หรือมีหน้าที่อื่นอยู่หรือไม่ในเชิงของการเป็นเครื่องมือในการส่งสัญญาณรูปแบบหนึ่ง

จุดหมายตเป็นสัญญาณชนิดหนึ่งของพื้นที่ในเมือง คำถามคือวิธีที่ผู้คนวางตัวในพื้นที่เมือง โดยพิจารณาจากจุดอ้างอิง ผู้คนเลือกจุดในเมืองสำหรับการวางแผน ในเมืององค์ประกอบทางธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเช่นเดียวกับสัญญาณที่ให้ความรู้สึกถึงวิธีการค้นหา (Bala Alkan, 2013) สถานที่สำคัญในการศึกษานี้ได้รับการยอมรับว่าเป็นสัญญาณและสัญลักษณ์สำหรับการใช้งานในพื้นที่และการจดจำ ในกระบวนการเก็บข้อมูลของบทความสามารถแบ่งได้เป็นกลุ่ม กลุ่มแรกใช้กึ่งจิตวิทยาเป็นการศึกษาทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับระบบการจดจำ ได้แก่ สัญญาณกลุ่มที่สองใช้กึ่งจิตวิทยาในการศึกษาปรากฏการณ์ของมนุษย์ ในการศึกษานี้ใช้แนวคิดเดียวทฤษฎีเดียวกันกับการรับรู้ สัญญาของความหมายทำงานร่วมกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นโดยเจตนา (Bala Alkan, 2013) การศึกษานี้พยายามค้นหาว่าสถานที่สำคัญส่งผลกระทบต่อผู้คนที่เกี่ยวข้องกับเมืองอย่างไร ไม่ว่าพื้นที่ในเมืองใดจะมีทางเลือกสองทางคือชุมชนเมืองหรือหน่วยงานบริหาร (Mounin et al., 1980) สัญญาด้านความหมายใช้ได้กับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นโดยเจตนาเป็นข้อความ อาคารสถาปนิกเป็นโครงสร้างไม่ได้ทำเพื่อส่งข้อความไปยังสังคมที่จะใช้มัน อาคารเป็นส่วนหนึ่งของเมืองและกำหนดคุณภาพพื้นที่ในเมือง (Bala Alkan, 2013) การศึกษานี้ไม่เกี่ยวกับโครงสร้างทางกายภาพหรือทางเทคนิคของเมือง การศึกษานี้ยังไม่เกี่ยวกับด้านสังคม เศรษฐกิจการบริหารวัฒนธรรมของเมืองหรือเกี่ยวกับความเป็นเมืองที่เกี่ยวข้องกับสังคมวิทยาของพื้นที่ในเมือง จุดมุ่งหมายของการศึกษานี้คือเพื่อทำความเข้าใจว่าผู้ใช้ในเมืองรับรู้จุดอ้างอิงในพื้นที่เมืองพื้นที่ใดบ้าง วิธีการศึกษานี้คือการกระตุ้นด้วยภาพถ่ายเพื่อทำความเข้าใจว่าผู้คนปรับทิศทางตนเองอย่างไรในการเคลื่อนไหวภายในพื้นที่เมืองเพื่อค้นหาว่ามีผลกระทบต่อผู้คนที่สัมผัสกับพื้นที่ในเมืองภายในสถานที่สำคัญในเมืองคอนยาประเทศตุรกีอย่างไร

วิธีเก็บข้อมูล (Method)

ในการวิจัยนี้ข้อมูลทั้งหมดจากผู้ใช้ในการเมืองได้รับมาพร้อมกับกล้องบันทึกวิดีโอบันทึกเสียงและสัมภาษณ์ด้วยการใช้ภาพถ่าย วิธีการกระตุ้นภาพถ่ายได้ใช้การถ่ายภาพและบันทึกเทปในเวลา เทคนิค

การฉายภาพวิดีโอประกอบการสัมภาษณ์ในการไปยังพื้นที่ต่างๆเป็นส่วนหนึ่งในการใช้งานเครื่องมือในการสัมภาษณ์

ในกรณีนี้ผู้วิจัยสามารถถ่ายภาพพิเศษโดยมีแนวคิดในการใช้เพื่อดึงข้อมูล โดยปกติความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์หรือการวิเคราะห์เนื้อหาที่เป็นภาพจะถูกบันทึกไว้ในเทปเสียงหรือวิดีโอเป็นต้น

วิธีการศึกษานี้คือการกระตุ้นด้วยภาพถ่ายเพื่อทำความเข้าใจว่าผู้คนปรับทิศทางตัวเองอย่างไรในการเคลื่อนไหวภายในพื้นที่เมืองโดยพิจารณาจากจุดสังเกต ผู้เข้าร่วมสามสิบคนถ่ายภาพใจกลางเมืองคอนยาและให้สัมภาษณ์ขณะดูรูปถ่ายของพวกเขา การวิเคราะห์ข้อความสัมภาษณ์ที่เน้นความหมายของสภาพแวดล้อมที่เชื่อมโยงผู้เข้าร่วมกับวิถีชีวิตการรับรู้ของพวกเขาและมีการจัดรูปแบบที่ทับซ้อนกัน 3 ประเด็น:

1. การส่งสัญญาณเมือง (หมายถึงการที่เมืองมีจุดหมายที่ชัดเจน หรือเฉพาะตัวในการรับรู้ของแต่ละบุคคลนั้นว่าสามารถเห็นหรือจดจำและใช้งานจากสัญญาณที่เมืองนั้นส่งมาได้อย่างไรหรือไม่)

2. การยืนยันเส้นทาง

3. การรับรู้ส่วนตัว ความทรงจำเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้น

ผลลัพธ์ (Result)

ระหว่างสัปดาห์ของสถานที่สำคัญและพื้นที่ในเมืองตาม Konya ประเทศตุรกี วิธีการศึกษานี้คือการกระตุ้นด้วยภาพถ่ายเพื่อทำความเข้าใจว่าผู้คนปรับทิศทางตัวเองอย่างไรในการเคลื่อนไหวภายในพื้นที่เมืองโดยพิจารณาจากจุดสังเกต ผู้เข้าร่วมสามสิบคนถ่ายภาพใจกลางเมืองคอนยาและให้สัมภาษณ์ขณะดูรูปถ่ายของพวกเขา การวิเคราะห์ข้อความสัมภาษณ์มุ่งเน้นไปที่ความหมายของสภาพแวดล้อมที่เชื่อมโยงผู้เข้าร่วมกับวิถีชีวิตการรับรู้ของพวกเขา เมื่อเราตรวจสอบตารางที่ได้รับจากการเลียนแบบภาพถ่ายเราจะได้อธิบายดังนี้

1) ผู้เข้าร่วมทั้งหมด (อัตราส่วนคือ 100%) ได้ถ่ายภาพพิพิธภัณฑสถานเมวานาเพื่อใช้อ้างอิงเชิงสัญลักษณ์และความเข้าใจ พิพิธภัณฑสถานและสุสานที่อยู่ในความทรงจำโดยรวม ในฐานะสถานที่สำคัญของ เมืองคอนยา แม้แต่คนทั่วโลกก็รู้จักเกี่ยวกับ Mevlana Celaleddin Rumi ดังนั้นผู้คนจึงมีความเชื่อมโยงทางสังคมวิทยาระหว่าง เมืองคอนยา และ สุสานเมวานา

2) พิพิธภัณฑสถาน Karatay และ Medrasa , มัสยิด Sultan Selim, พิพิธภัณฑสถาน Minare และ Medrasa เป็นกลุ่มสถานที่สำคัญแห่งที่สองที่อาจเรียกได้ว่ามีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และมีความทรงจำของเมืองอยู่เบื้องหลัง ผู้คนเกือบ 80% ได้ถ่ายภาพอาคารของ Anatolian Selçuk นักท่องเที่ยวมีความสนใจมากขึ้นเกี่ยวกับสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์นั้น

3) จัตุรัสเซเฟอร์ , สถานีเดินรถบัส , Kule Site, จัตุรัส Anit, Rixos Hotel, Aladdin Hill, Dedeman Hotel, Fair, Revenue and Municipality Building เป็นกลุ่มที่สามตามตารางที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่า 50 % ต่อเปอร์เซ็นต์ของค่าเฉลี่ย พื้นที่เปิดโล่งนี้ (จัตุรัส Zafer และAnit) และอาคารต่างๆอยู่ในชีวิตในเมือง นักศึกษาและชาวเมืองมักใช้พื้นที่ดังกล่าว ดังนั้นสถานที่เหล่านี้จึงมีความหมายสำหรับผู้ใช้และเป็นจุดอ้างอิงของพวกเขา

4) อาคารเช่น Rixos, Dedeman, Kombassan Holding และ Kulesite มีสัญลักษณ์ของ Konya ทุกกลุ่มพบว่าอาคารสูงซึ่งส่งผลกระทบต่อภาพเงาของเมือง

5) สถานที่สำคัญกลุ่มสุดท้ายมีค่าเฉลี่ยเกือบ 14% ของค่าเฉลี่ย เมื่อเราดูลิขของผู้เข้าร่วมในกลุ่มนั้นพร้อมเรื่องราวของพวกเขาเกี่ยวกับภาพถ่ายนั้นเราสามารถพูดได้ว่าจุดหมายตาเป็นเพียงสัญลักษณ์ในความคิดและความทรงจำของพวกเขา Kibrit corner, Sille Subway, Şefik Can Street, Beş Yol (Asil Ice Cream), Nene Hatun Park เป็นที่รู้จักกันดีสำหรับชาวเมืองในมือสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่รู้จักสถานที่หรือมีความหมายใด ๆ ในทำนองเดียวกัน Copy center 99 และ Chamber of Architecture เป็นเครื่องหมายและมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ อย่างไรก็ตามนักท่องเที่ยวและชาวเมืองไม่มีความคิดเกี่ยวกับประเด็นเฉพาะนั้น

จากข้อสรุปดังกล่าว งานวิจัยชิ้นนี้ส่งผลให้เห็นว่า แต่ละบุคคลจะมีแนวคิดที่ต่างกันต่อภูมิสัญลักษณ์ ผู้คนในพื้นที่ใช้เส้นทางเดิมในการใช้ชีวิตมาอย่างยาวนาน เป็นการใช้งานพื้นที่โดยการสัญจรไปกลับระหว่างบ้านและที่ทำงาน หรือเป็นที่ ๆ ใช้งานทุกวัน ทำให้จดจำรายละเอียดเล็กๆ บางอย่างที่แตกต่างออกไปจากคนภายนอกที่มักจะมองหาสถานที่ที่มีความใหญ่โต หรือโดดเด่นจดจำง่าย ตลอดเส้นทางนั้นคือจุดหมายตาของพวกเขาเหล่านั้น ส่วนผู้ที่ไม่เคยมาในพื้นที่เลยนั้น จะสังเกตเห็นสถานที่ที่แตกต่างไปจากบริบทโดยรอบเป็นครั้งแรก เช่นป้ายสัญลักษณ์ อาคารที่มีความโดดเด่น ประติมากรรมในพื้นที่ นั้นทำให้เห็นว่าจุดหมายตานั้นอาจเกิดขึ้นที่ใดก็ได้ จุดหมายตาอาจเป็นประติมากรรมที่มีความหมายแฝงหรืออาจเป็นเพียงแค่ตึกร้างแห่งหนึ่งก็ได้ ขึ้นอยู่กับการรับรู้ของแต่ละบุคคลว่าจะมองสิ่งนั้นและให้ความสำคัญหรือไม่

ด้วยกระบวนการวิจัยและแนวคิดของงานวิจัยตัวอย่างฉบับนี้ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงความคล้ายคลึงกับงานวิจัยของตนจึงหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นในการประยุกต์ใช้วิธีการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์จากงานวิจัยตัวอย่างฉบับนี้ ในด้านของการรับรู้ภูมิสัญลักษณ์ การให้ความหมาย และความคุ้นเคยหรือการให้ความสำคัญต่อภูมิสัญลักษณ์ของคนนอกพื้นที่และในพื้นที่ (Bala 2016)

2.3.2 การรับรู้องค์ประกอบทางจินตภาพของนักท่องเที่ยวชาวไทย บริเวณย่านถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่

วิจัยตัวอย่างฉบับนี้กล่าวถึงการหาคำตอบเกี่ยวกับการรับรู้ของนักท่องเที่ยวที่มีต่อถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่ โดยวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาการรับรู้ของผู้คนเพื่อนำไปหาทางแก้ไข ปัญหาของพื้นที่ที่มีการสื่อความหมาย หรือมีสัญญาณชี้แนะที่ยังไม่ชัดเจนในบางส่วน พร้อมทั้ง กระบวนการเก็บข้อมูลของงานวิจัยตัวอย่างฉบับนี้เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยได้นำไปต่อยอดในงานวิจัยของตน โดยกระบวนการวิจัยของงานตัวอย่างนี้คือ ผู้วิจัยจะทำการแจกแบบสอบถามที่เป็นรูปแบบของแผนที่ โดยให้ผู้ทดสอบได้ทำการเขียนชื่อสถานที่ที่ตนนึกถึงลงไปในพื้นที่นั้น และผู้วิจัยจะนำข้อมูลเหล่านั้นไปหาค่าเฉลี่ยเชิงสถิติว่าสถานที่ใดให้การรับรู้มากที่สุดและน้อยที่สุด โดยจะวิเคราะห์ปัญหาของสถานที่ที่มีการรับรู้ที่น้อยกว่าปัญหาเกิดจากอะไร ปัญหาเกิดจากสถานที่ตั้งหรือสภาพแวดล้อมโดยรอบ เกิดจากภูมิทัศน์ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการมองเห็นของผู้คนหรือไม่ และได้ทำการนำเสนอวิธีแก้ปัญหานั้นเป็นนโยบายและข้อเสนอแนะในท้ายเล่ม

โดยงานวิจัยตัวอย่างนี้ผู้วิจัยได้นำกระบวนการเก็บข้อมูลมาประยุกต์ให้เข้ากับสถานที่ของตนเอง และมีการวิเคราะห์ที่ใกล้เคียงกับงานวิจัยหลักเล่มนี้ (นันทนัช พิศุทธกุล 2554)

2.3.3 การใช้พื้นที่บริเวณเสาชิงช้าจากการขุดตรวจทางโบราณคดี บริเวณหลุมภายในแท่นฐานเสาชิงช้า ปี พ.ศ.2549

ตัวอย่างวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการกล่าวถึงข้อมูลเสาชิงช้าในอดีต การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่ตั้ง วัตถุประสงค์หลักของวิทยานิพนธ์ตัวอย่างนี้คือการค้นพบและพิสูจน์สถานที่ตั้งดั้งเดิมของเสาชิงช้าและเหตุการณ์ที่คาดว่าจะมีผลกระทบให้ต้องทำการย้ายตัวเสาชิงช้ามายังตำแหน่งปัจจุบัน และมีการเรียงลำดับเหตุการณ์ตั้งแต่ก่อตั้งเสาชิงช้า การซ่อมแซม ถึงการตั้งเป็นโบราณสถานแห่งชาติ โดยกระบวนการเก็บข้อมูลและผลลัพธ์ส่วนใหญ่ที่ได้จากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นรูปแบบของคณะโบราณคดี ที่มีการวิจัยและรวบรวมข้อมูลด้วยการขุดค้นทางประวัติศาสตร์และขุดตรวจทางโบราณคดี การที่ผู้วิจัยหยิบยกมาเป็นบทความตัวอย่างเนื่องจากเห็นถึงความสำคัญของข้อมูลพื้นฐานของเสาชิงช้าอันได้แก่ พื้นที่ดั้งเดิม เหตุการณ์ในอดีตที่ส่งผลต่อเสาชิงช้า จึงใช้เป็นอ้างอิงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของงานวิจัย (วัชรพรรณ คชชะ 2549)

2.4 สรุปการทบทวนวรรณกรรม

ศาสนาพราหมณ์มีบทบาทอย่างมากในอดีต ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่โดยมีเสาชิงช้าเป็นศูนย์กลาง แม้ผ่านมา 200 ปี แต่เสาชิงช้ายังคงตั้งตระหง่านในฐานะโบราณสถานระดับชาติ

นั้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของตัวเสาชิงช้า ในอดีตเสาชิงช้าเคยมีอิทธิพลกับผู้คนมาก แต่ปัจจุบันนั้นเรื่องนี้ไม่อาจเป็นที่ทราบได้ว่าตัวเสาชิงช้านั้นมีผลต่อผู้คนในฐานะสิ่งก่อสร้างแบบใด

โดยสรุปการทบทวนวรรณกรรมครั้งนี้ จะพิจารณาจากแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบเมืองและการรับรู้ของบุคคล ซึ่งเป็นงานวิจัยกึ่งจิตวิทยา โดยผู้วิจัยมีความเห็นต่อส่วนประกอบสำคัญในบทนี้ 3 ส่วน ได้แก่

1. ส่วนของประวัติข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของเสาชิงช้า ที่บ่งบอกถึง ประวัติที่มา ตำแหน่งที่ตั้งเก่าและสาเหตุการย้ายตำแหน่ง หน้าที่สำคัญ พิธีการและการยกเลิกพิธีการ ได้อย่างครบถ้วน และข้อมูลเกี่ยวกับหน้าที่ของพราหมณ์ในอดีตที่มีส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อเสาชิงช้าจนถึงปัจจุบันได้

โดยในข้อมูลระบุว่า ศาสนาพราหมณ์เข้ามาในประเทศไทยนับตั้งแต่ก่อนสมัยทวารวดี โดยไม่มีบันทึกที่ชัดเจนหรืออาจจะนานกว่านั้น พราหมณ์เป็นผู้ที่คอยดูแลรักษาและความสะดวกในการประกอบพิธีทางศาสนา และการทำนายทายทักในชนชั้นกษัตริย์ หลังจากมีการสร้างกรุงขึ้นมาใหม่นามว่า “กรุงรัตนโกสินทร์” เป็นจุดเริ่มต้นของความชัดเจนในหน้าที่ของพราหมณ์ ในเรื่องของการประกอบพิธีทางศาสนาให้แก่พระราชวังและรักษาไว้ซึ่งขนบของตัวพราหมณ์เอง จึงได้มีการริเริ่มสร้างเสาชิงช้าขึ้นมา นับแต่นั้น และตัวเสาชิงช้าได้มีความสำคัญต่อศาสนา มาก เนื่องจากต้องใช้เป็นสถานที่ในการประกอบพิธีไล่ชิงช้า และในขณะเดียวกันพิธีไล่ชิงช้าไม่เพียงแต่เป็นพิธีทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นเหมือนกาลเล่นและความครื้นเครงของผู้คนในยุคหนึ่งที่จะมีการรวมตัวมาดูนายชิงช้าทำพิธี เป็นเหมือนเทศกาลในเวลานั้น

หลังจากผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ มา เสาชิงช้าได้เริ่มหมดความสนใจหรือไม่ได้เป็นที่แปลกตาสำหรับคนในบริเวณ และด้วยการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง ทำให้ช่วงเวลาในการทำพิธีไม่มีอีกต่อไป เสาชิงช้าจึงเป็นสิ่งปลูกสร้างที่รื้อถอนเพราะไม่มีความสำคัญ แต่ก็มีคนคัดค้านกันภายใน ว่าให้เก็บเสาชิงช้าไว้และต่อมาเสาชิงช้าจึงถูกตั้งเป็นโบราณสถาน และเป็นมรดกแห่งชาติ ปัจจุบันไม่มีพิธีไล่ชิงช้าแล้วเนื่องจากมีความอันตรายเกินไป

2. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยหยิบยกทฤษฎีจินตภาพเมือง (The image of the city) และทฤษฎีการรับรู้ (Perception theory) เนื่องจากงานวิจัยฉบับนี้มีแนวโน้มไปในทางจิตวิทยา และตัวทฤษฎีการรับรู้มีข้อมูลสำคัญที่ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าสามารถนำมาต่อยอดเป็นเกณฑ์ในการทำแบบสอบถาม ใช้เป็นคำถามหรือใช้เป็นแนวทางการวิเคราะห์จากคำบอกเล่าของกลุ่มตัวอย่างได้ในการรวบรวมข้อมูล

โดยทฤษฎีจินตภาพเมือง (The image of the city) กล่าวถึงองค์ประกอบที่ผู้คนรับรู้และเห็นว่ามีความสำคัญ และประกอบกันกลายเป็นเมือง ประกอบไปด้วย เส้นทาง , เส้นขอบ , ชุมชน , ชุมทาง , จุดหมายตา โดยเป็นการอธิบายโดยละเอียดตั้งแต่ส่วนประกอบว่ามีลักษณะและหน้าที่การใช้งานอย่างไร

ทฤษฎีการรับรู้ (Perception Theory) กล่าวถึงการที่บุคคลจะมองเห็นหรือรับรู้ว่ามีสิ่งใดอะไรนั้นต้องมีการรับคลื่นที่ส่งผ่านจากม่านตาไปประมวลผลในสมองและตอบออกมา โดยการรับรู้สามารถอธิบายออกมาได้หลายรูปแบบ การรับรู้ต้องมีสิ่งที่ต้องการจะรับรู้เรียกว่าสิ่งเร้า โดยสิ่งเร้าคือจุดที่บุคคลมองไปหรือมองผ่านแต่เกิดความสนใจว่าสิ่งอื่นในบริเวณเดียวกัน

3.การอ้างอิงประกอบงานวิจัย ผู้วิจัยยกบทความงานวิจัยชื่อ “Landmarks in Urban Space as Signs” และ “การรับรู้องค์ประกอบทางจินตภาพของนักท่องเที่ยวชาวไทย บริเวณย่านถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่” มา เป็นงานวิจัยที่สำรวจการรับรู้ของบุคคลที่มีต่อจุดหมายตาในเมืองคอนยา ประเทศตุรกี ซึ่งผู้วิจัยมองว่าบทความตัวอย่างนี้มีวัตถุประสงค์ที่ใกล้เคียงกับงานวิจัยที่ผู้วิจัยกำลังศึกษาอยู่มาก และด้วยแนวคิดกระบวนการเก็บข้อมูลของงานวิจัยชิ้นนี้มีความใกล้เคียงกับอดีตที่เควิน ลิ้นซ์เคยทำมาก่อนในเรื่อง The image of the city ซึ่งผู้วิจัยจึงมีความพยายามจะใช้แนวคิดและกระบวนการรวบรวมข้อมูลในรูปแบบดังกล่าวในงานวิจัยนี้เช่นกัน อาจมีบางส่วนที่จะมีความแตกต่างกันไปตามบริบทของสังคมและกายภาพพื้นที่

และงานวิจัยเรื่อง การรับรู้องค์ประกอบทางจินตภาพของนักท่องเที่ยวชาวไทย บริเวณย่านถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นงานวิจัยที่ผู้วิจัยนั้นให้ความสำคัญกับกระบวนการเก็บข้อมูลที่ค่อนข้างมีความเรียบง่ายแต่สามารถได้ข้อมูลที่ใช้งานได้จริง จึงได้นำวิธีการเก็บข้อมูลของวิจัยตัวอย่างนี้มาประยุกต์ให้เข้ากับงานวิจัยของตน

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยในครั้งนี้เป็นงานวิจัยกึ่งเชิงคุณภาพ (Semi-Qualitative Research) และกึ่งเชิงปริมาณ (Semi-Quantitative Research) โดยจะศึกษาการรับรู้ ต่อภูมิสัญลักษณ์ของเมือง โดยใช้เสาชิงช้าเป็นกรณีศึกษา โดยการหาคำตอบในครั้งนี้จะมีการสืบค้นข้อมูลในอดีตเพื่อใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในการอ้างอิง ควบคู่ไปกับกรอบแนวคิด บทความงานวิจัยตัวอย่าง ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่

3.1 วิธีการศึกษา (Research Methodology)

3.1.1 การกำหนดหัวข้อการวิจัย งานวิจัยในครั้งนี้เกี่ยวกับ ภูมิสัญลักษณ์ ซึ่งผ่านกระบวนการรับรู้ของประชากรเมือง เพื่อหาคำตอบว่าเสาชิงช้าส่งผลต่อการรับรู้ของผู้คนอย่างไร

3.1.2 ทบทวนวรรณกรรม บทความ เอกสารต่าง ๆ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของเสาชิงช้า และการรับรู้ (Perception) ของผู้ที่อยู่อาศัยในเมือง ตามลำดับดังนี้

3.1.2.1 ศึกษาประวัติศาสตร์ของเสาชิงช้า

3.1.2.2 ศึกษาแนวความคิดทฤษฎีจินตภาพเมือง (The image of the city) เพื่อเข้าใจถึงองค์ประกอบของเมือง

3.1.2.3 ศึกษาความสำคัญของคำนิยาม “Landmark” หรือ “ภูมิสัญลักษณ์” ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักของจินตภาพ

3.1.2.4 ศึกษาแนวความคิดทฤษฎีการรับรู้ (Perception Theory) เพื่อเข้าใจถึงองค์ประกอบที่ส่งผลต่อการรับรู้ของมนุษย์ สิ่งเร้า ตัวกระตุ้นความสนใจ รวมถึงกระบวนการทำงานระหว่างสายตาและสมอง

3.1.2.5 ศึกษาบทความที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ บทความชื่อ Landmarks in Urban Space as Signs ซึ่งเป็นบทความตัวอย่างที่กล่าวถึงการศึกษารับรู้ของผู้คนที่มต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ภายในเมือง

3.1.2.6 ศึกษางานค้นคว้าอิสระ” การรับรู้องค์ประกอบทางจินตภาพของนักท่องเที่ยวชาวไทย บริเวณย่านถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่” เพื่อศึกษากระบวนการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการตัดแปลงกระบวนการวิจัยและการเก็บข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์ในลำดับถัดไป

3.1.2.6 สรุปการทบทวนวรรณกรรม และกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา

3.1.3 รวบรวมข้อมูลภาคสนามเบื้องต้น เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นมาเป็นแนวทางในการจัดทำแบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม

3.1.3.1 กระบวนการเก็บข้อมูลเบื้องต้น โดยเป็นการสังเกตการณ์ในพื้นที่จริง เพื่อดูสภาพพื้นที่ และบุคคลที่อยู่อาศัยภายในพื้นที่ โดยเป็นการเดินสำรวจและพูดคุยสอบถามข้อมูลในเบื้องต้น เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นมารวบรวมและดัดแปลง เพื่อนำไปใช้ในเครื่องมือขั้นต่อไปคือแบบสอบถาม

3.1.3.2 การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง

เกณฑ์ในการกำหนดกลุ่มตัวอย่างในการรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก และใช้เครื่องมือวิจัยในการรวบรวมข้อมูลที่แตกต่างกันไปตามแต่ละกลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 คือ นักท่องเที่ยว ผู้ที่สัญจรผ่านไปมาในพื้นที่ และผู้คนนอกพื้นที่บริเวณใกล้เคียง เพื่อสำรวจความคิดเห็นของผู้ที่ไม่มีความคุ้นเคยต่อพื้นที่ด้วยการแจกแบบสอบถาม (Questionnaire)

กลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มผู้ที่อยู่อาศัยหรือที่ทำงานในพื้นที่ และบุคคลต่าง ๆ ในเทศบาลโบสถ์พราหมณ์ ด้วยการสัมภาษณ์ (Interview)

- กลุ่มตัวอย่างกลุ่มที่ 1 ได้แก่ บุคคลที่เข้ามาทำธุระในพื้นที่, บุคคลที่เป็นนักท่องเที่ยว, บุคคลที่สัญจรผ่านไป-มา ในพื้นที่ และกลุ่มผู้อาศัยต่างจังหวัด โดยกระบวนการเก็บข้อมูลได้จากการใช้แบบสอบถาม และแบบสอบถามออนไลน์ กำหนดให้เป็นกลุ่มข้อมูลเชิงสถิติ โดยกำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่างจากการคำนวณโดยใช้สูตร Taro Yamane โดยยึดจำนวนผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ย่านเสาชิงช้าจากปี พ.ศ.2562²⁸ โดยมีจำนวนรวมทั้งหมด 2,241 คน จากการใช้สูตรคำนวณขนาดประชากรออกมาได้ 225 คน คือจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดในการแจกแบบสอบถาม

- กลุ่มตัวอย่างกลุ่มที่ 2 ได้แก่ ช่างราชการ, พ่อค้า-แม่ค้า, บุคคลที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาเป็นระยะเวลานาน จำแนกช่วงระยะเวลาได้แก่

3.1.4 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

- ข้อมูลเชิงปริมาณใช้แบบสอบถาม และแบบสอบถามออนไลน์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ความเหมาะสมในการใช้เครื่องมือชนิดนี้มาจากการที่ผู้วิจัยต้องการข้อมูลในปริมาณที่มากกว่ากลุ่มตัวอย่างถึง 225 คน ในระยะเวลาที่รวดเร็ว และความสะดวกในการแจกจ่ายแบบสอบถามจึงจำเป็นต้องใช้ช่องทางออนไลน์เข้ามาเกี่ยวข้อง สามารถทำให้ได้ความหลากหลายของกลุ่มตัวอย่างมากขึ้นในส่วนของภูมิลำเนา อาชีพ ระดับการศึกษา เพศ และอายุ

²⁸ สำนักงานเขตพระนคร, "ข้อมูลประชากรจำแนกตามแขวง," มกราคม 2562

- ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การสัมภาษณ์ เพื่อสอบถามเชิงลึกจากผู้ที่มีความคุ้นเคยกับพื้นที่มานาน ในการกำหนดเครื่องมือชนิดนี้ให้เหมาะสมกับกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นคนในพื้นที่ เนื่องจากจำเป็นต้องการข้อมูลเชิงลึกของผู้คนที่มีความสัมพันธ์และคลุกคลีกับเสาเชิงเข้ามา นานกว่าบุคคลทั่วไป และจำเป็นต้องใช้เวลานานต่อการสัมภาษณ์ในแต่ละบุคคล

3.1.5 กระบวนการเก็บข้อมูล

ในการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้แบ่งการแจกจ่ายแบบสอบถามทั้งหมด 4 ช่วง ดังนี้

- ช่วงที่ 1 ผู้วิจัยจะทำการทดลองแบบสอบถามชุดแรกเพื่อจะได้ทราบถึงปัญหาของแบบสอบถามจากผู้ทดสอบว่าแบบสอบถามนั้นมีคำถามที่เข้าใจง่ายหรือยากเกินไปหรือไม่ แบบสอบถามมีความน่าทำหรือทำโดยไม่สุ่มคำตอบหรือไม่ โดยในช่วงที่ 1 ได้กระจายแบบสอบถามออกไปจำนวน 52 ชุด (โดยจำนวนนี้ไม่ถูกนับลงในจำนวนผู้ทดสอบที่ใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์งานวิจัย)

- ช่วงที่ 2 หลังจากพบปัญหาที่เกิดขึ้นกับแบบสอบถาม ผู้วิจัยนำมาปรับแก้เพื่อให้ง่ายต่อการทำ โดยข้อใดที่ไม่เหมาะสมหรือเข้าใจยากก็ตัดแปลงให้เป็นคำถามที่เข้าใจได้ง่ายขึ้น และข้อใดที่ต้องการคำตอบที่ยาวเกินไปจนเหมือนว่าต้องเป็นการอภิปรายจากผู้ทดสอบ จนทำให้ผู้ทดสอบไม่ยากที่จะทำแบบสอบถามเนื่องจากการใช้เวลานานและยังต้องเขียนบรรยายเข้าไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงแก้ไขด้วยการเปลี่ยนคำถามที่ต้องตอบเชิงอภิปรายเป็นคำถามที่มีตัวเลือกในการเลือกตอบคำถาม เพื่อง่ายต่อผู้ทดสอบและการตรวจสอบข้อมูลของผู้วิจัย หลังจากปรับแก้จนแล้วเสร็จผู้วิจัยจึงกระจายแบบสอบถามไปจำนวน 120 ชุด

- ช่วงที่ 3 หลังจากทีแบบสอบถามถูกส่งกลับมาตรวจทานในช่วงที่ 2 ที่ผ่านมาเป็นที่น่าพอใจ ผู้วิจัยจึงทำการกระจายแบบสอบถามอีกครั้งจำนวน 44 ชุด

- ช่วงที่ 4 ในช่วงสุดท้ายผู้วิจัยได้ทำการกระจายแบบสอบถามไป 70 ชุด และหลังจากได้รับคำตอบกลับมากระบวนการต่อไปคือการนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์

- หลังจากทำการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณแล้วเสร็จ ผู้วิจัยได้นำคำตอบและส่วนที่น่าสนใจจากความเห็นของกลุ่มนอกพื้นที่มาใช้เป็นคำถามสำหรับคนในพื้นที่ เพื่อให้ได้คำตอบจากคนในพื้นที่และความเห็นที่มีต่อการรับรู้ของคนนอกพื้นที่ โดยกระบวนการนี้ใช้กลุ่มตัวอย่างที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทั้งหมด 40 คน

3.1.6 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากที่ได้รับข้อมูลจากแบบสอบถามและจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิเคราะห์ตามลำดับดังนี้คือ สถิติวิเคราะห์ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณรวม 3 ด้าน

คือ สถิติจากคำถามด้านเอกลักษณ์, สถิติจากคำถามด้านความหมาย และสถิติจากคำถามด้านความสำคัญ ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีวิเคราะห์แบบการพรรณนาวิเคราะห์ และการแปลความหมาย

สถิติวิเคราะห์

วิธีการสถิติวิเคราะห์ คือการคัดเลือกค่าที่มากที่สุดจากกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามมาวิเคราะห์ด้านการรับรู้ว่าคุณภาพภายนอกของเสาชิงช้ามีเอกลักษณ์อย่างไร มีความหมายอย่างไร และมีความสำคัญอย่างไร

การพรรณนาวิเคราะห์และการแปลความหมาย

เป็นการใช้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์การรับรู้ของกลุ่มบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์ โดยจัดกลุ่มการรับรู้ของบุคคลเหล่านั้นที่มีความใกล้เคียงกันไว้ในกลุ่มเดียวกัน โดยยังคงองค์ประกอบของการรับรู้ 3 ด้านเช่นเดียวกับวิธีการสถิติวิเคราะห์ ได้แก่ ด้านเอกลักษณ์ ด้านความหมาย และด้านความสำคัญ ตามลำดับ

- สรุปผลการวิเคราะห์ทั้งหมด

3.1.7 การสรุปและอภิปรายผลการศึกษา

3.2 เครื่องมือในการศึกษา

1.การสังเกตการณ์ (Observation) เป็นเครื่องมือแรกที่ใช้เพื่อการสำรวจภาคสนามในพื้นที่โดยรอบเสาชิงช้า เป็นการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่จริง และข้อมูลความเห็นของกลุ่มตัวอย่างเบื้องต้น เพื่อนำไปใช้ในการหาข้อมูลที่น่ามาใช้ดัดแปลงเครื่องมือขึ้นต่อไป ได้แก่ แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์

2.การแจกแบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นการรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ โดยแจกกับกลุ่มประชากรตัวอย่างซึ่งเป็นนักท่องเที่ยว และคนนอกพื้นที่ รวมทั้งผู้อาศัยอยู่แขวงใกล้เคียง และแบบสอบถามออนไลน์

3.การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยจะนำประเด็นจากแบบสอบถามไปแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์ประเด็นต่างๆในเชิงลึก

ตารางที่ 3 ตารางระยะเวลาในการจัดทำคั่นคว้าอิสระ พ.ศ.2565

รายการ	เดือน (พ.ศ.2565)											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
รายงานความก้าวหน้า การคั่นคว้าอิสระ												
การเก็บรวบรวมข้อมูล												
การประมวลผล วิเคราะห์ข้อมูล, สรุปผล และอภิปราย												
สอบคั่นคว้าอิสระ												

ตารางที่ 4 ตารางระยะเวลาในการจัดทำคั่นคว้าอิสระ พ.ศ.2566

รายการ	เดือน (พ.ศ.2566)												
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	
จัดทำเล่มการคั่นคว้า อิสระฉบับสมบูรณ์ลง ระบบ i-Thesis													

ในงานวิจัยฉบับนี้มีการเริ่มต้นในการทำงานตั้งแต่เดือน มกราคม พ.ศ.2563 โดยผู้วิจัยมีความคาดหวังให้ระยะเวลาทำงานคั่นคว้าอิสระฉบับนี้แล้วเสร็จในช่วงเดือน พฤษภาคม พ.ศ.2566 โดยงบประมาณที่คาดว่าจะใช้กับงานวิจัยฉบับนี้อยู่ที่ประมาณ 40,000 บาท (สี่หมื่นบาทถ้วน)

บทที่ 4 บทวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็น 2 รูปแบบคือ การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถามจำนวน 234 ชุด จากบุคคลภายนอกย่านเสาชิงช้า และการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์ผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ย่าน เสาชิงช้าจำนวน 20 คน ในบทนี้คือผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งสองรูปแบบประกอบด้วย การวิเคราะห์เบื้องต้น การวิเคราะห์ในเชิงลึก โดยกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ การใช้สถิติวิเคราะห์ และการแปลความหมาย ซึ่งจะปรากฏในรูปแบบของตัวเลขและกราฟต่อไป เพื่อนำไปสู่การทำผลสรุปรวม

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม

จากกลุ่มตัวอย่างของแบบสอบถามจำนวน 234 รายซึ่งอาศัยอยู่นอกพื้นที่เสาชิงช้าสามารถจำแนกคำตอบได้ดังนี้

4.1.1 ข้อมูลส่วนบุคคล

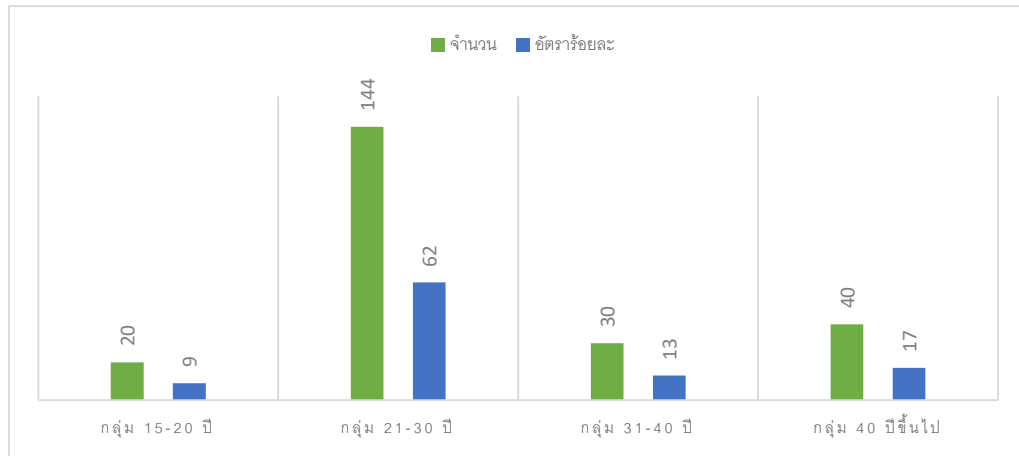
เป็นการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล เพศ, อายุ, อาชีพ, ระดับการศึกษา และภูมิลำเนาที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

เพศ

ผู้ที่ทำแบบสอบถามเป็น “เพศหญิง” มากกว่า “เพศชาย” โดยเพศหญิงจำนวน 174 คน คิดเป็นอัตราส่วน (ร้อยละ 74) และเพศชาย 60 คน (ร้อยละ 26)

ช่วงอายุ

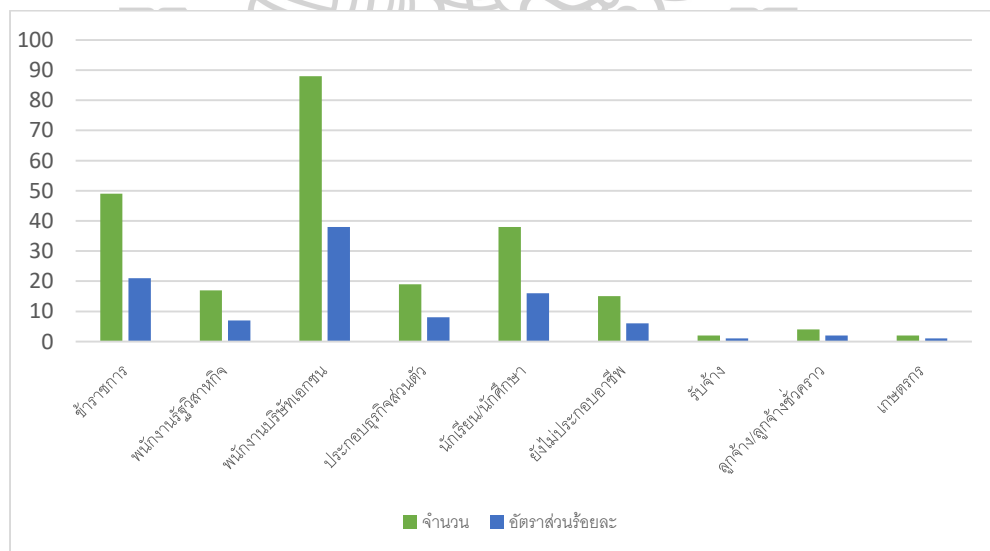
กลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถามส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงวัยทำงาน คือช่วง 21-30 ปี อยู่ที่จำนวน 144 คน (ร้อยละ 62) รองลงมาคือ 41 ปีขึ้นไป จำนวน 40 คน (ร้อยละ 17) ช่วงอายุ 31 – 40 ปี จำนวน 30 คน (ร้อยละ 13) และช่วงอายุ 15-20 ปี ซึ่งมีจำนวนเพียง 20 คน (ร้อยละ 9) เท่านั้น

ภาพที่ 11 แผนภูมิแสดงช่วงอายุของกลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถาม

อาชีพ

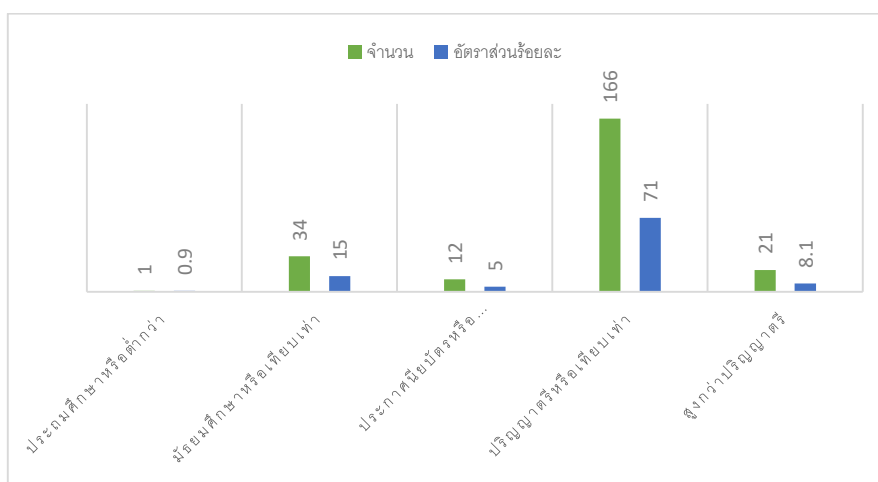
กลุ่มอาชีพของกลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถามส่วนใหญ่ ประกอบด้วย ข้าราชการ จำนวน 49 คน (ร้อยละ 21) พนักงานรัฐวิสาหกิจ จำนวน 17 คน (ร้อยละ 7) พนักงานบริษัทเอกชน จำนวน 88 คน (ร้อยละ 38) ประกอบธุรกิจส่วนตัว จำนวน 19 คน (ร้อยละ 8) นักเรียน/นักศึกษา จำนวน 38 คน (ร้อยละ 16) ยังไม่ประกอบอาชีพ จำนวน 15 คน (ร้อยละ 6) รับจ้าง จำนวน 2 คน (ร้อยละ 1) ลูกจ้าง/ลูกจ้างชั่วคราว จำนวน 4 คน (ร้อยละ 2) เกษตรกรรม จำนวน 2 คน (ร้อยละ 1) ตามลำดับ

ภาพที่ 12 แผนภูมิแสดงอาชีพของกลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถาม

ระดับการศึกษา

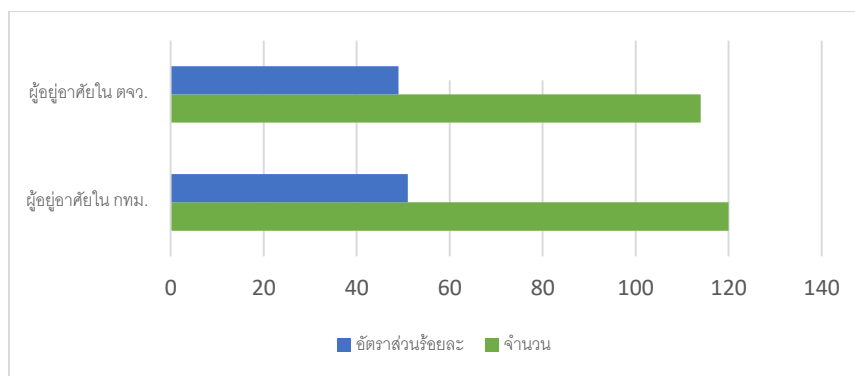
ระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถามนั้นส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า จำนวน 166 คน (ร้อยละ 71) รองลงมาได้แก่ มัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า จำนวน 34 คน (ร้อยละ 15) และ สูงกว่าปริญญาตรี จำนวน 21 คน (ร้อยละ 8.1) ประกาศนียบัตรหรืออนุปริญญา จำนวน 12 คน (ร้อยละ 5) ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า จำนวน 1 คน (ร้อยละ 0.9) ตามลำดับ

ภาพที่ 13 แผนภูมิแสดงระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถาม

ภูมิลำเนา

จำนวนผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ กทม. และต่างจังหวัด มีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน (กทม. จำนวน 120 คน หรือร้อยละ 51 ต่างจังหวัด จำนวน 114 คน หรือร้อยละ 49)

ภาพที่ 14 แผนภูมิแสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถามที่อยู่อาศัยใน กทม. และต่างจังหวัด

4.1.2 การจัดสรรหมวดหมู่คำถามการรับรู้

ผู้วิจัยได้กำหนดหมวดหมู่ของการรับรู้ไว้ 3 ประเภท ได้แก่ 1.การรับรู้ด้านเอกลักษณ์ 2.การรับรู้ด้านความหมาย และ 3.การรับรู้ด้านความสำคัญ

โดยตั้งคำถามเจาะจงไปที่การหาและได้มาซึ่งคำตอบเรื่องเอกลักษณ์, ความหมาย และ ความสำคัญ ตามแผนผังต่อไปนี้

การรับรู้ด้านเอกลักษณ์ จากแบบสอบถาม 4 องค์ประกอบได้แก่วัสดุ,รูปทรง,สี และขนาด ซึ่งส่งผลต่อความรู้สึก 4 รูปแบบคือ รู้สึกประทับใจ (Impression), รู้สึกถึงความสวยงาม (Beauty), รู้สึกกดดัน (Suppression) และความรู้สึกศรัทธา (Faith) โดยสรุปเป็นเชิงสถิติได้ดังนี้

องค์ประกอบทางกายภาพ	จำนวน	อัตราส่วนร้อยละ
วัสดุ	18	8
รูปทรง	100	43
สี	78	33
ขนาด	38	16

สรุปได้ว่า “รูปทรง” เป็นองค์ประกอบหลักที่ทำให้ภาพจำของกลุ่มตัวอย่างมีความชัดเจน และง่ายต่อการจดจำมากที่สุด (ร้อยละ 43) รองลงมาคือ “สี” (ร้อยละ 33) และ “ขนาด” (ร้อยละ 16) ตามลำดับ ส่วน “วัสดุ” นั้นแทบไม่มีความสำคัญต่อการรับรู้ของกลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถาม

และการประเมินการรับรู้ทางความรู้สึกของกลุ่มตัวอย่าง ที่มีต่อเสาชิงช้าเมื่อมองไปยังสถานที่ดังกล่าวให้ความรู้สึกเช่นไร จากผลรวมสถิติพบว่า

องค์ประกอบทางการรับรู้

ความรู้สึก

รู้สึกประทับใจ	57	24
รู้สึกถึงความสวยงาม	121	52
รู้สึกกดดัน	24	10
รู้สึกศรัทธา	32	14

ส่วนใหญ่รับรู้ถึง “ความสวยงาม” มากที่สุด (ร้อยละ 52) รองลงไปคือรู้สึก “รู้สึกประทับใจ” และรู้สึก “ศรัทธา” ตามลำดับ โดยความรู้สึก “กดดัน” เกิดขึ้นน้อยที่สุด

การรับรู้ด้านความหมาย ด้านประวัติศาสตร์ จำนวนกลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถามเกินร้อยละ 70 ตอบว่าทราบ และตอบว่าไม่ทราบต่ำกว่าร้อยละ 30
จากคำถาม “เสาชิงช้ามีความเชื่อมาจากชนชาติ - ศาสนา/ลัทธิใด” ได้รับคำตอบดังนี้

ศาสนา	จำนวน	อัตราส่วนร้อยละ
จีน/เต๋า	52	22
อินเดีย/พราหมณ์	136	58
ไทย/พุทธ	35	15
ญี่ปุ่น/เซ็น	11	5

คำตอบส่วนใหญ่ (ร้อยละ 58) คือ เป็นความเชื่อของชนชาติอินเดีย-ศาสนาพราหมณ์

ผลรวมสถิติต่อไปนี้เป็นผลรวมจากการรวบรวมข้อมูลที่ต้องการวัดการรับรู้ของเสาชิงช้าที่สื่อความหมายให้กลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถามเข้าใจในทิศทางใดหรือต่อสถานที่ใดมากที่สุด

ตัวเลือก	จำนวน	อัตราส่วนร้อยละ
ตั้งอยู่หน้าวัดสุทัศน์ฯ เนื่องจากเสาชิงช้ามีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ และใช้ทำพิธีทางพุทธ	93	40
ตั้งอยู่กลางกรุงรัตนโกสินทร์และหน้าเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ตามความเชื่อเรื่องกลางสะดือเมืองในสมัยก่อน และความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์	87	37
ตั้งอยู่ในตำแหน่งปัจจุบันเนื่องจากทาง กทม. มีความต้องการแสดงให้เห็นนักท่องเที่ยวเห็นสถานที่ท่องเที่ยวได้อย่างเด่นชัด	26	11

ตั้งอยู่หน้าลานคนเมืองและ
ศาลาว่าการ กทม. เพื่อสื่อให้
ข้าราชการทุกห้วงสมัยเห็นเพื่อ
สื่อถึงความเที่ยงตรงและความ
เป็นธรรมในการรับใช้ประชาชน

28

12

กลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถามส่วนใหญ่ (เกินร้อยละ 75) ตอบว่าเสาชิงช้ามีความหมายต่อ
วัดสุทัศน์ฯมากที่สุด และรองลงมาคือโบสถ์พราหมณ์

ภาพที่ 15 แผนที่บอกตำแหน่งที่ตั้งสถานที่สำคัญในย่านเสาชิงช้า

คำถามชุดต่อไปนี้เป็นคำถามที่เกี่ยวกับการรับรู้ด้านจินตภาพของเมือง

องค์ประกอบของจินตภาพ	จำนวน	ร้อยละ
ชุมทาง	14	5.9
ภูมิสัญลักษณ์	88	37.7
เป็นทั้ง ชุมทาง และภูมิ สัญลักษณ์	130	55.5
ไม่เป็น ชุมทาง หรือภูมิ สัญลักษณ์	2	0.9

คำตอบที่ได้รับส่วนใหญ่เกินร้อยละ 50 ตอบว่า เสาชิงช้าเป็นทั้ง ”ชุมทาง (Node)” และ ”ภูมิสัญลักษณ์ (Landmark)”

การรับรู้ด้านความสำคัญ ประกอบด้วยข้อมูลด้านกายภาพ และข้อมูลด้านประวัติศาสตร์
- ด้านกายภาพ คำตอบจากแบบสอบถามซึ่งขอให้ผู้ตอบจัดลำดับความสำคัญของสถานที่
ภายในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอกจำนวน 3 อันดับแรก ได้ผลดังนี้

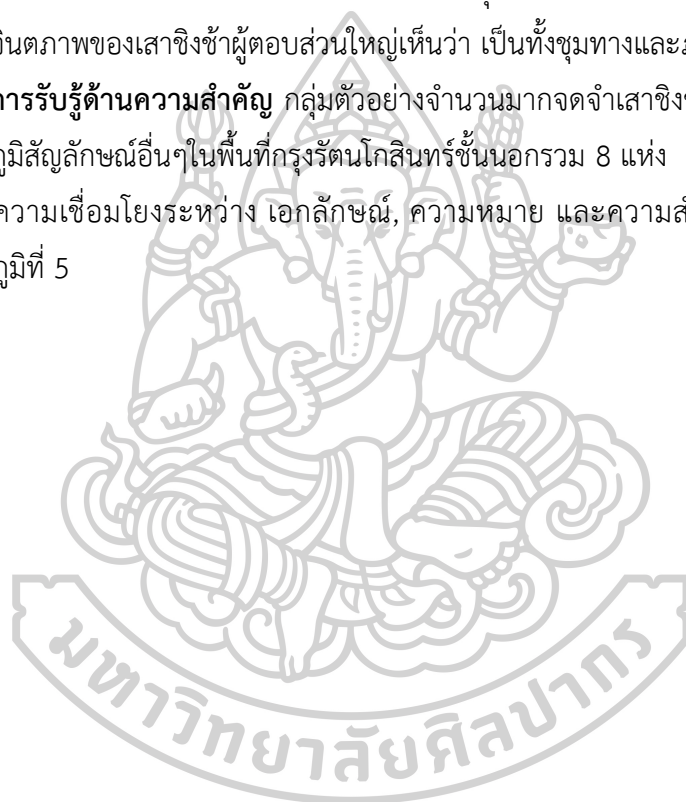
ภูมิสัญลักษณ์ (Landmark)	อันดับที่ 1	อันดับที่ 2	อันดับที่ 3	รวม 234 ชุด
1.อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย	113	29	16	158
2.เสาชิงช้า	51	39	43	133
3.วัดสุทัศน์ฯ	24	37	26	87
4.ป้อมมหากาฬ	10	25	23	58
5.สะพานพุทธ	6	23	19	48
6.ลานคนเมือง	5	10	11	26
7.โลหะปราสาท	5	5	9	19
8.ศาลาว่าการ กทม.	2	6	9	17

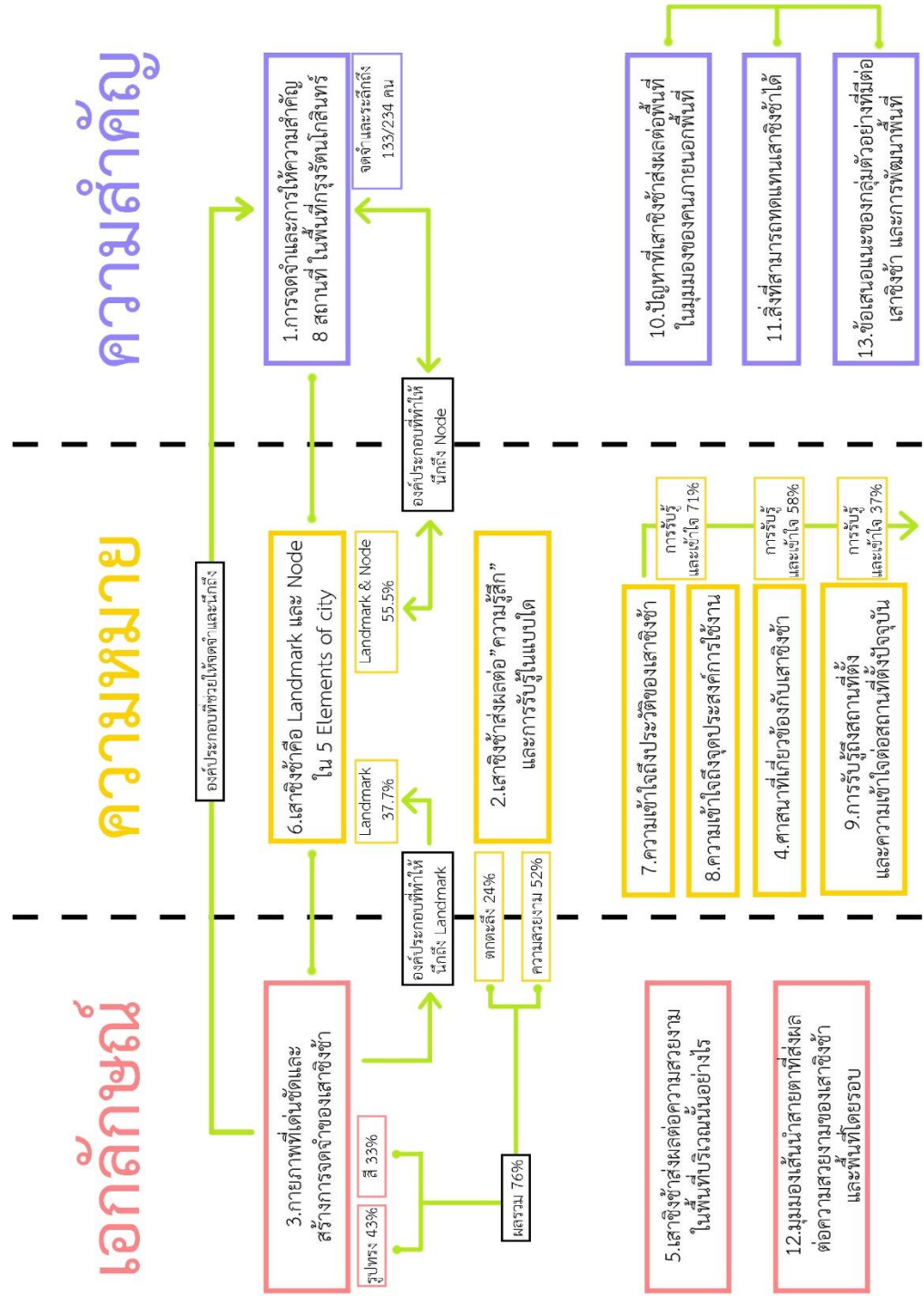
สรุปได้ว่าอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยมีความสำคัญเป็นอันดับ 1 และเสาชิงช้ามีความสำคัญเป็นอันดับ 2 ซึ่งห่างจากอันดับแรกน้อยกว่าสถานที่เลือกอื่น ๆ อีก 6 แห่ง จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 234 คน โดยมีผู้เลือกให้เป็นอันดับ 2 จำนวน 133 คน หรือคิดเป็น 57% ของแบบสอบถามทั้งหมด

4.2 ความเชื่อมโยงระหว่างการรับรู้ด้านเอกลักษณ์ ด้านความหมาย และด้านความสำคัญ

โดยภาพรวมของคำถามแต่ละข้อ ดูเหมือนว่าจะมีความหมายที่แยกกันชัดเจน แต่ คำตอบจากแบบสอบถามทำให้พบว่าบางคำถามมีความเชื่อมโยงกันดังนี้

1. **การรับรู้ด้านเอกลักษณ์** ประกอบด้วย รูปทรงและสี ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ชี้แนะที่ทำให้ผู้พบเห็นสังเกตและจดจำได้ง่ายที่สุด โดยกลุ่มตัวอย่างเกินกว่าครึ่ง สามารถให้คำตอบเรื่องเอกลักษณ์ที่ชัดเจนของเสาชิงช้าได้
 2. **การรับรู้ด้านความหมาย** ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ ระบุว่าเสาชิงช้ามีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ และมีความหมายต่อวัดสุทัศน์ฯ และเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ ส่วนจินตภาพของเสาชิงช้าผู้ตอบส่วนใหญ่เห็นว่า เป็นทั้งชุมทางและภูมิสัญลักษณ์
 3. **การรับรู้ด้านความสำคัญ** กลุ่มตัวอย่างจำนวนมากจดจำเสาชิงช้าได้เป็นลำดับที่ 2 จากภูมิสัญลักษณ์อื่นๆในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอกรวม 8 แห่ง
- สรุปความเชื่อมโยงระหว่าง เอกลักษณ์, ความหมาย และความสำคัญ ของเสาชิงช้า ดังแผนภูมิที่ 5

ภาพที่ 16 แผนภูมิแสดงความเชื่อมโยงแบบสอบถามบางข้อตามการรับรู้ 3 ด้าน (ด้านเอกลักษณ์, ด้านความหมาย และด้านความสำคัญ)

ในหมวดหมู่ด้านเอกลักษณ์ กล่าวถึงกายภาพที่ผู้คนจดจำได้มากที่สุด โดยค่าสถิติบ่งบอกว่า รูปทรง 43% และ สี 33% ผลรวมเป็น 76% กลุ่มตัวอย่างยก รูปทรง และสี เป็นเอกลักษณ์เด่นของ เสาชิงช้าที่จดจำได้ และเชื่อมโยงมาที่หมวดหมู่ ”ความหมาย” ที่กล่าวถึงความรู้สึกหลังได้เห็น เอกลักษณ์ดังกล่าวส่งผลให้มีความรู้สึกเช่นไร 52% และ 24% มีความรู้สึกรับรู้ถึงความสวยงาม และ รู้สึกประทับใจ ตามลำดับ โดยตัวเลขผลรวมของสถิติทั้ง 2 หมวดที่กล่าวมาอยู่ที่ 76% ทั้งคู่ มีความเห็นที่สอดคล้องกันเรื่อง ความสวยงามและความประทับใจที่เกิดจากสีและรูปทรง

นอกเหนือจากนี้ยังพบความเชื่อมโยงระหว่าง หมวดหมู่ด้านเอกลักษณ์กับหมวดหมู่ด้าน ความหมาย ที่ถามถึงเสาชิงช้าว่าทำหน้าที่ใดในด้านจินตภาพของเมือง คนส่วนใหญ่ร้อยละ 55.5 ตอบว่าเสาชิงช้าเป็นทั้ง “ชุมทาง (Node) และภูมิสัญลักษณ์ (Landmark)” และพบความเชื่อมโยง ระหว่างการรับรู้ทั้ง 3 ด้าน ดังที่ได้แสดงในแผนภูมิที่ 5

4.3 ข้อมูลจากบทสัมภาษณ์

ข้อมูลจากบทสัมภาษณ์มาจากการแตกประเด็นที่กล่าวถึงการเชื่อมโยงที่เป็นผลวิเคราะห์ของ แบบสอบถาม และการจับประเด็นที่น่าสนใจจากมุมมองของคำตอบจากกลุ่มตัวอย่าง และส่วนที่ ผู้วิจัยต้องการทราบในเชิงลึก จึงนำไปสู่การตั้งคำถามในบทสัมภาษณ์บุคคลต่างๆที่เกี่ยวข้อง

จากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องจำนวน 40 คน ได้แก่ ข้าราชการของ กทม., แม่ค้า-พ่อค้า , ผู้อาวุโส, ผู้ที่ทำงานภายในทิวสถานโบสถ์พราหมณ์, และบุคคลอื่นๆที่อาศัยและทำงานในย่านเสาชิงช้า ได้ผลดังนี้

- 4.3.1 เสาชิงช้าในการรับรู้ของคนในพื้นที่ถือได้ว่าเป็น ”สัญลักษณ์” จะไม่ถูกมองว่าเป็น สิ่งก่อสร้าง หรือสถานที่ แต่ถูกมองว่าเป็นสัญลักษณ์ที่มีความสำคัญมากต่อจิตใจของผู้คนที่เคารพ และไม่เพียงถือเป็นของคู่ทิวสถานโบสถ์พราหมณ์หรือวัดสุทัศน์ฯ เท่านั้น
- 4.3.2 ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่าเสาชิงช้าถูกมองว่าเป็น “ภูมิสัญลักษณ์ (Landmark)” เป็นส่วนใหญ่ จะมีเพียงไม่กี่คนที่สัมภาษณ์เท่านั้น ที่เห็นว่าเสาชิงช้ามีความเหมาะสมที่จะเป็น “ชุมทาง (Node)” เนื่องจากให้ความเห็นว่า เมื่อลานคนเมืองในปัจจุบัน (พ.ศ.2565) เกิดการใช้งานที่มากขึ้น และเสาชิงช้ามีลานกว้างที่มีความกว้างในระดับหนึ่ง และเป็นสถานที่ที่ติดกันจึงอยากให้ขยายขอบเขตการใช้งานพื้นที่เพื่อรวมตัว
- 4.3.3 การรับรู้ด้าน “สัญลักษณ์” ของผู้ให้สัมภาษณ์นั้นมีความสำคัญระดับประเทศ มิใช่ระดับเมืองหรือระดับย่าน

- 4.3.4 ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจว่าเสาชิงช้าและสถานที่ตั้งเป็นของ ศาสนาพราหมณ์ และสร้างความศรัทธาให้แก่คนในพื้นที่ในระดับที่ลึกซึ้ง และกลุ่มสัมภาษณ์ให้ความเห็นว่าเสาชิงช้าเป็นที่เคารพของคนในพื้นที่มาก โดยไม่แบ่งแยกว่าจะเป็นผู้นับถือพุทธหรือพราหมณ์ แต่มีความเคารพและผูกพันกับเสาชิงช้าเหมือนกัน
- 4.3.5 ในส่วนของการรับรู้ด้านเอกลักษณ์คนในพื้นที่จดจำเอกลักษณ์ของเสาชิงช้าได้ระหว่างสีและรูปทรง จากการสัมภาษณ์พบว่าผู้คนในพื้นที่ที่มีความทรงจำและระลึกถึงทั้งสองอย่างเป็นองค์ประกอบรวมของเสาชิงช้า ไม่แยกระหว่างสีแดง หรือรูปทรงเสामั้
- 4.3.6 จากประเด็นการรับรู้ของกลุ่มตอบแบบสอบถามในเรื่องความเข้าใจเกี่ยวกับเสาชิงช้าในเชิงศาสนาว่าเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธหรือพราหมณ์ คำตอบจากแบบสอบถามส่วนใหญ่คือศาสนาพุทธ แต่ผลจากการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆในพื้นที่กลับยืนยันว่าเสาชิงช้าเป็นของศาสนาพราหมณ์ ทั้งเรื่องการสร้าง พิธีต่างๆ รูปทรงและสี ซึ่งไม่ได้มีอะไรเชื่อมโยงไปทางพุทธศาสนาเลย รวมทั้งไม่มีการประกอบพิธีพราหมณ์ในวัดพุทธใดๆทั้งสิ้น แต่ก็ไม่มีความจำเป็นต้องแยกพื้นที่ออกจากกันเพื่อให้เกิดการรับรู้ที่ถูกต้อง
- 4.3.7 ในด้านการรับรู้เรื่องเส้นทางสายตาในพื้นที่เสาชิงช้าหากถูกมองจากถนนบำรุงเมืองคือมุมมองที่สวยงามที่สุด แต่ผลจากการสัมภาษณ์ก็ไม่เห็นด้วยที่จะหันหรือเบี่ยงเสาชิงช้าให้หันไปทางด้านถนนดินสอซึ่งเป็นทิศทางที่ผู้คนส่วนใหญ่ใช้เดินทางไปในย่านนั้น เนื่องจากจะขัดกับหลักความเชื่อเรื่องทิศทางเข้าของเทพ และความเชื่อมโยงระหว่างภูเขาทอง เสาชิงช้า และศาลหลักเมือง
- 4.3.8 เสาชิงช้าถูกมองเป็นศิลปะ ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่าเสาชิงช้าคืองานศิลปะรูปแบบหนึ่งเป็นศิลปะทางด้านประเพณีและวัฒนธรรม มีความสวยงามที่เกิดจากรูปทรงและสีสันท ลวดลายที่อ่อนช้อยจากยอด และสถานที่ตั้งที่โดดเด่นหากมองในช่วงเวลาตะวันใกล้ลับขอบฟ้าหรือช่วงพลบค่ำ
- 4.3.9 จากประเด็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะให้ย้ายที่ตั้งของเสาชิงช้า ผู้สัมภาษณ์ให้ความเห็นว่าไม่ควรกระทำเนื่องจากที่ตั้งในปัจจุบันเกี่ยวข้องกับหลักพลังงานทางจักรวาลโดยศูนย์กลางเสาชิงช้าเป็นวงกลมกลม สื่อถึงพระอาทิตย์ สีแดงสื่อถึงรุ่งอรุณ ทิศทางการหันหน้าไปทางตะวันตก สื่อถึงเส้นทางมาราของพระตรีมูรติ ซึ่งเชื่อมโยงกับภูเขาทอง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกนั้น เหมาะสมดีอยู่แล้ว

- 4.3.10 สำหรับบทบาทในปัจจุบันของเสาชิงช้าจากมุมมองของผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่าไม่จำเป็นต้องมีการประยุกต์หรือมีการใช้งานใดๆ ควรยกไว้ให้เป็นสถานที่สำคัญของประเทศ และใช้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และศาสนา

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและการอภิปรายผล

5.1 สรุปผลการศึกษา

การค้นคว้าอิสระฉบับนี้มีจุดเริ่มต้นจากความสนใจในตัวเสาชิงช้าที่ปรากฏเป็นสัญลักษณ์ของประเทศไทย ทั้งรูปภาพ โลโก้ สื่อสิ่งพิมพ์ หรือสื่อโฆษณา จึงเกิดคำถามว่าเสาชิงช้ามีเอกลักษณ์ ความหมายหรือความสำคัญอย่างไรจึงถูกนำไปใช้ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวระดับประเทศ และเสาชิงช้าสื่อสารตัวเองออกมาแก่ผู้พบเห็นส่วนใหญ่ให้รับรู้ได้อย่างไรบ้าง

จากจุดตั้งต้นของความสนใจได้นำไปสู่การหาข้อมูลเบื้องต้น และรายละเอียดที่จำเป็นต่อการค้นคว้าอิสระ คือ 1.เสาชิงช้า 2.การรับรู้ รวมทั้งข้อมูลเจาะลึกซึ่งนำไปสู่กระบวนการค้นคว้าข้อมูล 2 ส่วนนี้อย่างละเอียด ด้านสถานที่ ประวัติความเป็นมา เรื่องราวที่เกี่ยวข้อง ประเพณี การใช้งาน และอื่นๆ ส่วนด้าน”การรับรู้” นั้น ได้มีข้อมูลจากงานวิจัยตัวอย่าง และบทความเกี่ยวกับการทดสอบ การรับรู้ที่สามารถนำมาประยุกต์ให้เกิดเป็นแนวทางของงานค้นคว้าอิสระ เริ่มจากการอ้างอิงถึงกระบวนการเก็บข้อมูลในด้านการรับรู้ กระบวนการวิเคราะห์ และประยุกต์ทฤษฎีรวมทั้งความเหมาะสมของเครื่องมือและการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ศึกษา

หลังจากได้ข้อมูลพื้นที่และแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้แล้วได้เริ่มได้กำหนดจำนวนของกลุ่มตัวอย่าง และเครื่องมือที่มีความเหมาะสมกับรูปแบบของข้อมูลที่ต้องการ ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสังเกตการณ์, แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์ เมื่อได้ข้อมูลที่ต้องการแล้วจึงนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ โดยสรุปได้ว่าเสาชิงช้ามีความสำคัญต่อกลุ่มคนภายนอกมาก ผู้คนรับรู้และจดจำเอกลักษณ์ของเสาชิงช้าได้ดี แต่ยังขาดการรับรู้ด้านความหมายที่ยังไม่ชัดเจน โดยเฉพาะความหมายเรื่องศาสนา พิธีกรรม และประวัติเบื้องต้น ทำให้เป็นจุดอ่อนที่ถูกหยิบยกขึ้นเป็นประเด็นในการอภิปรายในบทนี้

5.2 การอภิปรายผล

ในส่วนของการอภิปรายผลการศึกษา ผู้ศึกษาได้กำหนดประเด็นที่อภิปรายไว้ทั้งหมด 5 ด้าน ได้แก่

- 5.2.1 ด้านมุมมองเส้นนำสายตามีผลต่อการรับรู้
- 5.2.2 ด้านความใกล้ชิดของสถานที่ที่มีผลต่อการรับรู้
- 5.2.3 ด้านการรับรู้ที่เกิดจากองค์ประกอบของที่ตั้ง
- 5.2.4 ด้านความเข้มข้นของสิ่งเร้าในพื้นที่ที่มีผลต่อการรับรู้

5.2.5 ด้านการรับรู้และให้คุณค่า

5.2.1 ด้านมุมมองเส้นนำสายตาที่มีผลต่อการรับรู้ ในแบบสอบถามมีกลุ่มตัวอย่างจำนวนมาก ที่ให้ความเห็นว่าเสาชิงช้ามองเห็นได้ชัดเจนและสวยงามที่สุดจากมุมมองฝั่งทิศเหนือไปยังทิศใต้ หรือถนนดินสอมองไปยังเสาชิงช้าและวัดสุทัศน์ฯ แต่กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ที่ให้ความเห็นว่าเส้นนำสายตาที่ดีที่สุดคือถนนบำรุงเมือง ที่มองเห็นรูปทรงของเสาชิงช้าได้อย่างชัดเจน

จากการรวบรวมข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง ผ่านการวิเคราะห์และศึกษาในด้านทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ทำให้วิเคราะห์ส่วนนี้ได้ว่า การที่กลุ่มตัวอย่างนอกพื้นที่ที่ให้ความเห็นเช่นนั้นน่าจะเกิดจากมุมมองที่เห็นวัดสุทัศน์ฯ เป็นพื้นหลัง จึงทำให้เกิดมุมมองที่สวยงามขององค์ประกอบภาพ แต่มุมมองดังกล่าวไม่เห็นรูปทรงที่เด่นชัดของเสาชิงช้า ในขณะที่เดียวกันมุมมองของเส้นนำสายตาจากถนนบำรุงเมือง มีความชัดเจนในรูปทรงประกอบกับองค์ประกอบของเมือง คือ เส้นทาง(Path) และย่าน (District) ที่ส่งเสริมสายตาที่มุ่งตรงไปยังเสาชิงช้า และตัวอาคารสองฟากถนนที่ปิดมุมมองให้เห็นรูปทรงของเสาชิงช้าอย่างเด่นชัด จึงเกิดเป็นมุมมองที่สวยงามที่สุด

5.2.2 ด้านความใกล้ชิดของสถานที่ที่มีผลต่อการรับรู้ จากประเด็น 5.2.1 การที่กลุ่มตัวอย่างที่ไม่คุ้นเคยหรือใกล้ชิด หรือศึกษาประวัติของเสาชิงช้าอย่างเพียงพอ จึงเข้าใจว่าเสาชิงช้ามีความเกี่ยวข้องกับวัดสุทัศน์ฯ นั้นน่าจะเข้าข่ายทฤษฎีจิตวิทยาเกสตัวท์คือ “หลักแห่งความใกล้ชิด (Principle of proximity)” ซึ่งหมายถึง สิ่งเร้าที่มีความใกล้กันจะรับรู้ว่าเป็นพวกเดียวกัน ทั้งๆที่ทั้งสองสถานที่ไม่ได้มีความเชื่อมโยงหรือเกี่ยวข้องกันเลยในเชิงศาสนา หรือการใช้งาน

5.2.3 ด้านการรับรู้ที่เกิดจากองค์ประกอบของที่ตั้ง เหตุผลที่ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดมาจากสองประเด็นข้างต้นคือ ความใกล้ชิด และเส้นนำสายตา ที่ส่งเสริมภาพลักษณ์ของเสาชิงช้าคู่กับวัดสุทัศน์ฯ ทำให้เข้าใจไปว่าเสาชิงช้าเป็นของศาสนาพุทธ โดยมองข้าม “เทวสถานโบสถ์พราหมณ์” ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเสาชิงช้า จากมุมมองเส้นนำสายตาทุกด้านไม่สามารถมองเห็นหรือรับรู้ได้ถึงสถานที่ดังกล่าวเลย องค์ประกอบที่ตั้งจึงมีบทบาทสำคัญต่อการรับรู้ของคนทั่วไป

5.2.4 ด้านความเข้มข้นของสิ่งเร้าในพื้นที่ที่มีผลต่อการรับรู้ “อิทธิพลของสิ่งเร้าที่มีต่อการรับรู้” ว่าด้วย ขนาดของสิ่งเร้า วัตถุที่มีขนาดผิดปกติ เช่น ใหญ่มาก หรือเล็กมาก ย่อมได้รับความสนใจมากกว่าวัตถุที่มีขนาดปกติ ซึ่งเสาชิงช้าและวัดสุทัศน์ฯ เป็นสถานที่ที่มีขนาดใหญ่มาก จึงเกิดการรับรู้และตีความได้ง่ายจากบุคคลทั่วไป และสิ่งเร้าที่มีความเข้มข้นสูงกว่าปกติย่อมดึงดูดความสนใจได้ดีกว่าสิ่งเร้าปกติ จึงทำให้เกิดความโดดเด่นและจดจำได้ง่ายกว่าองค์ประกอบอื่นๆในย่านเดียวกัน

5.2.5 ด้านการรับรู้และให้คุณค่า การรับรู้และการให้คุณค่าของแต่ละบุคคลมีเกณฑ์ที่แตกต่างกันไป จากบทวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างทั้งภายในและภายนอกพื้นที่เสาชิงช้า แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างที่มีต่อเสาชิงช้าได้อย่างชัดเจน ผู้ศึกษามีความเห็นต่อประเด็นดังกล่าวดังนี้ กลุ่มตัวอย่างนอกพื้นที่ไม่มี “สิ่งเร้าภายใน” ต่อพื้นที่เสาชิงช้า หรือตัวเสาชิงช้า ซึ่งสิ่งเร้าภายในดังกล่าวคือ คุณค่าและความผูกพัน บุคคลที่มีสิ่งเร้าหรือประสบเหตุการณ์ที่มีคุณค่าและมีความหมายต่อตนเอง จะต้องการรับรู้ในสิ่งนั้น ๆ ด้วยความตั้งใจและสนใจ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่มีสิ่งนี้มากกว่า จึงเกิดการรับรู้ที่มีความชัดเจนมากกว่าทั้งด้านเอกลักษณ์ และที่สำคัญที่สุดคือด้านความหมายและด้านความสำคัญ

สรุปผลการอภิปราย

ปัญหาที่ทำให้เกิดการรับรู้ที่แตกต่างกันของกลุ่มตัวอย่างภายนอกและภายในพื้นที่เสาชิงช้า มาจากรูปแบบของเมืองและเส้นทางสายตา รวมถึงสถานที่ที่เป็นสิ่งเร้าโดยรอบ มีอิทธิพลทำให้การรับรู้ที่ถูกต้องนั้นคลาดเคลื่อนไป เสาชิงช้านั้นมีความชัดเจนในทางกายภาพหรือเอกลักษณ์ แต่ยังไม่ชัดเจนทางด้านความหมาย เอกลักษณ์ทางกายภาพของเสาชิงช้าไม่สามารถบ่งบอกความหมายของเสาชิงช้าให้คนทั่วไปรับรู้ได้อย่างถูกต้อง

ในการสร้างการรับรู้โดยรวม เสาชิงช้าเป็นเพียง “ภูมิสัญลักษณ์” เท่านั้น แต่เป็นภูมิสัญลักษณ์ที่ทำหน้าที่เป็นอย่างดี เนื่องจากผู้คนส่วนใหญ่รับรู้และจดจำได้ง่าย

รายการอ้างอิง

(2544). แพลนเมือง บทความเรียบเรียงเกี่ยวกับชุมชนเมือง เล่ม 1. กรุงเทพฯ, ม.ป.พ.: หน้า 20-27.

Bala, H. A. (2016). "Landmarks in Urban Space as Signs." from <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=71445>.

Lynch, K. (1977). The image of the city: pages 46-49.

กรมแผนที่ทหาร (2527). แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2431-2474. กรุงเทพฯ, กรมแผนที่ทหาร.

กรมศิลปากร (2525). จดหมายเหตุการณ์อนุรักษากรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ, ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์: หน้า 442-443.

กรมศิลปากร (2535). ทะเบียนโบราณสถานในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. กรุงเทพฯ, โอ.เอส. พรินต์ติ้ง เฮาส์: หน้า 74.

กรมศิลปากร (มปป). รายงานการสำรวจโบราณสถานในกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 3 ประเภทวัง ศาลเจ้า อนุสาวรีย์ อาคารร้านค้า. กรุงเทพฯ : บริษัท สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด: หน้า 107.

กฤษฎณา ศักดิ์ศรี (2530). จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพฯ, บารุงสาส์น.

กาญจนาศพนธ์ (2545). หนังสือชุด 100 ปี ขุนวิจิตรมาตรา กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้: หน้า 112.

กาญจนาศพนธ์ (2545). หนังสือชุด 100 ปี ขุนวิจิตรมาตรา กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้. กรุงเทพฯ, สารคดี.

กาญจนาศพนธ์ (มกราคม - มีนาคม 2520). "โล่ชิงช้า." เมืองโบราณ ปีที่ 3(ฉบับที่ 2): หน้า 112.

นันทนัช พิศุทธกุล (2554). การรับรู้องค์ประกอบทางจินตภาพของนักท่องเที่ยวชาวไทย บริเวณย่านถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่. สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม. มหาวิทยาลัยศิลปากร, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นันทน์ พิศุทธกุล (2554). การรับรู้องค์ประกอบทางจินตภาพของนักท่องเที่ยวชาวไทยบริเวณย่านถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่. สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บำรุง คำเอก (2550). อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. ภาควิชาภาษาตะวันออก. กรุงเทพฯ, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ประพัฒน์ ตริณรงค์ (ตุลาคม 2527). "เสาชิงช้าสร้างขึ้นทำไม." วัฒนธรรมไทย ปีที่ 23(ฉบับที่ 10): หน้า 29.

ปราณี กล้าส้ม (2545). "ย่านเก่าในกรุงเทพฯ." (1): หน้า 22.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2514). พระราชพิธีสิบสองเดือน. พระนคร, แพร่วิทยา: หน้า 78.

วชิระ ชินหนองจอก (2553). "ทฤษฎีการรับรู้." from สืบค้นจาก <http://gotoknow.org/blog/perceptiontheory/282194>.

วัชรินทร์ คชชะ (2549). การใช้พื้นที่บริเวณเสาชิงช้าจากการขุดตรวจทางโบราณคดีบริเวณหลุมภายในแท่นฐานเสาชิงช้าปี พ.ศ.2549. สาขาวิชาโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วิมลสิทธิ์ ทรยางกูร (2541). พฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม มูลฐานทางพฤติกรรมเพื่อการออกแบบและวางแผน. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิสันธนี โพธิสุนทร (บรรณาธิการ) (2534). ย้อนอดีตกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ, บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.

ศิริโสภาคย์ บุรพาเดชะ (2528). จิตวิทยาทั่วไป. คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี. กรุงเทพฯ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ส. พลายน้อย (2525). เล่าเรื่องบางกอก. กรุงเทพฯ, รวมสาส์น.

ส.พลายน้อย (2525). เล่าเรื่องบางกอก. พระนคร, สำนักพิมพ์แพรวพิตยา.

ส.พลายน้อย (มปป). "เรื่องเดียวกัน." หน้า 211.

สมเกียรติ กาญจนชาติ (2555). "ประวัติศาสตร์ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู." from สืบค้นจาก http://picasawebcothssomkiert.blogspot.com/2012/05/blog-post_34.html.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2546). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร.

สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา, ท. (ตุลาคม-ธันวาคม 2542). "“พิธีโล้ชิงช้า-โกนจุก”." วารสารไทย ปีที่ 20(ฉบับที่ 72): หน้า 22.

สำนักงานเขตพระนคร (2562). "ข้อมูลประชากรจำแนกตามแขวง".

สำนักนายกรัฐมนตรื (2513). ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน ภาคที่ 3 (ตอนที่ 1) ระหว่างพุทธศักราช 2434 ถึงพุทธศักราช 2453. พระนคร, โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรื: หน้า 221-222.

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ก. (2546). นามานุกรมชนบประเพณีไทย หมวดพระราชพิธี และรัฐพิธี. กรุงเทพฯ: หน้า 76.

ภาคผนวก

แบบสอบถาม

เรื่อง การรับรู้ของผู้คนที่มีต่อเสาชิงช้า

คำชี้แจง วัตถุประสงค์ของแบบสอบถามนี้เพื่อสำรวจการรับรู้ จดจำ ลักษณะโครงสร้างของเสาชิงช้า

หมายเหตุ

1. กรุณาทำเครื่องหมาย หรือ ในช่องสี่เหลี่ยมหน้าข้อความที่เลือก
2. กรุณาตอบคำถามให้มากที่สุดเท่าที่สามารถตอบได้
3. หากมีการเปลี่ยนคำตอบ กรุณาขีดฆ่าหรือลบคำตอบเดิมให้ชัดเจน

ส่วนที่ 1 : ข้อมูลส่วนบุคคล

1. เพศ* ชาย หญิง ไม่ระบุ
2. อายุ* 15-20 ปี 21-30 ปี
 31-40 ปี 40 ปีขึ้นไป
3. ระดับการศึกษา* ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า มัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า
 ประกาศนียบัตรหรืออนุปริญญา ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า
 สูงกว่าปริญญาตรี
4. อาชีพ* รับราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ นักเรียน/
นักศึกษา
 พนักงานบริษัทเอกชน ประกอบธุรกิจส่วนตัว ยังไม่ประกอบ
อาชีพ
 อื่น ๆ (โปรดระบุ).....
5. ภูมิลำเนาที่อาศัยในปัจจุบัน กรุงเทพมหานคร โปรดระบุเขต.....
 ต่างจังหวัด โปรดระบุ.....

ส่วนที่ 2 : การสำรวจการรับรู้ต่อเสาชิงช้า

1. สถานที่ใดที่ท่านเห็นว่ามีค่ามากที่สุดที่สุดในกรุงเทพมหานคร 3 ลำดับแรก โดยเขียนหมายเลขใส่หน้าชื่อสถานที่
1, 2, และ 3 ตามลำดับ

- อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย
- ป้อมมหากาฬ
- วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร
- สะพานพุทธ
- โลหะปราสาท
- เสาชิงช้า
- ลานคนเมือง
- ศาลาว่าการ กทม.

2. ความรู้สึกของท่านเมื่อมองไปยังเสาชิงช้า ให้ความรู้สึกอย่างไร

- ตกตะลึงถึงความใหญ่โต
- สวยงาม มีมนต์เสน่ห์
- น่าเกรงขาม และมีอันตราย
- น่าเคารพบูชา

3. ท่านจดจำส่วนประกอบใดของเสาชิงช้าได้เป็นหลัก และเด่นชัดที่สุด

- วัสดุ
- รูปทรง
- สี
- ขนาดความใหญ่โต

4. เสาชิงช้ามีความเชื่อมาจากชนชาติ - ศาสนา/ลัทธิใด

- จีน - เต๋า
- อินเดีย - ฮินดู
- ไทย - พุทธ
- ญี่ปุ่น - เซ็น

5. ในมุมมองของท่าน เสาชิงช้า”ช่วยส่งเสริม”ให้พื้นที่โดยมีความสวยงามขึ้นหรือไม่

- ไม่ส่งเสริม เพราะเกะกะและบังทิวทัศน์ของโบสถ์วัดสุทัศนเทพวราราม
- ส่งเสริม เพราะตั้งในพื้นที่เปิดโล่ง
- ไม่ส่งเสริม เพราะรูปร่างและสีสันทึบไม่เข้ากับอาคารโดยรอบเลย
- ส่งเสริม เพราะดูแล้วรู้สึกขลังด้วยรูปทรงที่แปลกประหลาด

6. จงอ่านคำจำกัดความต่อไปนี้

1. **ชุมทาง** เป็นจุดศูนย์รวมของเส้นทาง อาจเป็นสถานที่ซึ่งมีกิจกรรมเกิดขึ้นอย่างหนาแน่น เป็นจุดศูนย์รวมเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจร เป็นสถานที่บอกลักษณะเฉพาะของย่าน

2. **จุดหมายตา** เป็นสิ่งที่สะดุดตา หรือมีเอกลักษณ์ที่ง่ายต่อการจดจำ ผู้คนอาจใช้เป็นจุดอ้างอิงในการบอกทิศทาง เช่น ยอดโบสถ์, ยอดเจดีย์ ที่มองเห็นได้ในระยะไกล

ในความคิดของท่านเสาชิงช้าเป็น ?

- ชุมทาง จุดหมายตา เป็นทั้งสองอย่าง ไม่เป็นทั้งสองอย่าง

7. ท่านทราบประวัติความเป็นมาของเสาชิงช้าหรือไม่ ?

- เสาชิงช้าเป็นสถานที่นั้ดรวมผลของพระสงฆ์ในสมัยก่อน ก่อนเข้าไปทำพิธีข้างในวัดสุทัศน์ ก่อสร้างขึ้นมาพร้อมวัดสุทัศน์ เมื่อ 237 ปีก่อน
- เสาชิงช้าเป็นสถานที่ที่เกิดจากความต้องการให้ กทม. มีสถานที่สำคัญและใช้เป็นสัญลักษณ์
- เสาชิงช้าเป็นเครื่องมือในการประกอบพิธีกรรม ความเชื่อ ในสมัยโบราณ สร้างขึ้นเมื่อ 237 ปีก่อน
- เสาชิงช้าเป็นอารยธรรมที่เกิดขึ้นจากชาวจีนที่อพยพมายังพื้นที่ และได้ก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างที่มีสัมมงคลตามความเชื่อของชาวจีน

8. ท่านทราบหรือไม่ว่าเสาชิงช้าสร้างขึ้นมาจากเพื่ออะไร ?

- เพื่อเสริมสิริมงคลแก่พระมหากษัตริย์ในแต่ละช่วงรัชสมัยการปกครอง
- เสาชิงช้าสร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของกรุงเทพมหานคร
- เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ประเพณี และความเชื่อ
- สร้างขึ้นตามความเชื่อเรื่องของเปรตวัดสุทัศน์ ซึ่งเสาชิงช้ามีความสูงและตั้งไว้หน้าวัดสุทัศน์

9. ท่านทราบหรือไม่ทำไมเสาชิงช้าจึงตั้งบริเวณนี้ ?

- ตั้งอยู่หน้าวัดสุทัศน์ฯ เนื่องจากเสาชิงช้ามีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ และใช้ทำพิธีทางพุทธ
- ตั้งอยู่กลางกรุงรัตนโกสินทร์และหน้าโบสถ์พราหมณ์ ตามความเชื่อเรื่องกลางสะดือเมืองในสมัยก่อน และความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์
- ตั้งอยู่ในตำแหน่งปัจจุบัน เนื่องจากทาง กทม. มีความต้องการแสดงให้นักท่องเที่ยวเห็นสถานที่ท่องเที่ยวได้อย่างเด่นชัด
- ตั้งอยู่หน้าลานคนเมืองและศาลาว่าการ กทม. เพื่อสื่อให้ข้าราชการทุกห้วงสมัยเห็นเพื่อสื่อถึงความเที่ยงตรงและเป็นธรรมในการรับใช้ประชาชน

10. 1.สถานที่ตั้งเสาชิงช้าไม่เหมาะสมเพราะขวางมุมมองหน้าพระอุโบสถวัดสุทัศน์ฯ
- 2.รูปทรงไม่เข้ากับตึกแถวโดยรอบ
- 3.เข้าถึงได้ยากและไม่มีทางเท้าสองฟากถนน
- 4.เกาะกลางถนนทำให้เกิดปัญหาจราจร

ท่านเห็นว่าข้อใดเป็นปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไขมากที่สุด ?

- ข้อที่ 1
- ข้อที่ 2
- ข้อที่ 3
- ข้อที่ 4

11. หากอนาคตมีการเปลี่ยนแปลง โดยการรื้อถอนหรือย้ายที่ตั้งเสาชิงช้า พื้นที่หน้าวัดสุทัศน์ฯควรเป็นที่ตั้งของสิ่งใด

- สิ่งที่เกี่ยวข้องพุทธศาสนา
- อนุสาวรีย์
- สัญลักษณ์ของกรุงเทพมหานคร
- อาคารจอดรถ

12. ถนนที่ตัดผ่านเสาชิงช้ามีสองเส้นคือ ถนนบำรุงเมือง และ ถนนดินสอ ท่านเห็นว่าเส้นใดช่วยในการนำสายตาให้เห็นเสาชิงช้าได้ดีกว่ากัน

- ถนนบำรุงเมือง

- ถนนดินสอ

13. หากนำเสาชิงช้าไปตั้งบนลานคนเมืองจะทำให้การเข้าถึงเป็นไปได้ง่ายขึ้น และสะดวกปลอดภัยยิ่งขึ้น มีความเด่นเป็นสง่ามากขึ้น และดำรงความเป็นสัญลักษณ์ของกรุงเทพมหานครอย่างแท้จริง ท่านเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย เพราะเหตุผลใด

เห็นด้วย เพราะ

.....

.....

ไม่เห็นด้วย เพราะ

.....

.....

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ณัฐปคัลภ์ พูลเพิ่ม
วัน เดือน ปี เกิด	24 พฤศจิกายน 2537
สถานที่เกิด	ศรีสะเกษ
วุฒิการศึกษา	- ระดับปริญญาตรี สาขาสถาปัตยกรรมผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2556 - 2561 - ระดับปริญญาโท สาขาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรม ศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2561 - 2566
ที่อยู่ปัจจุบัน	104/1 หมู่ 8 ตำบลนิคมพัฒนา อำเภوخุขันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ 33140
ผลงานตีพิมพ์	วิทยานิพนธ์โครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูชุมชนริมน้ำโขงเจียม เพื่อส่งเสริมการ ท่องเที่ยวเชิงสังคมและวัฒนธรรม

